

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Εθνικόν και Καποδιστριακόν
Πανεπιστήμιον Αθηνών
— ΙΔΡΥΘΕΝ ΤΟ 1837 —

ΣΧΟΛΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ
ΠΜΣ ΔΗΜΟΣΙΟ ΔΙΚΑΙΟ ΔΗΜΟΣΙΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗ
ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Ο ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΘΕΜΕΛΙΩΔΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΛΟΓΩ ΤΗΣ ΠΑΝΔΗΜΙΑΣ

THE RESTRICTION OF FUNDAMENTAL RIGHTS DUE TO THE COVID-19

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ: ΑΝΤΩΝΙΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ (Α.Μ. 201103)

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ: ΧΡΥΣΑΝΘΑΚΗΣ ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ

ΤΡΙΜΕΛΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗ:

-ΧΡΥΣΑΝΘΑΚΗΣ Χ.

-ΜΑΚΡΥΔΗΜΗΤΡΗΣ Α.

-ΣΩΤΗΡΕΛΗΣ Γ.

Ακαδημαϊκό έτος 2021-2022

ΑΝΤΩΝΙΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ
Ο ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΘΕΜΕΛΙΩΔΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΛΟΓΩ ΤΗΣ ΠΑΝΔΗΜΙΑΣ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα εργασία πραγματεύεται το ζήτημα του περιορισμού των θεμελιωδών δικαιωμάτων λόγω της πανδημίας της νόσου COVID-19 στην ελληνική έννομη τάξη. Η πρόκληση της πανδημίας ανέδειξε μία σειρά ζητημάτων, που αφορούν κυρίως την ένταση και την έκταση των περιορισμών αλλά και την ανθεκτικότητα του ίδιου του Συντάγματος απέναντι στις διαρκώς μεταβαλλόμενες κοινωνικές συνθήκες. Η δικαιολογητική βάση των μέτρων που υιοθετήθηκαν για την αντιμετώπιση της πρωτοφανούς υγειονομικής κρίσης, προέκυψε μέσα από τη στάθμιση ανάμεσα στη προστασία της δημόσιας υγείας και κατά επέκταση της ανθρώπινης ζωής αφενός, και στην απόλαυση μίας σειράς δικαιωμάτων και ελευθεριών αφετέρου, δημιουργώντας έτσι αξιακά διλήμματα και προβληματισμούς.

Προκειμένου να αναλυθεί η παραπάνω θεματική, σε πρώτο επίπεδο εξετάζεται η έννοια του δικαιώματος στην υγεία στην εθνική, ευρωπαϊκή και διεθνή έννομη τάξη, όπως και ο ρόλος του κράτος και τα όρια παρέμβασής του. Στη συνέχεια, ακολουθούν τα σημαντικότερα μέτρα που λήφθηκαν στην ελληνική επικράτεια το χρονικό διάστημα 2020-2021, ενώ παρουσιάζονται και τα δικαιώματα που επηρεάστηκαν περισσότερο. Τέλος, ο λόγος στρέφεται στη σύγκρουση της θετικής υποχρέωσης του κράτους με την προσωπική αυτονομία του ατόμου, όπως αυτή προέκυψε μέσα από το μέτρο του υποχρεωτικού εμβολιασμού, ενώ αναλύεται και η έννοια της συνταγματικής προσαρμοστικότητας.

Σε περιόδους κλονισμού των θεμελιωδών δικαιωμάτων και ελευθεριών είναι σίγουρο ότι δοκιμάζεται και η εμπιστοσύνη των πολιτών απέναντι στους εθνικούς και διεθνείς θεσμούς, ειδικά από τη στιγμή που αμφισβητείται η νομιμότητα και συνταγματικότητα των όποιων περιοριστικών μέτρων. Αυτό όμως που φαίνεται να προκύπτει μέσα από την εξέταση του παραπάνω ζητήματος, είναι η ρυθμιστική και κανονιστική ισχύς του Συντάγματος στην αντιμετώπιση εκτάκτων καταστάσεων, όπως αυτή της πανδημίας.

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ: COVID-19, Πανδημία, Θεμελιώδη Δικαιώματα, Περιορισμοί, Δικαίωμα στην υγεία, Υποχρεωτικός Εμβολιασμός, Συνταγματική Προσαρμοστικότητα, Αρχή της Αναλογικότητας

ABSTRACT/EXECUTIVESUMMARY

The current thesis addresses the issue of the restriction of fundamental rights due to the COVID-19 pandemic in the Greek legal system. The challenge of the pandemic raised a number of issues, which mainly concern the intensity and extent of the restrictions, but also the endurance of the Constitution to the constantly changing social conditions. The justification of the measures adopted to deal with the unprecedented health crisis, emerged through the equation between the protection of public health and human life on the one hand, and the enjoyment of a number of rights and freedoms on the other, creating value concerns and dilemmas.

In order to analyze the above subject, in the first level, the concept of the right to health in the national, European and international legal order is examined, as well as the role of the state and the limits of its intervention. Afterwards, the most important measures taken in the Greek territory during the period of 2020-2021 are presented, as well as some of the rights that were most affected. At last, the attention is focused on the conflict between the positive obligation of the state for taking measures and the personal autonomy of the individual as it arose through the measure of compulsory vaccination, while the concept of the constitutional adaptability is also analyzed.

In times of shock to fundamental rights and freedoms, it is certain that citizens' trust in national and international institutions is being tested, especially since the legitimacy and constitutionality of any restrictive measure are being questioned. However, what seems to emerge, through the examination of the above issue, is the regulatory power of the Constitution, when it comes to deal with emergencies, such as that of the pandemic.

KEY WORDS: COVID 19, Pandemic, Fundamental Rights, Restrictions, Right to Health, Compulsory Vaccination, Constitutional Adaptability, Principle of Proportionality

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	3
ABSTRACT/EXECUTIVESUMMARY	4
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ.....	5
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	6
1 ΤΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΣΤΗΝ ΥΓΕΙΑ	7
1.1 ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΥΓΕΙΑΣ	7
1.2 ΕΘΝΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ	8
1.3 ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ	9
1.4 ΔΙΕΘΝΕΣ ΕΠΙΠΕΔΟ	11
1.5 ΡΟΛΟΣ ΚΑΙ ΕΥΘΥΝΕΣ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ ΑΠΕΝΑΝΤΙ ΣΕ ΑΣΘΕΝΕΙΕΣ ΜΟΛΥΣΜΑΤΙΚΕΣ	13
1.6 ΤΑ ΟΡΙΑ ΤΗΣ ΚΡΑΤΙΚΗΣ ΠΑΡΕΜΒΑΣΗΣ	16
1.7 Η «ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΑΝΑΓΚΗΣ» ΩΣ ΑΙΤΙΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΚΡΑΤΙΚΗΣ ΠΑΡΕΜΒΑΣΗΣ.....	20
2 ΤΑ ΜΕΤΡΑ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΤΗΣ ΠΑΝΔΗΜΙΑΣ COVID-19 ΣΕ ΕΘΝΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ ΚΑΙ Ο ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ.....	24
2.1 Η ΠΟΙΝΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΠΑΝΔΗΜΙΑΣ.....	25
2.2 Η ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ ΤΟ 2020-2021	28
2.3 Ο ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΘΕΜΕΛΙΩΔΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ	32
2.4 ΤΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΣΤΗΝ ΕΡΓΑΣΙΑ ΚΑΙ Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ.....	33
2.5 Η ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΤΗΣ ΚΙΝΗΣΗΣ.....	34
2.6 ΤΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΤΟΥ ΣΥΝΕΡΧΕΣΘΑΙ.....	40
2.7 Η ΑΠΑΓΟΡΕΥΣΗ ΤΩΝ ΙΕΡΟΠΡΑΞΙΩΝ	43
2.8 ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΩΝ ΠΡΟΣΩΠΙΚΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ	45
3 Η ΘΕΤΙΚΗ ΥΠΟΧΡΕΩΣΗ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ ΣΤΗΝ ΠΡΟΚΛΗΣΗ ΤΗΣ ΠΑΝΔΗΜΙΑΣ ΚΑΙ Η ΠΡΟΣΩΠΙΚΗ ΑΥΤΟΝΟΜΙΑ	48
3.1 Η ΚΡΑΤΙΚΗ ΜΕΡΙΜΝΑ ΚΑΙ Η ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΑΝΑΛΟΓΙΚΟΤΗΤΑΣ	48
3.2 ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΟΥ ΥΠΟΧΡΕΩΤΙΚΟΥ ΕΜΒΟΛΙΑΣΜΟΥ.....	51
3.3 Η ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΗ ΠΡΟΣΑΡΜΟΣΤΙΚΟΤΗΤΑ	61
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	66
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	69

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η πανδημία του COVID-19 ξεκίνησε στα τέλη του 2019 από την πόλη Γιουχάν της Κίνας και μέσα σε ένα πολύ σύντομο χρονικό διάστημα εξαπλώθηκε σε ολόκληρο τον κόσμο καθιστώντας τον κορωνοϊό σε κυρίαρχο θέμα της καθημερινότητας. Οι ζωές όλων άλλαξαν και σηματοδοτήθηκαν από ένα εκ των σημαντικότερων γεγονότων και προκλήσεων στη σύγχρονη ιστορία. Σταδιακά, τα κρούσματα άρχισαν να αυξάνονται, το ίδιο και οι απώλειες ανθρωπίνων ζωών, αποκτώντας έναν σαφώς πιο γρήγορο ρυθμό εξάπλωσης με την πάροδο του χρόνου. Στις 11 Μαρτίου του 2020, ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας χαρακτήρισε τον ιό ως πανδημία.¹

Αναμφίβολα, έχει ανακύψει μία πληθώρα ζητημάτων αναφορικά με την προστασία της δημόσιας υγείας σε σχέση με τη διαφύλαξη των συνταγματικών θεμελιωδών δικαιωμάτων, καθώς πρόκειται για μία πρωτόγνωρη κατάσταση που βιώνει η σημερινή κοινωνία, δίχως να έχει προηγούμενη εμπειρία. Η αυξημένη μεταδοτικότητα της νόσου σε συνδυασμό με τον μεγάλο αριθμό θανάτων αλλά και την εμφάνιση νέων μεταλλάξεων έχουν καταστήσει κατανοητό ότι πρόκειται για μία απειλή για την ανθρώπινη ζωή, οδηγώντας τα κράτη στη λήψη έκτακτων και εξαιρετικών περιορισμών, στην απόλαυση μίας σειράς δικαιωμάτων και ελευθεριών. Μάλιστα, το μέτρο της κοινωνικής αποστασιοποίησης επέφερε με τη σειρά του περιορισμούς στην ελευθερία της κίνησης, η οποία αποτέλεσε την αφετηρία για τον περιορισμό και άλλων δικαιωμάτων, όπως η οικονομική ελευθερία, το δικαίωμα του συνέρχεσθαι κτλ.

Μέσα από την παρούσα εργασία λοιπόν, επιχειρείται μία κριτική προσέγγιση της παραπάνω κατάστασης, ξεκινώντας από τη νομική βάση των δημοσίων πολιτικών, δηλαδή από το δικαίωμα στην υγεία. Εν συνεχεία, η παράθεση των σημαντικότερων νομοθετικών διατάξεων που θεσπίστηκαν στην Ελλάδα για την αντιμετώπιση του κορωνοϊού κρίνεται απαραίτητη προκειμένου να αποτυπωθεί η κανονιστική διάσταση της πανδημίας, ενώ στο τέλος ακολουθεί το ζήτημα του υποχρεωτικού εμβολιασμού, ως έκφανση της σύγκρουσης της προσωπικής αυτονομίας και αυτοδιάθεσης του σώματος με την αναγκαιότητα προστασίας της δημόσιας υγείας. Η ανάδειξη του ρυθμιστικού ρόλου του Συντάγματος μέσω της προσαρμογής του στην κοινωνική πραγματικότητα κρίνεται κομβική για την θωράκιση των δικαιωμάτων αλλά και για την μάχη απέναντι στον κορωνοϊό.

¹ (WHO Director-General's opening remarks at the media briefing on COVID-19 - 11 March 2020, 2020)

1 ΤΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΣΤΗΝ ΥΓΕΙΑ

1.1 ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΥΓΕΙΑΣ

Ως υγεία ορίζεται η κατάσταση του ανθρώπινου οργανισμού κατά την οποία όλα τα όργανά του λειτουργούν κανονικά. Ο παραπάνω ορισμός αντιστοιχεί στην αρνητική οριοθέτηση της υγείας, ως θεμελιώδους ατομικού δικαιώματος και συνεπάγεται την υποχρέωση του κράτους και κάθε άλλου δημόσιου ή ιδιωτικού υποκειμένου να απέχει από οποιαδήποτε συμπεριφορά ικανή να προσβάλει ή να περιορίσει την σωματική ή ψυχική ευεξία των ανθρώπων ή να περιορίσει την ελευθερία τους να αποφασίζουν οι ίδιοι για θέματα που αφορούν την προσωπική τους υγεία. Η θεμελίωση του δικαιώματος αυτού γίνεται στις διατάξεις του άρθρου 5 παρ. 2 και 5 του Συντάγματος.²

Ωστόσο, το δικαίωμα της υγείας συνιστά και κοινωνικό δικαίωμα, υπό το πρίσμα της αρχής του κοινωνικού κράτους δικαίου, το οποίο θεμελιώνεται στο άρθρο 21 παρ. 3 του Συντάγματος, και προβλέπει την υποχρέωση του Κράτους για λήψη μέτρων, μέσω των οποίων εκφράζεται η κοινωνική αλληλεγγύη, έτσι ώστε να προστατευτεί η δημόσια υγεία, να ενισχυθεί το κράτος πρόνοιας, αλλά και να υπάρχει ένα στοιχειώδες επίπεδο ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης.

Μάλιστα, στο Προοίμιο του Καταστατικού Χάρτη του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας, το οποίο υπεγράφη στις 22 Ιουλίου του 1946 και τέθηκε σε ισχύ στις 7 Απριλίου του 1948, ο ορισμός της υγείας περιλαμβάνει και την έννοια της κοινωνικής ευεξίας καθώς ορίζεται η υγεία ως «η κατάσταση της πλήρους σωματικής, ψυχικής, διανοητικής και κοινωνικής ευεξίας και όχι μόνον απολύτρωση από ασθένεια και αναπηρία». Στο Προοίμιο του Καταστατικού Χάρτη, τίθεται επίσης και η αρχή της αρμοδιότητας κάθε κράτους για την προστασία της υγείας του πληθυσμού.

Σύμφωνα λοιπόν, με όλα τα ανωτέρω το δικαίωμα στην υγεία εκ πρώτης όψεως φαίνεται να έχει ατομικό χαρακτήρα, έρχεται όμως σε αντίθεση με αυτό που θα ονομάζαμε «δημόσια υγεία». Πολλές φορές, με τον όρο «δημόσια υγεία» αναφερόμαστε σε μία οργανωμένη προσπάθεια αντιμετώπισης καταστάσεων που απειλούν την υγεία του πληθυσμού, συνήθως από πλευράς του Κράτους. Γίνεται αντιληπτό ότι για τον προσδιορισμό της «δημόσιας υγείας» δεν απαιτείται πλήρης σωματική, ψυχική και κοινωνική ευεξία, καθώς κάτι τέτοιο δύσκολα θα μπορούσε να επιτευχθεί σε συλλογικό επίπεδο. Στον δημόσιο χαρακτήρα της υγείας αντίθετα,

²(Βλαχόπουλος, Θεμελιώδη Δικαιώματα, Ατομικά, Κοινωνικά και Πολιτικά Δικαιώματα, 2017, σσ. 503-521)

αντιστοιχούν τα κρατικά μέτρα αντιμετώπισης μίας μολυσματικής ασθένειας σε συλλογικό επίπεδο και κατά επέκταση η διασφάλιση ενός επαρκούς επιπέδου προστασίας της υγείας των πολιτών.

1.2 ΕΘΝΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ

Στο ελληνικό Σύνταγμα, το δικαίωμα στην υγεία κατοχυρώνεται αφενός ως κοινωνικό δικαίωμα στο άρθρο 21 παρ. 3, όπου ορίζεται ότι «Το κράτος μεριμνά για την υγεία των πολιτών και παίρνει ειδικά μέτρα για την προστασία της νεότητας, του γήρατος, της αναπηρίας, και για την περίθαλψη των απόρων», σηματοδοτώντας την θετική υποχρέωση του κράτους για τη λήψη μέτρων που αφορούν την υγεία των πολιτών, αλλά και ως ατομικό-αρνητικό δικαίωμα, υπογραμμίζοντας την ανάγκη αποχής του Κράτους ή οποιοδήποτε άλλου από κάθε βλαπτική για την υγεία ενέργεια. Το Συμβούλιο της Επικρατείας μάλιστα, έχει αποφανθεί ότι από το άρθρο 21 παρ.3 «συνάγεται ευθεία υποχρέωση του Κράτους για τη λήψη θετικών μέτρων προς προστασία της υγείας των πολιτών στους οποίους δίνει το δικαίωμα να απαιτήσουν την πραγμάτωση της αντίστοιχης υποχρέωσης» (ΣΤΕ Ολ.400/1986).

Πρόκειται δηλαδή για δικαίωμα και με κοινωνική διάσταση, η οποία το εξοπλίζει με περαιτέρω προστασία, μιας και θεματοφύλακας του πυρήνα του καθίσταται το ίδιο το Κράτος και όχι κάποιο δικαιοδοτικό όργανο. Φορέας του δικαιώματος της υγείας είτε με την ατομική του διάσταση, είτε με την κοινωνική του διάσταση, καθίσταται κάθε φυσικό πρόσωπο, καθώς η υγεία είναι ένα οικουμενικό αγαθό και δεν χρήζει περιορισμών και διακρίσεων.³

Αντιμετωπίζοντας το δικαίωμα στην υγεία ως ατομικό, συνταγματικό έρεισμα υπάρχει και στο άρθρο 7 παρ. 2 του Συντάγματος, κατά το οποίο «τα βασανιστήρια, οποιαδήποτε σωματική κάκωση, βλάβη υγείας, ή άσκηση ψυχολογικής βίας, καθώς και κάθε άλλη προσβολή της ανθρωπίνης αξιοπρέπειας απαγορεύονται και τιμωρούνται, όπως νόμος ορίζει». Η διάταξη αυτή δεν χρειάζεται νομοθετική εξειδίκευση αλλά εφαρμόζεται άμεσα. Η έννοια της υγείας αναφέρεται εμμέσως και στο άρθρο 2 παρ. 1 του Συντάγματος, όπου ορίζεται ότι ο σεβασμός και η προστασία της αξίας του ανθρώπου αποτελούν βασικές υποχρεώσεις της Πολιτείας. Κατά επέκταση το δικαίωμα στην υγεία θεωρείται συστατικό στοιχείο της αξίας του ανθρώπου και προστατεύεται από τις αντίστοιχες διατάξεις. Το άρθρο αυτό δεν υπόκειται σε αναστολή ακόμα και σε περίπτωση πολέμου κατά το άρθρο 48 του Συντάγματος. Επιπλέον, συνταγματικώς, το δικαίωμα στην υγεία συμπληρώνεται και

³ (Δάγτογλου, 2012, σσ. 341-350)

από το άρθρο 5 παρ. 2, το οποίο αναφέρεται στην προστασία της ζωής, το άρθρο 21 παρ. 2, που αναφέρεται στην προστασία των ανιάτων, του άρθρου 24, που μιλά για την προστασία του περιβάλλοντος καθώς και της ερμηνευτικής δήλωσης του άρθρου 5 παρ. 4, αναφορικά με τη λήψη μέτρων για την προστασία της δημόσιας υγείας.⁴

Με την αναθεώρηση του Συντάγματος του 2001, στο άρθρο 5 παρ. 5 θεσμοθετήθηκε το δικαίωμα προστασίας τη υγείας και της γενετικής ταυτότητας του ατόμου, αναγνωρίζοντας έτσι την ελευθερία διάθεσης του γενετικού υλικού αλλά και την προστασία του ατόμου απέναντι σε βιομετρικές παρεμβάσεις. Ως ένα ατομικό δικαίωμα λοιπόν, γεννιέται ταυτόχρονα και η αξίωση αποχής του κράτους η οποιοδήποτε άλλου δημόσιου ή ιδιωτικού φορέα να βλάψουν την σωματική και ψυχική υγεία του ατόμου (αρχή της τριτενέργειας). Μέσα από το άρθρο αυτό λοιπόν, αναδεικνύεται η ατομική διάσταση του δικαιώματος στην υγεία, η οποία συνδέεται με την αξία της προσωπικότητας και της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, αλλά και η αρχή της αυτονομίας του ατόμου και της προστασίας της ιδιωτικότητας και των προσωπικών δεδομένων του ατόμου. Τέλος, θα πρέπει να αναφερθεί ότι η ελληνική νομοθεσία σχετικά με τις ιατρικές και βιοϊατρικές πράξεις βρίσκεται σε μία σειρά εξειδικευμένων νόμων και του Κώδικα Ιατρική Δεοντολογίας, τα οποία έχουν ως κοινό σημείο αναφορά την προηγούμενη παροχή συναίνεσης καθώς και την ενημέρωση του υποκειμένου.⁵

1.3 ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ

Η Ευρωπαϊκή Ένωση δημιουργήθηκε σαν μία οικονομική ένωση με σκοπό την προώθηση φιλελεύθερων οικονομικών πολιτικών και συνεργασίας με τα κράτη μέλη της, προκειμένου να επιτευχθεί αυτός ο κοινός οικονομικός στόχος, που θα εξασφάλιζε καλύτερη ποιότητα ζωής στους πολίτες της Ένωσης. Παρ' όλα αυτά, με την πάροδο του χρόνου, άρχισε να αναπτύσσεται το ενδιαφέρον της Ένωσης γύρω και από άλλα ζητήματα όπως είναι η άμυνα, η ασφάλεια, η εκπαίδευση και η υγεία, αλλά και η ενδεχόμενη μετεξέλιξή της σε πολιτική ένωση. Η εκπαίδευση λοιπόν και η υγεία ήταν απαραίτητα προαπαιτούμενα για την ενίσχυση της οικονομίας, αλλά και τη διασφάλιση ενός καλύτερου επιπέδου ζωής γενικότερα. Αναφορικά με την υγεία, αυτή σε ενωσιακό πλαίσιο έχει κυρίως συλλογικό χαρακτήρα.

Αρχικά, στο άρθρο 4 της Συνθήκης για την Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης η ασφάλεια του τομέα της δημόσιας υγείας αποτελεί μία συντρέχουσα

⁴ (Βλαχόπουλος, Θεμελιώδη Δικαιώματα, Ατομικά, Κοινωνικά και Πολιτικά Δικαιώματα, 2017, σσ. 503-521)

⁵ (Κουρούπης, 2021, σσ. 7-26)

αρμοδιότητα της Ένωσης, ενώ στο άρθρο 6 η βελτίωση και προστασία της δημόσιας υγείας αναφέρεται ως μία υποστηρικτική αρμοδιότητα της Ένωσης, η οποία μπορεί να συμπληρώνει και να συντονίζει την δράση των κρατών μελών. Πιο συγκεκριμένα, στο άρθρο 168 της Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης γίνεται λόγος για την εξασφάλιση ενός υψηλού επιπέδου προστασίας της υγείας, μέσα από δράσεις της Ένωσης η οποία συμπληρώνοντας τις εθνικές πολιτικές, στοχεύει στην πρόληψη ασθενειών, στην βελτίωση της υγείας και στην αποτροπή πηγών κινδύνου. Μέσα από το άρθρο αυτό, προσδιορίζεται ο καθολικός χαρακτήρας του δικαιώματος όπως και η σωματική και ψυχική πτυχή του. Πρόκειται μάλλον για μία ουσιαστικού δικαίου υποχρέωση της Ένωσης καθιστώντας έτσι απαραίτητη την υλοποίησή της. Στη δεύτερη παράγραφο του άρθρου 168 επισφραγίζεται η υποστηρικτική και συντονιστική αρμοδιότητα (συντρέχουσα) της Ένωσης, ενώ αναφέρεται επίσης ότι το «Ευρωπαϊκό Συμβούλιο και Κοινοβούλιο μπορούν να θεσπίζουν μέτρα ενθάρρυνσης της προστασίας και βελτίωσης της υγείας του ανθρώπου» Σε κάθε περίπτωση, η Ευρωπαϊκή Ένωση πρέπει να σέβεται τη κυρίαρχη κρατική αρμοδιότητα σε θέματα υγείας.⁶

Το σημαντικότερο όμως είναι ότι στο πρωτογενές ενωσιακό δίκαιο και ειδικότερο μέσα από το άρθρο 168 της Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, το δικαίωμα στην υγεία παρουσιάζεται ως ένα κοινωνικό δικαίωμα, με την Ένωση να έχει συντρέχουσα αρμοδιότητα και τα κράτη μέλη να ασκούν κυρίαρχη ρυθμιστική πολιτική πάνω σε υγειονομικά θέματα. Συντρέχουσα αρμοδιότητα σημαίνει ότι τα κράτη μέλη λαμβάνουν τα κατάλληλα μέτρα προστασίας της δημόσιας υγείας και η Ένωση απλώς αναπληρώνει τυχόν ελλείψεις ή εξειδικεύει το περιεχόμενο αυτών με στόχο να καταστεί αποτελεσματική η απόλαυση του εν λόγω δικαιώματος. Αποδέκτης του δικαιώματος είναι η ίδια η Ένωση σαν επικουρικός ρυθμιστής των παραμέτρων της πρακτικής που εφαρμόζουν τα κράτη μέλη στη δημόσια υγεία, αλλά και τα ίδια τα κράτη μέλη σαν αυτοτελή υποκείμενα δράσης εντός των ορίων την εγχώριας εννόμου τάξεως αλλά και σε συλλογικό επίπεδο εντός των ορίων της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Βέβαια, φυσικά και υφίστανται σημαντικές διαφορές στα εκάστοτε εθνικά επίπεδα ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης, τα οποία εξαρτώνται από το κάθε κράτος μέλος, τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του και τις εκάστοτε συνθήκες που επικρατούν, υπάρχουν όμως και ορισμένα θεμελιώδη κοινά σημεία, όπως ο σεβασμός της αξίας της ζωής και της προσωπικότητας, η προστασία του ιδιωτικότητας, η αρχή του

⁶ (Κουρούπης, 2021, σσ. 7-26)

κράτους δικαίου. Εκτός αυτού, τα θέματα που ρυθμίζονται από το παραπάνω άρθρο αφορούν κυρίως θέματα «δημόσιας υγείας», δηλαδή που αφορούν τους πολίτες συλλογικά και όχι μεμονωμένα. Επομένως, η ευρωπαϊκή νομοθεσία δίνει έμφαση περισσότερο στο συλλογικό και λιγότερο στον ατομικό χαρακτήρα του δικαιώματος, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι ο τελευταίος εξαλείφεται.⁷

Εκτός αυτού, στο άρθρο 35 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ο οποίος απέκτησε νομική δεσμευτική ισχύ με τη Συνθήκη της Λισαβόνας, προβλέπεται ότι «κάθε πρόσωπο δικαιούται να έχει πρόσβαση στην πρόληψη σε θέματα υγείας και να απολαύει ιατρικής περίθαλψης, σύμφωνα με τις προϋποθέσεις που ορίζονται στις εθνικές νομοθεσίες και πρακτικές». Αφορά τόσο τα κράτη μέλη όσο και την ίδια την Ένωση, ενώ προσδιορίζεται τόσο το υποκειμενικό δικαίωμα ιατρικής περίθαλψης, όσο και η ανάγκη ύπαρξης μίας αποτελεσματικής και καλά συντονισμένης πολιτικής σε ευρωπαϊκό επίπεδο με στόχο την εξασφάλιση ενός υψηλού επιπέδου υγείας. Τέλος, φορέας του δικαιώματος μπορεί να είναι οποιοδήποτε πρόσωπο ανεξαρτήτως του εάν έχει ιθαγένεια κάποιου κράτους μέλους της Ένωσης, αναδεικνύοντας τον καθολικό χαρακτήρα του δικαιώματος σύμφωνα με τις αρχές της ισότητας και της αλληλεγγύης.⁸

1.4 ΔΙΕΘΝΕΣ ΕΠΙΠΕΔΟ

Σε επίπεδο διεθνούς δικαίου, το δικαίωμα στην υγεία καλύπτει ένα ευρύ φάσμα καθώς σε αυτό εντάσσεται κάθε συμπεριφορά που αποβλέπει στην προστασία και την αποκατάσταση της υγείας. Έτσι, το διεθνές δίκαιο της υγείας εμπεριέχει το διεθνές ιατρικό δίκαιο, το διεθνές φαρμακευτικό δίκαιο, το διεθνές νοσοκομειακό δίκαιο, αλλά και οι διατάξεις του διεθνούς εργατικού δικαίου που αφορούν την υγεία των εργαζομένων, όπως και του διεθνούς δικαίου περιβάλλοντος, λόγω της αλληλεξάρτησης της ποιότητας του περιβάλλοντος με την προστασία της υγείας. Δεν θα μπορούσε να λείπουν βέβαια και οι διεθνείς κανόνες που αφορούν τα δικαιώματα του ανθρώπου και την προστασία της ζωής και της αξίας του ανθρώπου.⁹

Υπάρχουν όμως και ορισμένες Διεθνείς Συμβάσεις οι οποίες καθιερώνουν την προστασία του δικαιώματος στην υγεία. Αρχικά, όπως προαναφέρθηκε, στο Προοίμιο του Καταστατικού Χάρτη του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας που

⁷ (Βλαχόπουλος, Θεμελιώδη Δικαιώματα, Ατομικά, Κοινωνικά και Πολιτικά Δικαιώματα, 2017, σσ. 503-521)

⁸ (Κουρούπης, 2021, σσ. 7-26)

⁹ (Βλαχόπουλος, Θεμελιώδη Δικαιώματα, Ατομικά, Κοινωνικά και Πολιτικά Δικαιώματα, 2017, σσ. 503-521)

ΑΝΤΩΝΙΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ
Ο ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΘΕΜΕΛΙΩΔΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΛΟΓΩ ΤΗΣ ΠΑΝΔΗΜΙΑΣ

υπεγράφη στις 22 Ιουλίου 1946 τίθεται η αρχή της αρμοδιότητας κάθε κράτους για την προστασία της υγείας των πολιτών, ορίζεται όμως και ότι «η απόλαυση του υψηλότερου επιπέδου υγείας αποτελεί ένα από τα θεμελιώδη ανθρωπίνια δικαιώματα κάθε ατόμου χωρίς διακρίσεις βάσει φύλου θρησκείας ή πολιτικών πεποιθήσεων».

Η Οικουμενική Διακήρυξη Δικαιωμάτων του Ανθρώπου¹⁰ περιέχει ορισμένες κατευθυντήριες γραμμές σχετικά με το περιεχόμενο του δικαιώματος στην υγεία. Πιο συγκεκριμένα, στο άρθρο 25 αναφέρεται ότι «καθένας έχει δικαίωμα σε ένα βιοτικό επίπεδο ικανό να εξασφαλίσει στον ίδιο και στην οικογένειά του υγεία και ευημερία...». Επίσης, στο άρθρο 12 του Συμφώνου για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα κατοχυρώνεται το δικαίωμα του καθενός σε ένα υψηλότερο επίπεδο σωματικής και ψυχικής υγείας, σηματοδοτώντας αφενός την θετική υποχρέωση των κρατών για την λήψη μέτρων για την προστασία της δημόσιας υγείας, αλλά και αφετέρου την αρνητική υποχρέωση αποχής από οποιαδήποτε ενέργεια που μπορεί να βλάψει την άσκηση του δικαιώματος. Αντίστοιχη ρύθμιση υπάρχει και στο άρθρο 11 του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη.¹¹

Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, κυρίως μέσω της νομολογίας του Δικαστηρίου του Στρασβούργου σχετικά με το άρθρο 8 της Σύμβασης, αναδεικνύει σημαντικές διαστάσεις του δικαιώματος στην υγεία. Ειδικότερα, η υγεία είναι συνυφασμένη με την ανθρωπίνη υπόσταση καλύπτοντας διάφορες διαστάσεις και οι όποιοι περιορισμοί θα πρέπει να τεθούν υπό αυστηρές προϋποθέσεις, τηρώντας πάντα την αρχή της νομιμότητας και της αναλογικότητας, το κριτήριο της αναγκαιότητας, αλλά και την επιδίωξη συγκεκριμένου νόμιμου σκοπού. Το δικαίωμα στην υγεία προσδιορίζεται και από άλλες διατάξεις της Σύμβασης, όπως το άρθρο 2 (προστασία της ζωής) και 3 (απαγόρευση των βασανιστηρίων). Τέλος, τα στοιχεία ατομικότητας του δικαιώματος εμπεριέχονται στο άρθρο 8 και 3 της Σύμβασης, ενώ μέσω του άρθρου 2 προσδιορίζεται ο συλλογικός χαρακτήρας του, καθώς τα κράτη οφείλουν να προστατεύουν την ανθρωπίνη ζωή, μέσω της λήψης κατάλληλων μέτρων.¹²

Τέλος, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι οι κανόνες του διεθνούς δικαίου έχουν διαφορετική κανονιστική ισχύ και δεσμευτικότητα, όντας πιο χαλαροί, με αποτέλεσμα ο ρόλος τους να είναι κυρίως συντονιστικός, παρά νομικά δεσμευτικός, σε αντίθεση με του κανόνες της εθνικής έννομης τάξης. Με άλλα λόγια, πολλές φορές

¹⁰ (Οικουμενική Διακήρυξη για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, 1948)

¹¹ (European Social Charter, Collected texts (7th edition), 2015)

¹²(Κουρούπη, 2021, σσ. 7-26)

γίνεται λόγος για απλές συστάσεις και όχι επιβολής νομικών δεσμευτικών κανόνων δικαίου.

1.5 ΡΟΛΟΣ ΚΑΙ ΕΥΘΥΝΕΣ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ ΑΠΕΝΑΝΤΙ ΣΕ ΑΣΘΕΝΕΙΕΣ ΜΟΛΥΣΜΑΤΙΚΕΣ

Με την συνταγματική αναθεώρηση του 2001, στο άρθρο 25 παρ. 1 του Συντάγματος, προβλέπεται ρητώς η αρχή του κοινωνικού κράτος δικαίου, που αποτελεί μία οργανωτική βάση του πολιτεύματος, ενώ μέχρι τότε αποτελούσε μία άγραφη αρχή. Σύμφωνα με την αρχή αυτή, το Κράτος πρέπει να μεριμνά για την υγεία των πολιτών, για τη δημιουργία συνθηκών απασχόλησης και για την κοινωνική ασφάλιση. Ωστόσο η παραπάνω αρχή δεν περιορίζεται μόνο στα ρητώς κατοχυρωμένα στο Σύνταγμα κοινωνικά δικαιώματα, αλλά και σε άλλα, συμβάλλοντας στην πραγματοποίηση της κοινωνικής προόδου, στο χρέος της κοινωνικής αλληλεγγύης αλλά και στην εξισορρόπηση της οικονομικής πρωτοβουλίας με την ανθρώπινη αξιοπρέπεια.¹³

Βασικό χαρακτηριστικό του κοινωνικού κράτους είναι η παρέμβαση στην οικονομία και την κοινωνία για την άμβλυνση των ανισοτήτων, μέσω της αναδιανομής εισοδήματος. Αυτό επιτυγχάνεται μέσω ενός συστήματος φορολόγησης ανάλογα με το εισόδημα, αλλά και μέσω της χρηματοδότησης θεσμών, όπως η δωρεάν παιδεία, το Εθνικό Σύστημα Υγείας, η κοινωνική ασφάλιση κτλ. Ωστόσο, αυτό που έχει σημασία, είναι ότι μέσα στα πλαίσια του κράτους δικαίου, οι κρατικές παρεμβάσεις στην οικονομική και κοινωνική σφαίρα θα πρέπει να βρίσκονται εντός του πλαισίου κρατικής δράσης, εντός των ορίων δηλαδή που επιτάσσει το Σύνταγμα. Ο σεβασμός των δικαιωμάτων από πλευρά του Κράτους απαιτεί και την αποχή από την σφαίρα του ατομικού αυτοκαθορισμού αλλά και την λήψη θετικών μέτρων για την προστασία των πολιτών.¹⁴

Ως κοινωνικό κράτος λοιπόν, ορίζεται το σύνολο των θεσμών που έχουν στόχο την αναδιανομή του εισοδήματος, αγαθών και υπηρεσιών μέσα σε ένα κοινωνικό σύνολο, ενώ από την άλλη το κράτος πρόνοιας περιγράφει τις μορφές που μπορεί να λάβει η οργάνωση του κράτους, δηλαδή τον τρόπο υλοποίησης της κοινωνικής πολιτικής και γι' αυτό αφορά τομείς, όπως η υγεία και η εκπαίδευση. Αναφορικά με την υγεία το κράτος πρόνοιας μπορεί να λάβει τη μορφή της παροχής ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης, της ασφαλιστικής κάλυψης των ατόμων, καθώς και αντιμετώπισης επιδημιών που πλήττουν το κοινωνικό σύνολο. Γενικά οφείλει να

¹³ (Σπυρόπουλος Φ. Κ., 2006, σσ. 62-63)

¹⁴ (Χρυσόγονος, 2003, σσ. 395-399)

ΑΝΤΩΝΙΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ
Ο ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΘΕΜΕΛΙΩΔΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΛΟΓΩ ΤΗΣ ΠΑΝΔΗΜΙΑΣ

εφαρμόζει πολιτικές που θα βοηθήσουν στο να προαχθεί το δικαίωμα της δημόσιας υγείας όπως αυτό εκφράζεται με την κοινωνική του μορφή.

Σε έκτακτες συνθήκες, όπως αυτές της πανδημίας, όπου η επιστημονική κοινότητα δεν μπορεί να προσφέρει όλες τις απαντήσεις και τις κατάλληλες λύσεις λόγω της αβεβαιότητας που επικρατεί, το Κράτος καλείται να προστατεύσει θεμελιώδη συνταγματικά αγαθά, όπως η ανθρώπινη ζωή και κατά επέκταση η υγεία, κυρίως μέσω προληπτικών πολιτικών, όπως το μέτρο της κοινωνικής αποστασιοποίησης και της στήριξης των υποδομών υγείας, προκειμένου να υπάρξει μία αποτελεσματικότερη αντιμετώπιση της νόσου. Ο περιορισμός θεμελιωδών δικαιωμάτων μπορεί σίγουρα να συμβάλλει σε αυτήν την κατεύθυνση και αυτό φαίνεται μέσα από την διαρκή αλληλεπίδραση και αλληλεξάρτηση μεταξύ «ασφάλειας» και «ελευθερίας», καθώς περιορίζοντας την τελευταία εξασφαλίζεται η πρώτη. Το κράτος πλέον, από εγγυητής των ελευθεριών, οφείλει να έχει έναν περισσότερο προληπτικό ρόλο, με στόχο την ασφαλή διαβίωση των πολιτών αλλά και τον δύσκολο συγκερασμό ανάμεσα σε «ασφάλεια» και «ελευθερία».¹⁵

Σχετικά με την αντιμετώπιση ασθενειών που πλήττουν την κοινωνική οντότητα, η Πολιτεία οφείλει να προνοεί προκειμένου να σταματήσει την εξελικτική πορεία της νόσου, αλλά πριν από αυτό, οφείλει να λάβει μέτρα προκειμένου να αναχαιτίσει την μετάδοση της ασθένειας, όπως επιτάσσει εξάλλου και η αρχή της προφύλαξης. Έτσι, γίνεται φανερό πως απέναντι στις μολυσματικές ασθένειες ο κρατικός ρόλος έχει διφυή χαρακτήρα, δηλαδή κατασταλτικό και προληπτικό. Αμφότερες οι πλευρές εξυπηρετούν τον ίδιο σκοπό. Παρ' όλα αυτά είναι αδιαμφισβήτητο ότι η πρόληψη έχει ιδιαίτερη σημασία, καθώς ο άνθρωπος δεν έχει ακόμα υποστεί τις ψυχοσωματικές ταλαιπωρίες και κακώσεις που συνεπάγεται η νόσηση, οι οποίες μπορούν να οδηγήσουν και στον θάνατο, όπως επιβεβαιώνει και η πραγματικότητα.

Συνεπώς, προτεραιότητα δίνεται στην λήψη μέτρων που δρουν προληπτικά απέναντι στις μολυσματικές ασθένειες, εντούτοις εάν αυτός ο στόχος δεν επιτευχθεί ή δεν επιτευχθεί επαρκώς, τότε το Κράτος οφείλει να επιστρατεύσει πολιτικές που θα προσανατολίζονται στη θεραπεία της νόσου. Αν και η θεραπεία σύμφωνα με όλα τα παραπάνω θεωρείται ύστατη λύση, εντούτοις δεν θα έπρεπε να απαξιωθεί και να θεωρηθεί ελάχιστος σημασίας και σπουδαιότητας μιας και η ίδια δύναται να αποτρέψει επιπτώσεις της ασθένειας. Μάλιστα η περίοδος της υγειονομικής κρίσης, που ήδη διανύουμε απέδειξε πως όταν η πρόληψη δεν έχει βρει πρόσφορο έδαφος,

¹⁵ (Ματζούφας, Κράτος Πρόληψης και Τεχνοκρατία την Εποχή της Πανδημίας, 2020)

όλες οι ελπίδες στρέφονται στη θεραπεία. Αλλά ακόμα και τότε η πραγματικότητα έρχεται πολλές φορές να αποδείξει εκ του αποτελέσματος τη σπουδαιότητα της πρόληψης.

Επομένως, απέναντι στις μολυσματικές ασθένειες το καθήκον του κράτους θα μπορούσε απλά και συνοπτικά να αποτυπωθεί στις εξής λέξεις: «λήψη θετικών μέτρων». Σαν φράση και αξίωση των πολιτών ακούγεται απλή και αυτονόητη, όμως η αλήθεια είναι ότι το προσδιοριστικό της περιεχόμενο είναι συχνά δύσκολο ερμηνείας και συχνά καταλήγει αντικείμενο κριτικής και καταλογισμού ευθυνών. Τα προβλήματα που ανέκυψαν και από την πανδημία φάνηκαν να απασχολούν περισσότερο το ζήτημα της πρόληψης παρά της θεραπείας. Η θεραπεία των ασθενών έχει ανατεθεί στους ιατρούς και ακολουθείται πρωτόκολλο το οποίο εγγυάται σε άλλες περιπτώσεις λιγότερο, σε άλλες περιπτώσεις περισσότερο την αποκατάσταση της υγείας του ασθενούς. Αυτό όμως, δεν συμβαίνει με την πρόληψη, καθώς η πραγματικότητα της υγειονομικής κρίσης αποδεικνύει ότι τα προληπτικά μέτρα που λαμβάνει το Κράτος ως οφείλει, όπως ο εμβολιασμός, η καραντίνα, η κοινωνική αποστασιοποίηση αλλά και ο περιορισμός θεμελιωδών δικαιωμάτων, συχνά το βρίσκουν αντιμέτωπο με τη λαϊκή δυσανασχέτηση, η οποία προτάσσει την αντισυνταγματικότητα των εν λόγω μέτρων.

Τέλος, το άρθρο 21 παρ. 3 του Συντάγματος προβλέπει τη λήψη θετικών μέτρων εκ μέρους του Κράτους, ωστόσο δεν διευκρινίζεται εάν αφορούν την πρόληψη ή τη θεραπεία μίας μολυσματικής ασθένειας. Μάλιστα, από το άρθρο 285 του Ποινικού Κώδικα (Νόμος 4619/2019), το οποίο αναφέρεται στην παραβίαση μέτρων για την πρόληψη ασθενειών, φαίνεται η πρόθεση του νομοθέτη να προλαμβάνει τις ασθένειες πριν εκδηλωθούν ή διαδοθούν. Μάλιστα, οι προβλεπόμενες στο άρθρο ποινές κλιμακώνονται ανάλογα με το βαθμό παραβίασης των μέτρων της πρόληψης. Έτσι, προβλέπεται πως η απλή παραβίαση των μέτρων και ο κίνδυνος διάδοσης της νόσου σε αόριστο κύκλο προσώπων επισύρει ποινή φυλάκισης και χρηματική ποινή, η παραβίαση των μέτρων που έχει σαν αποτέλεσμα τη μετάδοση της νόσου σε κάποιο πρόσωπο επισύρει ποινή καθειρξεως έως δέκα έτη, η παραβίαση των μέτρων που έχει σαν αποτέλεσμα το θάνατο κάποιου προσώπου επισύρει ποινή καθειρξεως τουλάχιστον δέκα ετών και τέλος η παραβίαση των μέτρων που έχει σαν αποτέλεσμα το θάνατο μεγάλου αριθμού προσώπων μπορεί να επισύρει ποινή ισοβίου καθειρξεως.

1.6 ΤΑ ΟΡΙΑ ΤΗΣ ΚΡΑΤΙΚΗΣ ΠΑΡΕΜΒΑΣΗΣ

Το ζήτημα της κρατικής παρέμβασης απασχόλησε ιδιαίτερα και συνεχίζει να απασχολεί την περίοδο που η μάχη με τη νόσο COVID-19 συνεχίζει να εξελίσσεται, σημειώνοντας μάλιστα πολλαπλές ανθρώπινες απώλειες. Είναι εύκολο να αντιληφθεί κανείς πως εάν δεν είχε λάβει η Πολιτεία μέτρα κατά της νόσου, δεν θα μπορούσε να λάβει χώρα καμία συζήτηση για το ζήτημα του κρατικού παρεμβατισμού και της συνταγματικότητας των περιορισμών. Και βέβαια κάτι τέτοιο επιβεβαιώνεται από την παράληψη άλλων κρατών να λάβουν μέτρα για την αναχαίτιση της νόσου, αναδεικνύοντας τη σημασία των όποιων μέτρων πάρθηκαν από τους διαχειριστές της υγειονομικής κρίσης, από πλευράς αποτελεσματικότητας και προνοητικότητας. Οι περιορισμοί που προβλέπονται για τα ατομικά δικαιώματα είναι μία έκφραση της κρατικής παρεμβατικότητας. Αυτό όμως δεν σημαίνει ότι αυτοί οι περιορισμοί έχουν τόσο αρνητικό περιεχόμενο, όσο θέλει να προσδώσει η ονομασία τους, τη στιγμή μάλλον που το επιδιωκόμενο αγαθό είναι ένα κοινωνικό δικαίωμα και ειδικότερα αυτό της υγείας, το οποίο προσανατολίζεται σε δημοσίου συμφέροντος θέματα, ειδικά όταν γίνεται λόγος για την «δημόσια υγεία».

Ξεκινώντας την ανάλυση, τα θεμελιώδη δικαιώματα δεν βρίσκονται σε ιεραρχική σχέση μεταξύ τους, εκτός ίσως από το δικαίωμα στη ζωή, ενώ μπορούν να υπόκεινται σε θεμιτούς περιορισμούς. Πολλές φορές, οι περιορισμοί αυτοί προβλέπονται από το ίδιο το συνταγματικό κείμενο(π.χ. κατά το άρθρο 106 παρ. 2 «η ιδιωτική οικονομική πρωτοβουλία δεν επιτρέπεται να αναπτύσσεται σε βάρος της ελευθερίας και της ανθρώπινης αξιοπρέπειας ή προς βλάβη της εθνικής οικονομίας», αφορώντας βέβαια το εκάστοτε συγκεκριμένο δικαίωμα. Υπάρχει όμως και ένας άλλος περιορισμός ο οποίος αφορά το σύνολο των δικαιωμάτων και δεν είναι άλλος από την απαγόρευση κατάχρησης δικαιώματος που προβλέπεται στο άρθρο 25 παρ. 3 του Συντάγματος. Γενικό περιορισμό αποτελεί επίσης και η έννοια του «δημοσίου ή γενικού» συμφέροντος, το οποίο ορίζεται με «ό,τι τα συνταγματικώς οριζόμενα όργανα, κατά τη συνταγματικώς καθοριζόμενη ιεραρχία και διαδικασία ορίζουν ως τέτοιο». Σύνηθης επίσης είναι και η εξουσιοδότηση του κοινού νομοθέτη από το Σύνταγμα να περιορίζει τα δικαιώματα (επιφύλαξη υπέρ του νόμου), η οποία εμφανίζεται με τις λέξεις «όπως νόμος ορίζει ή τηρώντας του νόμους του Κράτους».

Η εξουσιοδότηση αυτή αξίζει να επισημανθεί ότι δεν είναι «εν λευκώ», αλλά αρκετές φορές το ίδιο το Σύνταγμα θέτει περιορισμούς στη σχετική ρυθμιστική αρμοδιότητα του νομοθέτη (πχ. στο άρθρο 5Α παρ.1, στο άρθρο 12 παρ.1 κτλ.). Μάλιστα, στην ερμηνευτική δήλωση του άρθρου 5 του Συντάγματος, το οποίο

ΑΝΤΩΝΙΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ
Ο ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΘΕΜΕΛΙΩΔΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΛΟΓΩ ΤΗΣ ΠΑΝΔΗΜΙΑΣ

αναφέρεται στην ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας και στην προσωπική ελευθερία προβλέπονται περιορισμοί που μπορούν τεθούν για την προστασία της δημόσιας υγείας. Στην παράγραφο 4 μάλιστα του άρθρου αυτού, απαγορεύεται η δυνατότητα λήψης ατομικών διοικητικών μέτρων, τα οποία μπορούν να είναι μόνο δικαστικά και όχι διοικητικά.

Επίσης, συχνά μπορεί να ανακύπτει σύγκρουση ενός δικαιώματος με άλλες συνταγματικές διατάξεις, όπου για την επίλυση της σύγκρουσης χρησιμοποιείται «η αρχή της πρακτικής εναρμόνισης», κατά την οποία κανένα από τα αντιτιθέμενα δικαιώματα δεν θα πρέπει να περιορίζεται ολοκληρωτικά εις βάρος του άλλου, αλλά αντίθετα, θα πρέπει και τα δύο, μέσω αμοιβαίων υποχωρήσεων, να έχουν όσον το δυνατόν μεγαλύτερη κανονιστική εμβέλεια, σύμφωνα πάντα και με τις συνθήκες που επικρατούν. Όταν η παραπάνω αρχή δεν είναι δυνατόν να εφαρμοστεί, τότε η στάθμιση των αντιτιθέμενων δικαιωμάτων ενδείκνυται.¹⁶

Η βασική διαφορά των δύο παραπάνω μεθόδων έγκειται στο ότι στην μία περίπτωση υπάρχει νομική σύγκρουση δικαιωμάτων ενώ στην άλλη πραγματική. Στην νομική σύγκρουση υπάρχει νόμιμη άσκηση δικαιώματος από πλείονες φορείς και πρέπει να επιλεγεί ποιο δικαίωμα θα υποχωρήσει χάριν της άσκησης κάποιου άλλου δικαιώματος. Στην πραγματική αντίθετα δεν υπάρχει νόμιμη άσκηση ενός δικαιώματος, αλλά προσβολή του δικαιώματος ενός άλλου φορέα, χωρίς όμως αυτή η προσβολή να δικαιολογείται από το δίκαιο, με αποτέλεσμα να πρόκειται είτε για κατάχρηση δικαιώματος, είτε για απλή καταπάτηση δικαιώματος. Ενώ η θεωρία της στάθμισης βασίζεται σε μία ποιοτική διαβάθμιση των συγκρουόμενων δικαιωμάτων, η θεωρία της πρακτικής εναρμόνισης προβλέπει την καλύτερη κατά το μέτρο του δυνατού ικανοποίηση αμφοτέρων των δικαιωμάτων. Ωστόσο η πρώτη έρχεται συχνά αντιμέτωπη με αρκετά προβλήματα, αφού μεταξύ των συνταγματικών διατάξεων δεν υφίσταται ποιοτική διαβάθμιση και ισχύει η αρχή της ίσης τυπικής ισχύος. Τουναντίον, στο πεδίο των κοινωνικών δικαιωμάτων η μέθοδος της πρακτικής εναρμόνισης τυγχάνει εφαρμογής, καθώς η υπάρχει μία ισάξια υποχώρηση των δικαιωμάτων.

Επιπλέον, όπως σημειώνει και ο Βενιζέλος, η δικαιολογητική βάση των περιορισμών των θεμελιωδών δικαιωμάτων θα πρέπει να «αξιολογούνται στο πλαίσιο του λεγόμενου πολυεπίπεδου συνταγματισμού», κατά τον οποίο προσφέρονται διαφορετικά επίπεδα προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων σε

¹⁶ (Βλαχόπουλος, Θεμελιώδη Δικαιώματα, Ατομικά, Κοινωνικά και Πολιτικά Δικαιώματα, 2017, σσ. 19-26)

εθνικό, διεθνές και ευρωπαϊκό επίπεδο (Εθνικό Σύνταγμα, Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου-Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα- Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών, Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων- Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης).¹⁷

Αναφορικά τώρα με την έννοια των «περιορισμών των περιορισμών», αυτή αναφέρεται στα όρια και στις προϋποθέσεις που τίθενται στην επιβολή περιορισμών στην άσκηση των θεμελιωδών δικαιωμάτων και λειτουργούν ως αντίβαρο. Με τη συνταγματική αναθεώρηση του 2001, οι παραπάνω αποτυπώνονται στο άρθρο 25 παρ. 1 εδ. δ' του Συντάγματος, όπου προβλέπεται ότι οι περιορισμοί των δικαιωμάτων πρέπει να προβλέπονται από το ίδιο το συνταγματικό κείμενο είτε από νομοθετική διάταξη και να είναι σύμφωνοι με την αρχή της αναλογικότητας, εκφάνσεις της οποίας είναι η προσφορότητα ή καταλληλότητα (ο περιορισμός να είναι κατάλληλος για την επίτευξη του επιδιωκόμενου σκοπού), η αναγκαιότητα (η μη ύπαρξη διαφορετικού λιγότερου επαχθούς μέτρου) και της αναλογικότητας εν στενή έννοια (κατά την οποία οι δυσμενείς συνέπειες του περιορισμού να μην είναι δυσανάλογες σε σχέση με τα οφέλη). Σημαντικός επίσης «περιορισμός των περιορισμών» είναι και αυτός που αναφέρεται στην έννοια του «πυρήνα του δικαιώματος», σύμφωνα με την οποία οι όποιοι περιορισμοί δεν μπορούν να εκμηδενίζουν την κανονιστική αξία του δικαιώματος και κατά επέκταση δεν μπορούν να θίγουν τον «πυρήνα» του. Ο τελευταίος δεν είναι σταθερός, αλλά εξαρτάται από τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του κάθε δικαιώματος.¹⁸

Πέραν αυτού όμως, απαιτείται ο αντικειμενικός και απρόσωπος χαρακτήρας του περιορισμού προκειμένου να μην εισάγονται διακρίσεις σε βάρος της αρχής της ισότητας. Σημαντική κρίνεται επίσης και μία δικαιολογητική βάση που να στηρίζεται σε λόγους δημοσίου συμφέροντος¹⁹, όπως και η απαγόρευση της καταχρηστικής επιβολής περιορισμών, κατά την οποία οι περιορισμοί που επιβάλλονται θα πρέπει να έχουν την απαραίτητη συνάφεια με τον σκοπό που επιδιώκουν. Τέλος, οι περιορισμοί θα πρέπει να είναι σύμφωνοι με τις αρχές του δημοκρατικού

¹⁷ (Βενιζέλος, 2020, σσ. 275-300)

¹⁸ (Βλαχόπουλος, Θεμελιώδη Δικαιώματα, Ατομικά, Κοινωνικά και Πολιτικά Δικαιώματα, 2017, σσ. 19-26)

¹⁹ Η έννοια του δημοσίου συμφέροντος συχνά συναντά δυσκολία ερμηνείας. Και αυτό γιατί μέσα στην κοινωνία υπάρχουν διαφορετικές κοινωνικές ομάδες που επιχειρούν να προτείνουν το δικό τους συμφέρον ως δημόσιο. Ωστόσο, στον καιρό της πανδημίας του Covid-19 γίνεται κατανοητό ότι η αναχαίτιση της νόσου συνιστά έναν σκοπό που θα ωφελήσει την κοινωνία συλλογικά και είναι προς εξυπηρέτηση και προστασία του αγαθού της «δημόσιας υγείας».

ΑΝΤΩΝΙΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ
Ο ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΘΕΜΕΛΙΩΔΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΛΟΓΩ ΤΗΣ ΠΑΝΔΗΜΙΑΣ

πολιτεύματος και να μην προσιδιάζουν σε ολοκληρωτικά καθεστώτα, δηλαδή θα πρέπει να σέβονται το Σύνταγμα και να κινούνται στα πλαίσια της ελευθερίας και της πολυφωνίας.²⁰

Επιπλέον, σαν συνταγματική δικαιολογητική βάση των περιορισμών μπορεί να χρησιμοποιηθεί και η διάταξη του άρθρου 25 παρ. 4 του Συντάγματος, την οποία η νομολογία ακολουθεί τα τελευταία χρόνια, που κατοχυρώνει την αξίωση εκ μέρους του Κράτους έναντι των πολιτών, κατά την άσκηση των δικαιωμάτων τους, για εκπλήρωση του χρέους της κοινωνικής και εθνικής αλληλεγγύης. Η διάταξη αυτή που εντάσσεται στο πλαίσιο του άρθρου 25, θα μπορούσε να υποστηριχτεί ότι αποτυπώνει μία ανθρωποκεντρική χροιά του Συντάγματος σε αντίθεση με τα ατομικά και αμυντικά χαρακτηριστικά του.²¹

Η κρατική παρέμβαση στην απόλαυση και άσκηση των δικαιωμάτων συνήθως δύσκολα γίνεται ανεκτή από τους φορείς τους, οι οποίοι τα θεωρούν ως ασπίδα απέναντι στις ενέργειες του κράτους και όχι σαν αξίες και ελευθερίες που προάγουν τη δημοκρατία. Η αμυντική διάσταση των δικαιωμάτων και οι αγώγιμες αξιώσεις που ενυπάρχουν σε αυτά πολλές φορές δεν αφήνουν περιθώρια για περαιτέρω ενασχόληση με το τί πραγματικά χρειάζεται να γίνει τη δεδομένη στιγμή, εάν για παράδειγμα ο αυτοπεριορισμός θα πρέπει να αναχθεί σε μείζον ζήτημα την εποχή του COVID-19 για όλους τους φορείς των δικαιωμάτων. Και πάνω από όλα, πως γίνεται να δημιουργηθεί ένα πλέγμα εμπιστοσύνης ανάμεσα σε πολίτες και κυβερνώντες έτσι ώστε να επιτευχθεί η χρυσή τομή ανάμεσα στον περιορισμό των δικαιωμάτων και στην προστασία της δημόσιας υγείας;

Ωστόσο, η έλλειψη ατομικής ευθύνης και αδυναμίας προσαρμογής στις νέες συνθήκες δεν θα πρέπει να οδηγήσει σε μία «εν λευκώ» αποδοχή των περιορισμών που προβλέπονται από το Σύνταγμα και που υπάρχουν για να το προστατέψουν από αλόγιστη χρήση ή μάλλον κατάχρηση των διατάξεών του. Η πανδημία της νόσου COVID-19 έχει αναδείξει δυστυχώς πολλές περιπτώσεις έλλειψης σεβασμού για τα δικαιώματα της κοινωνίας. Το κράτος από τη μία πλευρά οφείλει να λαμβάνει μέτρα για την αντιμετώπιση της πανδημίας, από την άλλη πλευρά όμως πρέπει να υπάρχει και έλεγχος της συνταγματικότητας των μέτρων που λαμβάνονται, και πάνω από όλα κριτική σκέψη και αμφισβήτηση. Άλλωστε, η τωρινή υγειονομική κατάσταση είναι κάτι το πρωτόγνωρο και είναι λογικό να δημιουργούνται ερωτήματα αναφορικά με την συνταγματική ορθότητα των μέτρων.

²⁰ (Δάγτογλου, 2012, σ. 199)

²¹ (Τσιλιώτης, 2020)

Στο σημείο αυτό, θα πρέπει να γίνει αναφορά και στην έννοια του «συνταγματικού μιθριδατισμού», ο οποίος, σύμφωνα με τον Βλαχόπουλο, αναφέρεται στον κίνδυνο να ανεχτούμε τους όποιους περιορισμούς των δικαιωμάτων μας και μετά το τέλος των έκτακτων περιστάσεων, ιδίως με τη χρήση των νέων τεχνολογιών.²²

1.7 Η «ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΑΝΑΓΚΗΣ» ΩΣ ΑΙΤΙΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΚΡΑΤΙΚΗΣ ΠΑΡΕΜΒΑΣΗΣ

Η πανδημία του COVID-19 θα μπορούσε να χαρακτηριστεί σαν ένας οιονεί πόλεμος, καθώς η μάχη που δίνεται καθημερινά στα νοσοκομεία με αυτή την νόσο σαφώς και θα μπορούσε να χαρακτηριστεί μεταφορικά σαν πόλεμος με έναν αόρατο εχθρό. Ο χαρακτηρισμός αυτός δεν είναι άδικος τη στιγμή που το άρθρο 48 του Συντάγματος απαιτεί για να κηρυχθεί η χώρα σε κατάσταση πολιορκίας, πόλεμο, επιστράτευση εξαιτίας εξωτερικών κινδύνων ή άμεση απειλή της εθνικής ασφάλειας ή εκδήλωση ενόπλου κινήματος για την ανατροπή του πολιτεύματος. Το ερώτημα όμως που τίθεται εν προκειμένω είναι εάν το παρόν άρθρο μπορεί να εφαρμοστεί σε αυτά τα όρια που περιγράφονται τη στιγμή που η Ευρώπη και γενικότερα ο κόσμος δεν έχει έρθει στο πρόσφατο παρελθόν αντιμέτωπος με μια τέτοια περίπτωση οξείας υγειονομικής κρίσης. Η εφαρμογή του άρθρου δηλαδή θα ήταν αυτονόητη στην περίπτωση ενός πολέμου για παράδειγμα.

Για την αντιμετώπιση της πανδημίας, ορισμένα κράτη επικαλέστηκαν το άρθρο 15 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, το οποίο αφορά την έκτακτη ανάγκη και κατά επέκταση τον περιορισμό ανθρωπίνων επαφών και θεμελιωδών δικαιωμάτων. Για την περίπτωση έκτακτης ανάγκης, το άρθρο 15 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ) παρέχει στα κράτη τη δυνατότητα να παρεκκλίνουν από ορισμένες υποχρεώσεις που απορρέουν από τη Σύμβαση, με σεβασμό κυρίως στην αρχή της νομιμότητας. Το άρθρο 15 δεν αποτελεί τον μοναδικό τρόπο με τον οποίο μπορεί να επιτραπεί η περιστολή των δικαιωμάτων που εγγυάται η Σύμβαση, καθώς η τελευταία εμπεριέχει διατάξεις, που επιβάλλουν ορισμένους περιορισμούς στην άσκηση των δικαιωμάτων και των ελευθεριών που αυτή η ίδια προστατεύει. Για παράδειγμα, η ελευθερία του συνέρχεσθαι και συνεταιρίζεσθαι μπορεί να περιορισθεί σύμφωνα με την παρ. 2 του

²² (Βλαχόπουλος, Συνταγματικός Μιθριδατισμός, Οι Ατομικές Ελευθερίες σε Εποχές Πανδημίας, 2020)

άρθρου 11 της Σύμβασης για λόγους που αφορούν την προστασία της υγείας, υπό την προϋπόθεση ότι οι περιορισμοί αυτοί είναι νόμιμοι και αναγκαίοι.²³

Η εφαρμογή όμως ενός άρθρου που προβλέπει τέτοιου είδους περιορισμούς δεν μπορεί να γίνεται με ευκολία, ειδικά από τη στιγμή που η έννοια του «δημοσίου κινδύνου» χρήζει ερμηνείας. Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, μέσα από την απόφαση «Lawless vs Ireland» της 01/07/1961 ερμήνευσε την έννοια του «δημοσίου κινδύνου» ως την εξαιρετική κατάσταση κρίσης ή ανάγκης, η οποία επηρεάζει το σύνολο του πληθυσμού και αποτελεί απειλή για την ζωή της κοινωνίας. Σαν χαρακτηριστικά, απέδωσε την ύπαρξη πραγματικού ή επικείμενου κινδύνου, την ύπαρξη επιπτώσεων για το σύνολο του έθνους, την ύπαρξη απειλής για την ζωή της κοινωνίας και τέλος, την ύπαρξη ενός εξαιρετικού χαρακτήρα, έτσι ώστε τα συνήθη εθνικά μέτρα να μην είναι αρκετά για να τον αντιμετωπίσουν.²⁴

Με την απόφαση όμως «A. AND OTHERS v. THE UNITED KINGDOM» της 19.02.2009, το Δικαστήριο του Στρασβούργου διεύρυνε το πεδίο εφαρμογής της έννοιας του «δημοσίου κινδύνου», σημειώνοντας ότι προκειμένου να υπάρξει «κατάσταση ανάγκης», δεν αρκεί η επικείμενος κίνδυνος αλλά πρέπει να εξεταστούν πλείονες παράγοντες, όπως η φύση των προσβαλλόμενων δικαιωμάτων, τις συνθήκες επίκλησης της «έκτακτης ανάγκης» αλλά και τη χρονική διάρκεια του κινδύνου και της «κατάστασης ανάγκης».²⁵

Για να εφαρμοστεί το άρθρο 15 απαιτείται αφενός η ύπαρξη πολέμου ή άλλου «δημοσίου κινδύνου που να απειλεί τη ζωή του έθνους» και αφετέρου η γνωστοποίηση στον Γενικό Γραμματέα του Συμβουλίου της Ευρώπης. Αρκετά μάλιστα κράτη μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης και της ΕΣΔΑ (Εσθονία, Ρουμανία, Γεωργία, Μολδαβία), μεταξύ των οποίων και κράτη μέλη της ΕΕ, προέβησαν σε γνωστοποιήσεις προς τον Γενικό Γραμματέα του Συμβουλίου της Ευρώπης για την εφαρμογή του άρθρου 15 λόγω του κορωνοϊού επειδή και κατά το εθνικό τους Σύνταγμα ή πάντως κατά την εθνική έννομη τάξη έχουν τεθεί σε παρόμοια κατάσταση έκτακτης ανάγκης. Σε εθνικό, ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο όμως, υπάρχουν ορισμένα δικαιώματα τα οποία δεν μπορούν να ανασταλούν και δεν χωρεί καμία παρέκκλιση από αυτά (πχ το δικαίωμα στη ζωή).²⁶

²³ (Τσάτσος, 2020)

²⁴ (Case of LAWLESS V. IRELAND (No.3), 1961)

²⁵ (Case of A. and Others V. the United Kingdom, 2009)

²⁶ (Βενιζέλος, 2020, σσ. 275-300)

ΑΝΤΩΝΙΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Ο ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΘΕΜΕΛΙΩΔΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΛΟΓΩ ΤΗΣ ΠΑΝΔΗΜΙΑΣ

Η πρώτη παράγραφος του άρθρου θέτει τις προϋποθέσεις και τους όρους για την παρέκκλιση ενός κράτους μέλους από τις υποχρεώσεις του έναντι της Σύμβασης. Αναγνωρίζει δυνατότητα παρέκκλισης σε περίπτωση πολέμου ή άλλου δημόσιου κινδύνου που απειλεί τη ζωή ενός έθνους και επιτρέπει τη λήψη των αναγκαίων μέτρων για τη συγκεκριμένη κατάσταση που αντιμετωπίζει ένα κράτος. Η δεύτερη παράγραφος προστατεύει συγκεκριμένα θεμελιώδη δικαιώματα από κάθε παρέκκλιση καθιστώντας τα απαραβίαστα και απόλυτα, ενώ η τρίτη παράγραφος ορίζει τις διαδικαστικές προϋποθέσεις για την ορθή και σύννομη επίκληση της παρέκκλισης. Το γεγονός μάλιστα ότι ο COVID-19 αξιολογήθηκε από τον Π.Ο.Υ ως «πανδημία» επιτείνει την κρίση ότι πρόκειται για έναν «δημόσιο κίνδυνο» που απειλεί τη ζωή του έθνους υπό την έννοια του άρθρου 15.

Αναφορικά με τα μέτρα της πανδημίας, στην αρχή τουλάχιστον ο κίνδυνος δεν ήταν ορατός και με την έννοια του αριθμητικού υπολογισμού των κρουσμάτων. Με την αύξηση των κρουσμάτων όμως και την μετατροπή της επιδημίας σε πανδημία, η νόσος του COVID-19 έδειξε το πραγματικό της πρόσωπο και κατέστησε σαφές ότι ο κίνδυνος είναι επικείμενος, πραγματικός και παρών μέσα από τις υπάρχουσες υγειονομικές συνθήκες, δικαιολογώντας την υπαγωγή του σε μία κατάσταση ανάγκης που να δικαιολογεί την επίκληση του άρθρου 15 της Σύμβασης. Βέβαια, η αναλογικότητα των μέτρων βρίσκεται σε αλληλεπίδραση με το παρόν επίπεδο γνώσης ως προς την ενδεδειγμένη αντιμετώπισή του κορωνοϊού. Πάντως, η κρατούσα επιστημονική γνώμη προκρίνει ως απαραίτητα τα μέτρα απομόνωσης και περιορισμού των κοινωνικών επαφών.

Στο ελληνικό Σύνταγμα, το «το δίκαιο της ανάγκης» συναντάται αρχικά στο άρθρο 44 παρ. 1 όπου γίνεται αναφορά στην έκδοση Πράξεων Νομοθετικού Περιεχομένου σε περιπτώσεις επείγουσας και απρόβλεπτης ανάγκης (ο ορισμός της οποίας βρίσκεται στην διακριτική ευχέρεια της Κυβέρνησης), υπό την αίρεση κύρωσή τους από τη Βουλή, αλλά σε δεύτερο επίπεδο, συναντάται και στο άρθρο 48 (κατάσταση πολιορκίας). Το άρθρο αυτό αναφέρεται στην περίπτωση πολέμου και προβλέπει την αναστολή ορισμένων θεμελιωδών δικαιωμάτων (παρ. 1) και αφετέρου την έκδοση Πράξεων Νομοθετικού Περιεχομένου (παρ. 5). Τρίτον, θα μπορούσε να υποστηριχτεί ότι στο άρθρο 120 γίνεται αναφορά σε μία κατάσταση ανάγκης καθώς τονίζεται η ανάγκη άμυνας των πολιτών απέναντι στην βίαιη κατάλυση του Συντάγματος.

Το άρθρο 48 του Συντάγματος ωστόσο παραπέμπει περισσότερο στην έννοια του πολέμου και τυχόν εφαρμογή του θα σήμαινε την ταυτόχρονη αναστολή

ΑΝΤΩΝΙΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ
Ο ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΘΕΜΕΛΙΩΔΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΛΟΓΩ ΤΗΣ ΠΑΝΔΗΜΙΑΣ

θεμελιωδών δικαιωμάτων και ελευθεριών, με αποτέλεσμα, να μην γίνει επίκλησή του λόγω της πανδημίας. Αντιθέτως, μέσω των Πράξεων Νομοθετικού Περιεχομένου κατά το άρθρο 44, δηλαδή της εξαιρετικής νομοθέτησης, η οποία δεν επιβάλλει την κήρυξη ολόκληρης της χώρας σε κατάσταση ανάγκης δεν χρειάζεται να φτάσουμε στα όρια επίκλησης του άρθρου 48. Αυτό βέβαια, συνέβη σε άλλες χώρες όπως η Ισπανία, η Βουλγαρία, η Λιβύη κτλ.²⁷

Σε διεθνές επίπεδο, τον Απρίλιο του 2020, η Γενική Γραμματέας του Συμβουλίου της Ευρώπης, Marija Pejčinović Burić, εξέδωσε ένα πληροφοριακό έγγραφο για τις ευρωπαϊκές κυβερνήσεις, σχετικά με το σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, της δημοκρατίας και του κράτους δικαίου, επισημαίνοντας ότι ακόμα και σε συνθήκες έκτακτης ανάγκης θα πρέπει να επικρατεί το κράτος δικαίου και η αρχή της νομιμότητας και της αναγκαιότητας. Τα όποια μέτρα μάλιστα παρθούν για την αντιμετώπιση της κρίσης, θα πρέπει να είναι επαρκώς δικαιολογημένα και να έχουν περιορισμένη χρονική ισχύ με γνώμονα την επιστροφή στην κανονικότητα αλλά και με βασικό στόχο την προστασία της ανθρώπινης ζωής, υπογραμμίζοντας τον κίνδυνο να εξοικειωθούν οι πολίτες με τον περιορισμό των δικαιωμάτων τους.²⁸

²⁷ (Μποτόπουλος, 2020)

²⁸ (Respecting Democracy, Rule of Law and Human Rights in the Framework of the COVID-19 sanitary crisis, 2020)

2 ΤΑ ΜΕΤΡΑ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΤΗΣ ΠΑΝΔΗΜΙΑΣ COVID-19 ΣΕ ΕΘΝΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ ΚΑΙ Ο ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ

Όλο και περισσότερες χώρες άρχισαν να λαμβάνουν μέτρα περιορισμού των δικαιωμάτων και ελευθεριών και να κλείνουν τα σύνορά τους για να περιορίσουν την είσοδο νέων κρουσμάτων. Παράλληλα στην Ελλάδα, με ταχύτητα λήφθηκαν περιοριστικά μέτρα για την εξάπλωση της πανδημίας από την Πολιτεία, προκειμένου να μην καταστεί αδύνατη η διαχείρισή της από το Εθνικό Σύστημα Υγείας, το οποίο σε καθημερινή βάση έρχεται αντιμέτωπο με ένα τεράστιο επιδημιολογικό φορτίο.²⁹

Κατά τη διάρκεια της πανδημίας ο ελληνικός κρατικός μηχανισμός προσπάθησε να ανταποκριθεί επαρκώς στη λήψη μέτρων σχετικά με τη διαχείριση της υγειονομικής κρίσης. Πρόκειται για μία πρωτόγνωρη κατάσταση η οποία έχει εγείρει ζητήματα συνταγματικότητας και έχει συμβάλλει στη διαμόρφωση πρωτότυπων δικαστικών αποφάσεων. Η νομοθεσία χρειάστηκε να αποδείξει την ετοιμότητά της και πήρε κυρίως το χαρακτήρα του δικαίου της ανάγκης. Η κατάσταση ανάγκης χαρακτηρίζεται από τον εξαιρετικό και ξαφνικό χαρακτήρα της και απειλεί ολόκληρη την κοινωνική δομή μίας χώρας. Για την αντιμετώπισή της, όπως αναφέρθηκε και στο προηγούμενο κεφάλαιο, πολλές φορές χρειάζονται κάποιες «παραεκκλίσεις» από την κανονικότητα, προσδίδοντας νομιμότητα σε πράξεις που υπό κανονικές συνθήκες θα ήταν παράνομες.

Βασικός στόχος ήταν η αντιμετώπιση της νόσου μέσα βέβαια από το συνταγματικό οπλοστάσιο, με γνώμονα την προστασία της δημόσιας υγείας και κατά επέκταση της ζωής, η οποία σε καμία περίπτωση δεν υπόκειται σε ποσοτικές διαβαθμίσεις. Άρθρα όπως το 285 του Ποινικού Κώδικα το 5 και το 21 του Συντάγματος απέκτησαν νέα δυναμικότητα σε καιρό πανδημίας, αναδεικνύοντας την ατομική και κοινωνική διάσταση του δικαιώματος στην υγεία. Έπειτα, η νομοθεσία στην Ελλάδα τον καιρό την υγειονομικής κρίσης είχε περισσότερο τη μορφή των Κοινών Υπουργικών Αποφάσεων (εφεξής ΚΥΑ) και των Πράξεων Νομοθετικού Περιεχομένου (εφεξής ΠΝΠ). Αυτό συμβαίνει διότι ακριβώς υπάρχει αυτή η απρόβλεπτη και επείγουσα ανάγκη που περιγράφεται διεξοδικά στο άρθρο 44 παρ. 1 του Συντάγματος. Καθίσταται επομένως κατανοητό, ότι πλέον το ζητούμενο δεν είναι

²⁹ (Σπυρόπουλος Φ. , 2020)

η εξωτερική μορφή των μέτρων ως ουσιαστικών ή τυπικών νόμων, αλλά μάλλον η διαχείριση της πανδημίας χωρίς να υπάρξει ουσιαστική βλάβη του Συντάγματος.

Αναφορικά με τα δικαιώματα που περιορίστηκαν, ο αριθμός αυτών είναι μεγάλος, αλλά κάποια έχουν ιδιαίτερη βαρύτητα λόγω της καθημερινής τους άσκησης και ευαισθησίας. Για παράδειγμα, η οικονομική ελευθερία και το δικαίωμα στην εργασία επηρεάστηκαν σε σημαντικό βαθμό, ως απόρροια του περιορισμού της ελευθερίας κίνησης και δημιουργήθηκε ένα ευρύτερο κλίμα ανασφάλειας ως προς την διαχείριση της κρίσης. Καταστήματα έκλεισαν, άνθρωποι έχασαν τις δουλειές τους, μα το σημαντικότερο είναι πως από πολλούς απωλέσθηκε το αίσθημα εμπιστοσύνης προς την Πολιτεία. Έτσι, από τη στιγμή που η άσκηση των θεμελιωδών δικαιωμάτων λειτουργεί εγγυητικά και δυναμικά για τους πολίτες, ο κορωνοϊός ήρθε να θέσει πολλές προκλήσεις στην ελληνική έννομη τάξη.

2.1 Η ΠΟΙΝΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΠΑΝΔΗΜΙΑΣ

Το άρθρο 285 του Ποινικού Κώδικα³⁰ προβλέπει στην πρώτη παράγραφο ότι «Όποιος παραβιάζει τα μέτρα που έχει διατάξει ο νόμος ή η αρμόδια αρχή για να αποτραπεί η εισβολή ή η διάδοση μίας μεταδοτικής ασθένειας τιμωρείται: α) με φυλάκιση έως τρία (3) έτη ή χρηματική ποινή αν από την πράξη μπορεί να προκύψει κοινός κίνδυνος για ζώα, β) με φυλάκιση και χρηματική ποινή αν από την πράξη μπορεί να προκύψει κίνδυνος μετάδοσης της ασθένειας σε αόριστο αριθμό ανθρώπων». Στη δεύτερη παράγραφο αναφέρεται ότι αν η ασθένεια είχε ως αποτέλεσμα τη μετάδοση σε ζώα, τότε προβλέπεται φυλάκιση τουλάχιστον τριών μηνών και χρηματική ποινή, ενώ αν μεταδόθηκε σε άνθρωπο, επιβάλλεται κάθειρξη έως δέκα έτη. Στη συνέχεια, στην τρίτη παράγραφο του άρθρου αναφέρεται ότι επιβάλλεται κάθειρξη τουλάχιστον δέκα ετών αν ως αποτέλεσμα επήλθε ο θάνατος ενός προσώπου, ενώ αν προκλήθηκε ο θάνατος ενός μεγάλου αριθμού ατόμων, τότε μπορεί να επιβληθεί και η ποινή της ισόβιας κάθειρξης. Τέλος, στην παράγραφο 4 επισημαίνεται ότι όποιος με αμέλεια παραβιάζει τα μέτρα αποτροπής διάδοσης της νόσου, τιμωρείται με χρηματική ποινή ή παροχή κοινωφελούς εργασίας εάν μπορεί να προκύψει κοινός κίνδυνος για ζώα, ενώ με φυλάκιση έως δύο έτη ή χρηματική ποινή τιμωρείται εάν δύναται να προκύψει κίνδυνος μετάδοσης σε αόριστο αριθμό ανθρώπων.

Το συγκεκριμένο αδίκημα διώκεται αυτεπάγγελτα, καθώς δεν απαιτείται έγκληση, ενώ κατά τα άλλα αποτελεί ένα κοινό έγκλημα, αφού ο δράστης δεν

³⁰ (Άρθρο 285 - Ποινικός Κώδικας (Νόμος 4619/2019) - Παραβίαση μέτρων για την πρόληψη ασθενειών, 2021)

ΑΝΤΩΝΙΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ
Ο ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΘΕΜΕΛΙΩΔΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΛΟΓΩ ΤΗΣ ΠΑΝΔΗΜΙΑΣ

απαιτείται να έχει κάποια συγκεκριμένη ιδιότητα για να το τελέσει. Στη βασική του μορφή το έγκλημα είναι πλημμέλημα και στη διακεκριμένη του μορφή είναι κακούργημα. Στην πρώτη παράγραφο του άρθρου υπάρχει έγκλημα δυνητικής διακινδύνευσης, ενώ στη δεύτερη και τρίτη παράγραφο τα εγκλήματα είναι εκ του αποτελέσματος διακρινόμενα, η ποινή δηλαδή που θα επιβληθεί εξαρτάται από το αποτέλεσμα που θα επέλθει. Στην τέταρτη παράγραφο τέλος, γίνεται λόγος για το εξ 'αμελείας έγκλημα. Στοιχεία του εν λόγω εγκλήματος είναι η παραβίαση των μέτρων, τα οποία έχουν εκδοθεί από την αρμόδια αρχή για να αποτραπεί η διάδοση της ασθένειας. Γίνεται κατανοητό ότι η παραβίαση των μέτρων παραπέμπει σε άλλες νομικές διατάξεις προκειμένου να αναζητηθεί η αξιόποινη συμπεριφορά. Μπορεί να γίνει λόγος άρα για ένα «λευκό ποινικό νόμο».³¹

Σε κάθε περίπτωση πρέπει να ανευρεθούν οι νομικές διατάξεις που αφορούν τα μέτρα αποτροπής της εκάστοτε μεταδοτικής ασθένειας και αν τα τελευταία εκδόθηκαν από κάποια κρατική αρχή και είναι απαραίτητος ο έλεγχος της νομοθετικής εξουσιοδότησης της αρχής αυτής να εκδίδει νομικώς δεσμευτικά μέτρα, όπως και η κατά τόπον αρμοδιότητά της. Επιπλέον, πρέπει να ελέγχεται ουσιαστικώς εάν τα μέτρα αυτά βρίσκονται σε αιτιώδη συνάφεια με την αναχαίτιση της πορείας της ασθένειας. Εάν δεν είναι αποτρεπτικά τότε, η παραβίαση αυτών δεν δημιουργεί πηγή κινδύνου και δεν μπορεί να πληρωθεί η αντικειμενική υπόσταση του αδικήματος. Για την πραγμάτωση του εν λόγω αδικήματος απαιτείται δόλος του δράστη ο οποίος αντιστοιχεί στην γνώση της παραβίασης των μέτρων από πλευράς του δράστη αλλά και στη βούλησή του να προκαλέσει δυνητικώς τη διάδοση της νόσου σε ζώα ή ανθρώπους. Όπως μάλιστα προβλέπεται στην τέταρτη παράγραφο, το αδίκημα μπορεί να τελεστή και εξ 'αμελείας. Το άρθρο επίσης, εισάγει τον όρο «μεταδοτική ασθένεια», που σημαίνει ότι η παραβίαση των μέτρων θα πρέπει να αφορά μία νόσο, η οποία έχει την ικανότητα να μεταδίδεται από άνθρωπο σε άνθρωπο. Και εδώ εάν δεν πληρούται αυτή η προϋπόθεση πάλι δεν μπορεί να υπάρξει έγκλημα. Στην περίπτωση όμως της COVID-19 δεν υπάρχει αυτό το ζήτημα, καθώς η νόσος είναι ιδιαίτερος μεταδοτική.³²

Έπειτα, σύμφωνα με την Εγκύκλιο του Εισαγγελέα του Αρείου Πάγου της 12^{ης} Μαρτίου 2020³³ προς τους Εισαγγελείς Εφετών της χώρας και Εισαγγελείς Πρωτοδικών της περιφέρειας, η έκδοση περιοριστικών μέτρων με σκοπό την

³¹ (Μυλωνόπουλος, 2020, σσ. 104-105)

³² (Σπυρόπουλος Φ., 2020)

³³ (Εγκύκλιος του Εισαγγελέα του Αρείου Πάγου προς τους Εισαγγελείς Εφετών της Χώρας και Εισαγγελείς Πρωτοδικών της περιφέρειάς τους, υπ' αριθμόν 4, 2020)

ΑΝΤΩΝΙΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ
Ο ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΘΕΜΕΛΙΩΔΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΛΟΓΩ ΤΗΣ ΠΑΝΔΗΜΙΑΣ

πρόληψη και την προστασία από τον κορωνοϊό σε συνδυασμό με την επιδείνωση των επιδημιολογικών δεδομένων οδηγεί σε εφαρμογή του άρθρου 285 του Ποινικού Κώδικα, το οποίο προβλέπει εξαιρετικά αυστηρές ποινικές κυρώσεις εναντίον όσων παραβιάζουν τα μέτρα που νομίμως έχουν θεσπιστεί για την αποτροπή της διάδοσης της νόσου αλλά και για την προστασία των εννόμων αγαθών της ζωής και της σωματικής ακεραιότητας. Έπειτα, με την Εγκύκλιο της 31^{ης} Μαρτίου 2020,³⁴ τονίστηκε η ανάγκη εγρήγορσης και συνεχούς παρέμβασης των Εισαγγελέων σε περίπτωση παραβίασης των νόμιμων μέτρων για την καταπολέμηση του κορωνοϊού, με βάση πάντα το άρθρο 285 του Ποινικού Κώδικα.

Αξίζει να επισημανθεί ότι στο πρώτο άρθρο της Πράξεως Νομοθετικού Περιεχομένου της 25^{ης} Φεβρουαρίου 2020³⁵ θεσπίζεται ένα έγκλημα αφηρημένης διακινδύνευσης, του οποίου η αντικειμενική υπόσταση πληρούται με την παραβίαση των μέτρων που λήφθηκαν για την αναχαίτιση της νόσου, χωρίς να υπάρχει ανάγκη απόδειξης του κινδύνου αυτού. Πιο συγκεκριμένα αναφέρεται ότι «όποιος δεν συμμορφώνεται με τα μέτρα του παρόντος άρθρου τιμωρείται με φυλάκιση έως δύο(2) ετών, εκτός αν η πράξη τιμωρείται βαρύτερα με άλλη διάταξη». Στην διάταξη αυτή ενυπάρχει μία ρήτρα επικουρικότητας και άρα μία φαινομενική συρροή κατά την οποία η εν λόγω διάταξη τυγχάνει εφαρμογής, σε περίπτωση που δεν συντρέχουν οι προϋποθέσεις της πιο αυστηρής διάταξης του άρθρου 285 του Ποινικού Κώδικα, κατά την οποία θεσπίζεται αδίκημα δυνητικής διακινδύνευσης. Σύμφωνα με το άρθρο του Ποινικού Κώδικα απαιτείται η εξαπόλυση μη ελεγχόμενων δυνάμεων από την οποία προκύπτει η δυνατότητα πρόκλησης κινδύνου σε απεριόριστο αριθμό ατόμων, ενώ ο δράστης με τη συμπεριφορά του θα πρέπει να συνδέεται και με τη διάδοση της εκάστοτε μολυσματικής ασθένειας. Κατ' επέκταση, για τη στοιχειοθέτηση του παραπάνω αυστηρότερου αδικήματος απαιτούνται «στοχευμένα» και ειδικά μέτρα και όχι καθολικού χαρακτήρα περιορισμοί. Αντίθετα, με το άρθρο 68 παρ. 2 και άρθρο 69 παρ. 3 της Πράξεως Νομοθετικού Περιεχομένου της 20-3-2020,³⁶ όπου προβλέπεται η δυνατότητα του Αρχηγού της Ελληνικής Αστυνομίας να εκδώσει απόφαση για απαγόρευση των δημόσιων υπαίθριων συναθροίσεων για επιτακτικούς λόγους δημόσιας υγείας, δεν θεσπίζεται κάποιο

³⁴ (Εγκύκλιος του Εισαγγελέα του Αρείου Πάγου προς τους Εισαγγελείς Εφετών και Πρωτοδικών της χώρας, υπ' αριθμόν 7, 2020)

³⁵ (Πράξη Νομοθετικού Περιεχομένου της 25-2-2020 - ΦΕΚ 42/Α/25-2-2020, 2020)

³⁶ (Πράξη Νομοθετικού Περιεχομένου της 20-3-2020 - ΦΕΚ 68/Α/20-3-2020, 2020)

αυτοτελές ποινικό αδίκημα, αλλά πρόκειται για ένα διοικητικό πρόστιμο, αναφορικά με την παραβίαση της εν λόγω απόφασης.³⁷

Τέλος, η διάταξη του άρθρου 285 που αναφέρεται στον ποινικό κολασμό εκείνου που παραβιάζει τα ειλημμένα μέτρα για την παρεμπόδιση της διάδοσης μίας μολυσματικής ασθένειας δεν είναι αντισυνταγματική κατά τον Βενιζέλο, καθώς αποτελεί απλώς την «ποινική τυποποίηση της στάθμισης εννόμων αγαθών από πλευράς του κοινού νομοθέτη μέσα σε ένα συνταγματικό πλαίσιο».³⁸

2.2 Η ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ ΤΟ 2020-2021

Προκειμένου να διαμορφωθεί μία πλήρης εικόνα της νομοθετικής προσπάθειας για την αντιμετώπιση της πανδημίας, ακολουθεί η παράθεση των σημαντικότερων νομοθετημάτων που θεσπίστηκαν στην Ελλάδα κατά τη διάρκεια του 2020 -2021.

Με την Πράξη Νομοθετικού Περιεχομένου της 25^{ης} Φεβρουαρίου 2020,³⁹ η οποία κυρώθηκε με τον νόμο 4682/2020⁴⁰, εγκαινιάστηκε μία νέα πραγματικότητα της καθημερινής ζωής. Έχοντας ως νομική βάση το άρθρο 44 παρ.1 (κατάσταση ανάγκης), το άρθρο 21 παρ.3 (κοινωνικό δικαίωμα στην υγεία) και το άρθρο 5 παρ.3 (ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας και προσωπική ασφάλεια) του Συντάγματος, επιβλήθηκαν μία σειρά από περιορισμοί στα θεμελιώδη δικαιώματα, με στόχο την πρόληψη και την αναχαίτιση της νόσου.

Πιο συγκεκριμένα, οι περιορισμοί προέβλεπαν την απαγόρευση μετακίνησης σε όλη την επικράτεια, το κλείσιμο πολλών δημοσίων και ιδιωτικών ιδρυμάτων, όπως πανεπιστήμια, σχολεία, εκκλησίες αθλητικοί χώροι, θέατρα, κινηματογράφοι κτλ., αλλά και την επιβολή μέτρων σαν τον περιορισμό στο σπίτι και την υποβολή σε διαγνωστικούς ελέγχους. Εκτός όμως από αυτό, προβλέπεται ρητώς ότι κάθε απόφαση του Υπουργού Υγείας που θα αφορά και θα εξειδικεύει τα περιοριστικά μέτρα, θα πρέπει να καθορίζει την εκάστοτε συγκεκριμένη ανάγκη δημόσιας υγείας, την χρονική διάρκεια των περιορισμών όπως και τα όργανα που θα τους επιβάλλουν.

³⁷ (ΜΠλημΚαρδ 10/2020: Παράβαση της από 25.02.2020 ΠΝΠ για την αποφυγή διάδοσης του κορωνοϊού. Συρροή με το άρθρο 285 ΠΚ & την από 20-3-2020 ΠΝΠ, 2020)

³⁸ (Βενιζέλος, 2020)

³⁹ (Πράξη Νομοθετικού Περιεχομένου της 25-2-2020 - ΦΕΚ 42/Α/25-2-2020, 2020)

⁴⁰ (Νόμος 4682/2020 - ΦΕΚ 76/Α/3-4-2020, 2020), Κύρωση: α) της από 25.2.2020 Πράξεως Νομοθετικού Περιεχομένου «Κατεπείγοντα μέτρα αποφυγής και περιορισμού της διάδοσης κορωνοϊού» (Α'42), β) της από 11.3.2020 Πράξεως Νομοθετικού Περιεχομένου «Κατεπείγοντα μέτρα αντιμετώπισης των αρνητικών συνεπειών της εμφάνισης του κορωνοϊού COVID-19 και της ανάγκης περιορισμού της διάδοσής του» (Α'55) και γ) της από 14.3.2020 Πράξεως Νομοθετικού Περιεχομένου «Κατεπείγοντα μέτρα αντιμετώπισης της ανάγκης περιορισμού της διασποράς του κορωνοϊού COVID-19» (Α'64) και άλλες διατάξεις.

ΑΝΤΩΝΙΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ
Ο ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΘΕΜΕΛΙΩΔΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΛΟΓΩ ΤΗΣ ΠΑΝΔΗΜΙΑΣ

Αξιοσημείωτη επίσης είναι και η αναφορά στην δικαστική προστασία, καθώς αντιρρήσεις θα μπορούν να εκφραστούν στον Πρόεδρο του Πρωτοδικείου της περιοχής όπου εφαρμόζονται τα εν λόγω μέτρα, με δυνατότητα εκδίκασης χωρίς αυτοπρόσωπη παρουσία.⁴¹

Στη συνέχεια βάσει της ανωτέρω Πράξεως Νομοθετικού Περιεχομένου(25-2-2020) εκδίδεται η Κοινή Υπουργική Απόφαση της 8/3/2020 με τίτλο: «προσωρινή απαγόρευση παρουσίας κοινού σε αθλητικές δραστηριότητες», όπου στο άρθρο 1 απαγορεύεται προσωρινά να υπάρχει κοινό στις αθλητικές εκδηλώσεις που πραγματοποιούνται από 9/3/2020 έως και 22/3/2020. Στα άρθρα 2 και 3 για το ίδιο διάστημα, προβλέπεται η προσωρινή απαγόρευση λειτουργίας κέντρων συνεδριακών εκδηλώσεων και Κέντρων Ανοιχτής Προστασίας Ηλικιωμένων.⁴²

Στις 11/3/2020 εκδίδεται ΠΝΠ σχετικά με «τα κατεπείγοντα μέτρα αντιμετώπισης των αρνητικών συνεπειών της εμφάνισης του Κορωνοϊού COVID-19 και της ανάγκης περιορισμού της διάδοσής του». Στην παρούσα διάταξη προβλέπεται η χορήγηση αναστολής σχετικά με την καταβολή ΦΠΑ και άλλων οφειλών, η παράταση προθεσμίας καταβολής ασφαλιστικών εισφορών, η παροχή άδειας ειδικού σκοπού στους γονείς εργαζόμενους, η αναστολή λειτουργίας δικαστηρίων, η πρόσληψη προσωπικού για την ενίσχυση του ΕΣΥ προκειμένου να αντιμετωπιστεί η πανδημία και τέλος η ματαίωση παρέλασης 25^{ης} Μαρτίου 2020.⁴³

Στις 13/3/2020 εκδίδεται ΚΥΑ με θέμα την αναστολή λειτουργίας των επιχειρήσεων και των εν γένει χώρων όπου παρατηρείται μεγάλη συνάθροιση, όπως μουσεία, αρχαιολογικοί χώροι, αθλητικές εγκαταστάσεις κτλ.,⁴⁴ ενώ στις 14/3/2020 εκδίδεται ΠΝΠ σχετικά με τα «κατεπείγοντα μέτρα αντιμετώπισης της ανάγκης

⁴¹ (Μποτόπουλος, 2020)

⁴² (Κοινή Υπουργική Απόφαση Δια/ΓΠ.οικ.15954/2020 - ΦΕΚ 726/Β/8-3-2020, 2020), Επιβολή των μέτρων προσωρινής απαγόρευσης της παρουσίας κοινού σε αθλητικές εκδηλώσεις, της λειτουργίας χώρων διενέργειας συνεδριακών εκδηλώσεων και της λειτουργίας των Κέντρων Ανοιχτής Προστασίας Ηλικιωμένων (Κ.Α.Π.Η.).

⁴³ (Πράξη Νομοθετικού Περιεχομένου της 11.03.2020 «Κατεπείγοντα μέτρα αντιμετώπισης των αρνητικών συνεπειών της εμφάνισης του κορωνοϊού COVID-19 και της ανάγκης περιορισμού της διάδοσής του.» , κωδικοποιημένος με τον 4889/2022, 2020)

⁴⁴ (Κοινή Υπουργική Απόφαση Δ1α/ΓΠ.οικ. 18149/2020 - ΦΕΚ 855/Β/13-3-2020, 2020), Επιβολή του μέτρου της προσωρινής απαγόρευσης λειτουργίας επιμέρους ιδιωτικών επιχειρήσεων, μουσείων, αρχαιολογικών και ιστορικών χώρων, αθλητικών εγκαταστάσεων, καθώς και γενικά χώρων συνάθροισης κοινού, στο σύνολο της Επικράτειας.

ΑΝΤΩΝΙΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ
Ο ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΘΕΜΕΛΙΩΔΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΛΟΓΩ ΤΗΣ ΠΑΝΔΗΜΙΑΣ

περιορισμού της διασποράς του κορωνοϊού COVID-19», όπου μεταξύ άλλων προβλέπεται και η επιτήρηση της εφαρμογής των μέτρων από όργανα ελέγχου.⁴⁵

Στη συνέχεια, στις 16/03/2020 εκδίδεται Εγκύκλιος⁴⁶ που προβλέπει την εξ' αποστάσεως εργασία, καθώς και το κυλιόμενο ωράριο εργασίας όπου η πρώτη δεν μπορεί να επιτευχθεί. Επίσης εκδίδεται και Κοινή Υπουργική Απόφαση σχετικά με την απαγόρευση λειτουργιών και ιεροπραξιών.⁴⁷

Στις 20/3/2020 εκδίδεται ΠΝΠ⁴⁸ σχετικά με τα μέτρα στήριξης της κοινωνίας και της επιχειρηματικότητας, όπου προβλέπονται μέτρα όπως μείωση ενοικίου των επαγγελματικών μισθώσεων, παροχή βοηθημάτων στους ευάλωτους επιχειρηματίες, παράταση προθεσμιών καταβολής εισφορών, ΦΠΑ κλπ. και στις 14/05/2020 αρχίζουν να λαμβάνονται μέτρα για τους τουρίστες που πρόκειται να επισκεφθούν την Ελλάδα για τις καλοκαιρινές τους διακοπές. Έτσι με ΚΥΑ προβλέπεται η συνέχιση του εις κατ' οίκον περιορισμού στα άτομα που εισέρχονται στην Ελλάδα από το εξωτερικό,⁴⁹ ενώ με την ΚΥΑ της 15^{ης} Μαΐου 2020,⁵⁰ προβλέπεται η τήρηση των αποστάσεων στις παραλίες.

Η τήρηση των αποστάσεων αρχίζει πλέον να αποτελεί μία ασφαλιστική δικλείδα για την άρση του περιορισμού σε αρκετές δραστηριότητες και σε αυτό το πλαίσιο, με την ΚΥΑ στις 17-05-2020⁵¹ θεσπίζεται η τήρηση αποστάσεων στους χώρους που παρατηρείται συνωστισμός. Πρόκειται για μία κατάσταση που δοκίμασε την πειθαρχία των πολιτών όπως και το αίσθημα της ατομικής ευθύνης. Έπειτα, στις

⁴⁵ (Πράξη Νομοθετικού Περιεχομένου της 14.03.2020 Κατεπείγοντα μέτρα αντιμετώπισης της ανάγκης περιορισμού της διασποράς του κορωνοϊού COVID-19 , κωδικοποιημένος με τον 4764/2020, 2020)

⁴⁶ (Επιπρόσθετα επείγοντα μέτρα για την αντιμετώπιση της ανάγκης περιορισμού της διασποράς του κορωνοϊού, 2020)

⁴⁷ (Κοινή Υπουργική Απόφαση 2867/Υ1 - ΦΕΚ 872/Β/16-3-2020 (Κωδικοποιημένη), 2020), Επιβολή του μέτρου της προσωρινής απαγόρευσης της τέλεσης κάθε είδους λειτουργιών και ιεροπραξιών στους θρησκευτικούς χώρους λατρείας για το χρονικό διάστημα από 16.3.2020 έως 30.3.2020.

⁴⁸ (Πράξη Νομοθετικού Περιεχομένου της 20-3-2020 - ΦΕΚ 68/Α/20-3-2020, 2020), ΠΝΠ 20.3.2020 : Κατεπείγοντα μέτρα για την αντιμετώπιση των συνεπειών του κινδύνου διασποράς του κορωνοϊού COVID-19, τη στήριξη της κοινωνίας και της επιχειρηματικότητας και τη διασφάλιση της ομαλής λειτουργίας της αγοράς και της δημόσιας διοίκησης.

⁴⁹ (Κοινή Υπουργική Απόφαση Δια/ΓΠ.οικ. 30343/2020 - ΦΕΚ 1850/Β/14-5-2020, 2020), Παράταση ισχύος της κοινής απόφασης των Υπουργών Οικονομικών, Ανάπτυξης και Επενδύσεων, Προστασίας του Πολίτη, Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων, Υγείας, Εσωτερικών, Υποδομών και Μεταφορών, Ναυτιλίας και Νησιωτικής Πολιτικής

⁵⁰ (Κοινή Υπουργική Απόφαση Δ1 α/ΓΠ.οικ. 30603/2020 - ΦΕΚ 1861/Β/15-5-2020, 2020), Κανόνες τήρησης αποστάσεων σε οργανωμένες ιδιωτικές και μη παραλίες στο σύνολο της Επικράτειας, προς περιορισμό της διασποράς του κορωνοϊού COVID-19.

⁵¹ (Κοινή Υπουργική Απόφαση Δ1α/ΓΠ.οικ. 30612/2020 - ΦΕΚ 1869/Β/17-5-2020, 2020), Κανόνες τήρησης αποστάσεων σε ιδιωτικές επιχειρήσεις, δημόσιες υπηρεσίες και άλλους χώρους συνάθροισης κοινού στο σύνολο της Επικράτειας, προς περιορισμό της διασποράς του κορωνοϊού COVID-19.

ΑΝΤΩΝΙΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ
Ο ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΘΕΜΕΛΙΩΔΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΛΟΓΩ ΤΗΣ ΠΑΝΔΗΜΙΑΣ

08/08/2020 λαμβάνεται το μέτρο της υποχρεωτικής χρήσης μάσκας σε κλειστούς χώρους.⁵² Η παραπάνω ΚΥΑ, αντικαταστάθηκε με μία σειρά Κοινών Υπουργικών Αποφάσεων, έτσι ώστε να ανανεώνεται και η χρονική ισχύς τους. Πιο συγκεκριμένα: με το ΦΕΚ3611/Β/29-8-2020 η χρονική διάρκεια παρατείνεται έως και τις 15-9-20, με το ΦΕΚ 3958/Β/15-9-2020 έως και τις 30-9-20, με το ΦΕΚ 4259/Β/30-9-2020 έως και τις 12-10-20, με το ΦΕΚ 4484/Β/11-10-2020 έως και τις 25-10-20, με το ΦΕΚ 4709/Β/23-10-2020 έως και τις 6-11-20 και με το ΦΕΚ 4829/Β/2-11-2020 έως και τις 30-11-2020.

Αξίζει να σημειωθεί ότι με την ΚΥΑ στις 2/11/2020,⁵³ θεσπίστηκαν νέα μέτρα που αφορούσαν κάθε περιοχή ανάλογα με το επιδημιολογικό φορτίο που παρουσίαζε(επίπεδο επιτήρησης και επίπεδο αυξημένου κινδύνου). Έτσι αλλού προβλέπεται αναστολή λειτουργιών διάφορων χώρων και δραστηριοτήτων και αλλού απλά η αύξηση του μέτρου των αποστάσεων, από 1,5 μέτρο σε 2. Γενικώς όμως με το εν λόγω ΦΕΚ επιβάλλονται πάλι τα μέτρα που υπήρχαν στην αρχή της πανδημίας, μπαίνοντας με αυτόν τον τρόπο στη δεύτερη φάση της «καραντίνας».

Συνεχίζοντας, με το ΦΕΚ 5255/Β/28-11-2020 τα μέτρα παρατάθηκαν έως και τις 7-12-20, με το ΦΕΚ 5350/Β/5-12-2020 έως και τις 14-12-20, ενώ η τελευταία ΚΥΑ καταργήθηκε με το ΦΕΚ 5486/Β/12-12-20 και αντικαταστάθηκε με το ΦΕΚ 5509/Β/15-12-20, παρατείνοντας τα μέτρα έως και τις 7-1-21. Η ΚΥΑ αυτή αντικαταστάθηκε με το ΦΕΚ 1/Β/2-1-2021 ανανεώνοντας την ισχύ των μέτρων έως και τις 11-1-21. Από τις 16/01/2021 άρχισαν να επιτρέπονται ορισμένες ελάχιστες δραστηριότητες, όπως είναι η άρση αναστολής του λιανεμπορίου και η λειτουργία αυτού υπό προϋποθέσεις, στις περιοχές που παρουσιάζουν μείωση των κρουσμάτων. Τα μέτρα αυτά άλλοτε χαλάρωναν και άλλοτε γινόντουσαν πιο αυστηρά, ανάλογα με τα επιδημιολογικά δεδομένα. Παράλληλα μπορεί να αφορούσαν συγκεκριμένα γεωγραφικά διαμερίσματα, αλλά και ολόκληρη την επικράτεια, βασιζόμενα και πάλι στα επιδημιολογικά δεδομένα.

Με το ΦΕΚ Β' 1440/10-04-2021⁵⁴ οι μαθητές υποχρεούνται να διενεργούν τεστ αυτοδιαγνωστικού ελέγχου, που παρέχεται δωρεάν από το κράτος. Η παραπάνω

⁵² (Κοινή Υπουργική Απόφαση Δ/α/Γ.Π.οικ. 50176 - ΦΕΚ 3330/Β/8-8-2020, 2020), Εφαρμογή του μέτρου της υποχρεωτικής χρήσης μάσκας, προς περιορισμό της διασποράς του κορωνοϊού COVID-19.

⁵³ (Κοινή Υπουργική Απόφαση Δ/α/Γ.Π.οικ. 69863 - ΦΕΚ 4829/Β/2-11-2020, 2020), Έκτακτα μέτρα προστασίας της δημόσιας υγείας από τον κίνδυνο περαιτέρω διασποράς του κορωνοϊού COVID-19.

⁵⁴ (Κοινή Υπουργική Απόφαση Δ/α/Γ.Π.οικ. 22437/2021 - ΦΕΚ 1440/Β/10-4-2021, 2021), Εφαρμογή του υποχρεωτικού μέτρου του διαγνωστικού ελέγχου νόσησης (δωρεάν

ΑΝΤΩΝΙΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Ο ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΘΕΜΕΛΙΩΔΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΛΟΓΩ ΤΗΣ ΠΑΝΔΗΜΙΑΣ

ΚΥΑ καταργήθηκε με το ΦΕΚ 1825/Β/5-5-2021 που εισήγαγε νέα ΚΥΑ, η οποία με τη σειρά της καταργήθηκε από το ΦΕΚ 2020/Β/18-5-2021, το οποίο εισήγαγε νεότερη ΚΥΑ η οποία και καταργήθηκε με το ΦΕΚ 4187/Β/10-9-2021. Το μέτρο αυτό, στη συνέχεια πέρα από τα σχολεία άρχισε να εφαρμόζεται και στους εργαζομένους σε κάθε είδους δημόσια ή ιδιωτικής υπηρεσία. Στη συνέχεια θα υπάρξει τροποποίηση του μέτρου αυτού για όλους τους ανεμβολίαστους εργαζόμενους του Δημοσίου, οι οποίοι βάσει του ΦΕΚ Β 4207/12-09-2021⁵⁵ υποχρεούνται να διενεργούν rapid test μία φορά την εβδομάδα και σε τομείς υγειονομικού ενδιαφέροντος δύο φορές της εβδομάδα, με δικά τους έξοδα.

Τέλος, βάσει του ΦΕΚ Β' 5138/05-11-2021⁵⁶ η είσοδος σε καταστήματα του λιανεμπορίου αρχίζει να γίνεται με την επίδειξη πιστοποιητικού εμβολιασμού, πιστοποιητικού νόσησης ή αρνητικού διαγνωστικού ελέγχου. Στην εστίαση, στους εξωτερικούς χώρους επιτρέπεται η πρόσβαση των μη εμβολιασμένων μόνο με επίδειξη πιστοποιητικού νόσησης ή αρνητικού διαγνωστικού ελέγχου ενώ στους εσωτερικούς χώρους το μέτρο παραμένει ως έχει και η πρόσβαση αφορά μόνο τους εμβολιασμένους.

2.3 Ο ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΘΕΜΕΛΙΩΔΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ

Δεν μπορεί να γίνει κάποια ποσοτική ή ποιοτική διαβάθμιση ανάμεσα στα δικαιώματα που επηρεάστηκαν κατά τη διάρκεια ισχύος των μέτρων για την αντιμετώπιση της πανδημίας, καθώς δεν υπάρχει κάποια συνταγματική διάκριση ανάμεσα σε σημαντικά και λιγότερο σημαντικά δικαιώματα. Ο περιορισμός των συνταγματικών δικαιωμάτων είχε έναν πολυδιάστατο χαρακτήρα και έγινε αισθητός σε διαφορετικά πεδία της καθημερινότητας.

Η αναστολή λειτουργίας των επιχειρήσεων για παράδειγμα αποτέλεσε ένα σημαντικό πλήγμα για τους επιχειρηματίες και τους ελεύθερους επαγγελματίες, οι οποίοι δεν μπορούσαν να είναι αισιόδοξοι, λόγω της οικονομικής δυσπραγίας. Ο φόβος μάλιστα της αοριστίας της διάρκειας ισχύος των περιοριστικών μέτρων δεν

αυτοδιαγνωστικός έλεγχος) από τον κορωνοϊό COVID - 19 σε μαθητές/τριες, εκπαιδευτικούς, μέλη Ειδικού Εκπαιδευτικού Προσωπικού (ΕΕΠ) και Ειδικού Βοηθητικού Προσωπικού (ΕΒΠ).

⁵⁵ (Κοινή Υπουργική Απόφαση Δ1α/Γ.Π.οικ. 55570/2021 - ΦΕΚ 4207/Β/12-9-2021, 2021), Εφαρμογή του υποχρεωτικού μέτρου του διαγνωστικού ελέγχου νόσησης από τον κορωνοϊό COVID-19 σε υπαλλήλους του Δημοσίου που παρέχουν εργασία με φυσική παρουσία στον τόπο εργασίας.

⁵⁶ (Κοινή Υπουργική Απόφαση Δ1 α/Γ.Π.οικ. 69136/2021 - ΦΕΚ 5138/Β/5-11-2021, 2021), Έκτακτα μέτρα προστασίας της δημόσιας υγείας από τον κίνδυνο περαιτέρω διασποράς του κορωνοϊού COVID-19 στο σύνολο της Επικράτειας, για το διάστημα από το Σάββατο, 6 Νοεμβρίου 2021 και ώρα 06:00 έως και τη Δευτέρα, 22 Νοεμβρίου 2021 και ώρα 06:00.

άφηνε περιθώρια για ηθική ανάκαμψη. Το ίδιο βέβαια συνέβη και με τον περιορισμό της ελευθερίας της κίνησης, που αφορούσε το σύνολο του πληθυσμού και όχι μόνο τους επαγγελματίες. Ο εγκλεισμός σε ένα σπίτι, έστω προς εξυπηρέτηση της δημόσιας υγείας και η έννοια της ατομικής ευθύνης ήταν ένα ιδιαίτερα μεγάλο βάρος για τον καθένα. Είναι αυτονόητο πως, όταν η καθημερινή κοινωνική επαφή και επικοινωνία είναι ο κανόνας και ξαφνικά μετατρέπονται σε πράξεις ιδιαίτερα επικίνδυνες, αυτό θα στερήσει μέρος της ευτυχίας των μελών ενός κοινωνικού συνόλου. Η αυτοπειθαρχία λοιπόν απέκτησε νέα δυναμική και οι πολίτες κλήθηκαν να προσαρμοστούν στις νέες συνθήκες.

2.4 ΤΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΣΤΗΝ ΕΡΓΑΣΙΑ ΚΑΙ Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ

Στο άρθρο 22 παρ. 1 του Συντάγματος αναφέρεται ότι: «Η εργασία αποτελεί δικαίωμα και προστατεύεται από το Κράτος, που μεριμνά για τη δημιουργία συνθηκών απασχόλησης όλων των πολιτών και για την ηθική και υλική εξύψωση του εργαζόμενου αγροτικού και αστικού πληθυσμού». Επίσης, στο ίδιο άρθρο γίνεται αναφορά στην έννοια της «επίταξης», κατά την οποία «ειδικοί νόμοι ρυθμίζουν τα σχετικά με την επίταξη προσωπικών υπηρεσιών σε περίπτωση πολέμου ή επιστράτευσης ή για την αντιμετώπιση αναγκών άμυνας της Χώρας ή επείγουσας κοινωνικής ανάγκης από θεομηνία ή ανάγκης που μπορεί να θέσει σε κίνδυνο τη δημόσια υγεία, καθώς και τα σχετικά με την προσφορά προσωπικής εργασίας στους οργανισμούς τοπικής αυτοδιοίκησης για την ικανοποίηση τοπικών αναγκών». Το κράτος λοιπόν, είναι ιδιαίτερα επιφορτισμένο με μία θετική υποχρέωση να προβαίνει σε λήψη μέτρων, προκειμένου να προστατέψει το δικαίωμα στην εργασία, αλλά και το δικαίωμα στην υγεία, όπως επιβεβαιώνεται και από τη δυνατότητα επίταξης για την αντιμετώπιση κινδύνων που μπορούν να βλάψουν τη δημόσια υγεία.

Ο περιορισμός του δικαιώματος στην εργασία και της οικονομικής ελευθερίας, η οποία κατοχυρώνεται στο άρθρο 5 παρ. 1 του Συντάγματος, ως έκφανση της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας, θα μπορούσε να υποστηριχτεί ότι αποτελεί την πραγμάτωση αυτής της θετικής κρατικής υποχρέωσης για προστασία της υγείας των πολιτών. Κατά επέκταση, αυτό σημαίνει ότι κλονίζεται η επαγγελματική και επιχειρηματική ελευθερία, με την έννοια της δυνατότητας απόλαυσης του δικαιώματος του να ασκεί κάποιος το επάγγελμά του ή ανάλογα να έχει την επιχείρησή του και προβαίνει σε επιχειρηματικές πράξεις.

Αδιαμφισβήτητα, ο εν λόγω περιορισμός φάνηκε ιδιαίτερα δύσκολος για τις επιχειρήσεις, οι οποίες χρειάστηκε να αναστείλουν τη λειτουργία τους για πολλούς

μήνες, ενώ ταυτοχρόνως οι υποχρεώσεις τους όπως λόγω χάριν τα ενοίκια, συνέχιζαν να υφίστανται. Από την άλλη πλευρά, έγινε λιγότερο αισθητός σε όσους απασχολήθηκαν κανονικά στην εργασία τους, η οποία ενδεχομένως να άλλαξε μορφή και να έγινε από απόσταση (τηλεργασία). Βέβαια, το κράτος προέβη σε μία προσπάθεια στήριξης των πληγέντων φορέων του εν λόγω δικαιώματος, σηματοδοτώντας την πρόθεσή του να διατηρήσει ένα ελάχιστο επίπεδο προστασίας, που πραγματοποιήθηκε κυρίως μέσω οικονομικών ελαφρύνσεων και ενισχύσεων. Σε κάθε περίπτωση όμως, αυτό που είναι σίγουρο είναι ότι ο χώρος εργασίας αποτελεί έναν χώρο συνάθροισης και με τη σειρά τους οι χώροι συνάθροισης είναι πηγή κινδύνου για τη μετάδοση της νόσου. Μάλιστα καταστήματα υγειονομικού ενδιαφέροντος, όπως για παράδειγμα τα εστιατόρια, είναι αυτονόητο ότι αποτελούν πηγή κινδύνου. Δεν γίνεται λοιπόν να κατηγορήσει κανείς το Κράτος που προέβη στη λήψη των όποιων μέτρων, γιατί όπως αποφαίνεται και από το άρθρο 21 παρ. 3 του Συντάγματος, αυτός είναι ο ρόλος του. Το θέμα της αναλογικότητας ωστόσο πρέπει πάντα να εξετάζεται και να μην αγνοείται.

2.5 Η ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΤΗΣ ΚΙΝΗΣΗΣ

Η ελευθερία της κίνησης διαδραματίζει έναν ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο για το Σύνταγμα, καθώς επιδρά πάνω σε ένα ευρύ φάσμα δικαιωμάτων, από το δικαίωμα στην οικονομική ελευθερία μέχρι και το δικαίωμα στην ελεύθερη ανάπτυξη προσωπικότητας, την ελευθερία του συνέρχεσθαι καθώς και την θρησκευτική ελευθερία. Έτσι, οι όποιοι περιορισμοί του αποφασίζονται και λαμβάνονται, θα πρέπει να εξετάζονται προσεκτικά ως προς την αναγκαιότητά τους, σύμφωνα πάντα με την υφιστάμενη υγειονομική κατάσταση.⁵⁷

Κατά τη διάρκεια του lockdown η μετακίνηση των πολιτών επιτρεπόταν για συγκεκριμένο χρονικό διάστημα, μόνο λόγω κάποιας σοβαρής ανάγκης, όπως η μετάβαση σε σούπερ μάρκετ, η μετάβαση σε ιατρό ή σε φαρμακείο, η μετάβαση στην τράπεζα, η παροχή βοήθειας σε κάποιον άλλον άνθρωπο αλλά και η σωματική άσκηση. Ο συγκεκριμένος περιορισμός πρακτικά σίγουρα είχε αποτέλεσμα στη μείωση των κρουσμάτων καθώς κατά τις βραδινές ώρες οι συγκεντρώσεις ατόμων είναι συχνότερες σε κλειστούς χώρους ή ακόμα και σε πλατείες, όπου και είναι αρκετά πιθανό να μην τηρηθούν τα υγειονομικά πρωτόκολλα. Μάλιστα, για την έξοδο από το σπίτι, ήταν απαραίτητη η αποστολή σχετικού μηνύματος ή συμπλήρωσης

⁵⁷ (Ματζούφας & Παυλόπουλος, Κορωνοϊός και ελευθερία της κίνησης: Διατηρώντας το Σύνταγμα «ζωντανό» εν μέσω πανδημίας, 2020)

αντίστοιχης φόρμας, που να επιβεβαιώνει τα προσωπικά στοιχεία του ατόμου και την ώρα εξόδου.

Η ελευθερία της κίνησης και εγκατάστασης περιλαμβάνεται στην έννοια της προσωπικής ελευθερίας που προστατεύεται από το άρθρο 5 του Συντάγματος. Η τελευταία δεν συμβιβάζεται με την ανάγκη προηγούμενης διοικητικής άδειας ή δήλωσης προς την διοίκηση, τελεί όμως υπό την επιφύλαξη του νόμου. Έτσι, οι όποιοι περιορισμοί της τεθούν θα πρέπει να είναι γενικοί και αφηρημένοι, δεν θα πρέπει να προσβάλλουν τον πυρήνα του δικαιώματος και οφείλουν να σέβονται την αρχή της αναλογικότητας (άρθρο 25 του Συντάγματος). Κατά την παρ. 3 του άρθρου 5 μπορούν να επιβληθούν περιορισμοί(επιφύλαξη υπέρ του νόμου) ενώ στην παρ. 4 απαγορεύεται ρητά η επιβολή ατομικών διοικητικών μέτρων. Μέσω της ερμηνευτικής δήλωσης όμως καθίσταται δυνατό να επιβληθούν περιορισμοί για την προστασία της δημόσιας υγείας. Απώτατο όριο όμως των όποιων περιορισμών, θα πρέπει να τεθεί το άρθρο 2 παρ. 1 του Συντάγματος που αναφέρεται στον σεβασμό της αξίας του ανθρώπου. Κατ' επέκταση, όπως σημειώνει και ο Τασόπουλος, η επιβολή περιορισμών στην ελευθερία της κίνησης για ένα ορισμένο χρονικό διάστημα, μέσω της Πράξεως Νομοθετικού Περιεχομένου, δεν αντιβαίνει στην αρχή της αναλογικότητας, με γνώμονα την επιδεινωμένη επιδημιολογική κατάσταση, η οποία απειλεί τη δημόσια υγεία, «όχι ως αφηρημένο αγαθό, αλλά ως κατάσταση καθενός ατομικά, από την οποία εξαρτάται η πραγματική δυνατότητα άσκησης των θεμελιωδών δικαιωμάτων».⁵⁸

Πιο συγκεκριμένα, ο νομοθέτης δεν μπορεί να θεσπίζει αυτοβούλως περιορισμούς στην ελευθερία της κίνησης, κατά το άρθρο 5 παρ. 3 του Συντάγματος και να κρίνει από μόνος του την αναγκαιότητά τους. Με άλλα λόγια, περιορισμοί που δεν προσδιορίζουν απλώς τους όρους άσκησης της ελευθερίας, αλλά επεμβαίνουν στο πεδίο προστασίας και στην αξίωση που αντλείται από το δικαίωμα απαγορεύονται. Γιατί σε αυτήν την περίπτωση γίνεται λόγος για έναν ανεπίτρεπτο περιορισμό του δικαιώματος, αφού η επιφύλαξη του νόμου που ενυπάρχει στο άρθρο 5 παρ. 3 του Συντάγματος αποτελεί μία εγγύηση του δικαιώματος και δεν εξουσιοδοτεί τον νομοθέτη να λαμβάνει περιορισμούς. Επομένως, ο νομοθέτης δεν δύναται να θέσει περιορισμούς στην ελευθερία της κίνησης για λόγους δημοσίου συμφέροντος κατά την δική του εκτίμηση που δεν βασίζονται σε κάποια ειδική συνταγματική διάταξη. Αντίθετα, μπορεί να επιβάλλει περιορισμούς για την προστασία ενός συνταγματικού αγαθού, για παράδειγμα της δημόσιας υγείας, καθώς

⁵⁸ (Τασόπουλος, Η ελευθερία κίνησης, η διασπορά του Κορωνοϊού και το Σύνταγμα, 2020)

κάτι τέτοιο δεν εναπόκειται στην εκτίμηση του νομοθέτη, αλλά προβλέπεται ρητώς σε διάταξη του Συντάγματος. Σημαντικό είναι επίσης ότι ενώ η δημόσια υγεία δεν αναφέρεται στην παρ. 3 του άρθρου 5 ως λόγος περιορισμού της ελευθερίας της κίνησης, παρά μόνο στην ερμηνευτική δήλωση του εν λόγω άρθρου όπου γίνεται λόγος για τη λήψη ατομικών διοικητικών μέτρων για την προστασία της δημόσιας υγείας, όμως από το συνδυασμό των διατάξεων των άρθρων 5 παρ. 5, 18 παρ. 3, 21 παρ. 3 και 22 παρ. 4 του Συντάγματος απορρέει η υποχρέωση της Πολιτείας για την προστασία της δημόσιας υγείας ως συνταγματικού αγαθού. Ακόμα όμως και σε διεθνές επίπεδο, η κρατική αυτή υποχρέωση διαφαίνεται κυρίως από το άρθρο 2 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου το οποίο αναφέρεται στο δικαίωμα στη ζωή.⁵⁹

Αρχικά, με την Πράξη Νομοθετικού Περιεχομένου της 25^{ης} Φεβρουαρίου 2020,⁶⁰ η οποία κυρώθηκε με τον νόμο 4682/2020⁶¹ προβλέφθηκε ο προσωρινός και υποχρεωτικός περιορισμός των προσώπων για τα οποία υπάρχουν εύλογες υπόνοιες ότι μπορεί να μεταδώσουν άμεσα ή έμμεσα τη νόσο ή προσώπων που προέρχονται από περιοχές όπου έχει παρατηρηθεί μεγάλη διάδοση της νόσου.

Έπειτα, στις 20-3-2020 εκδόθηκε ΠΝΠ⁶² μέσω της οποίας μπορούσαν να επιβληθούν περιορισμοί στην ελευθερία της κίνησης. Πιο συγκεκριμένα, στο άρθρο 68 παρ. 3 αναφέρεται ότι «για επιτακτικούς λόγους αντιμετώπισης σοβαρού κινδύνου δημόσιας υγείας που συνίστανται στη μείωση του κινδύνου διασποράς του κορωνοϊού COVID-19, είναι δυνατόν να επιβάλλονται ως μέτρα πρόληψης και για το απολύτως αναγκαίο χρονικό διάστημα, περιορισμοί ή απαγόρευση της κυκλοφορίας των πολιτών εν όλω ή εν μέρει στην Επικράτεια. Από τα μέτρα του προηγούμενου εδαφίου εξαιρούνται μετακινήσεις των πολιτών για την εξυπηρέτηση ζωτικών, προσωπικών ή επαγγελματικών αναγκών τους που δεν μπορούν να ικανοποιηθούν με άλλο τρόπο».

⁵⁹ (Ματζούφας & Παυλόπουλος, Κορωνοϊός και ελευθερία της κίνησης: Διατηρώντας το Σύνταγμα «ζωντανό» εν μέσω πανδημίας, 2020)

⁶⁰ (Πράξη Νομοθετικού Περιεχομένου της 25-2-2020 - ΦΕΚ 42/Α/25-2-2020, 2020), Κατεπείγοντα μέτρα αποφυγής και περιορισμού της διάδοσης κορωνοϊού.

⁶¹ (Νόμος 4682/2020 - ΦΕΚ 76/Α/3-4-2020, 2020), Κύρωση: α) της από 25.2.2020 Π.Ν.Π. «Κατεπείγοντα μέτρα αποφυγής και περιορισμού της διάδοσης κορωνοϊού» (Α 42), β) της από 11.3.2020 Π.Ν.Π. «Κατεπείγοντα μέτρα αντιμετώπισης των αρνητικών συνεπειών της εμφάνισης του κορωνοϊού COVID-19.

⁶² (Πράξη Νομοθετικού Περιεχομένου της 20-3-2020 - ΦΕΚ 68/Α/20-3-2020, 2020), Κατεπείγοντα μέτρα για την αντιμετώπιση των συνεπειών του κινδύνου διασποράς του κορωνοϊού COVID-19, τη στήριξη της κοινωνίας και της επιχειρηματικότητας και τη διασφάλιση της ομαλής λειτουργίας της αγοράς και της δημόσιας διοίκησης.

ΑΝΤΩΝΙΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ
Ο ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΘΕΜΕΛΙΩΔΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΛΟΓΩ ΤΗΣ ΠΑΝΔΗΜΙΑΣ

Ακολουθως, με την Κοινή Υπουργική Απόφαση της 22-3-2020,⁶³ η οποία βασίστηκε στην Πράξη Νομοθετικού Περιεχομένου της 20-3-2020, επιβλήθηκε η απαγόρευση της κυκλοφορίας των πολιτών σε ολόκληρη την επικράτεια, εξαιρουμένων μόνο των μετακινήσεων για την εξυπηρέτηση ζωτικών, προσωπικών ή επαγγελματικών αναγκών, οι οποίες απαριθμήθηκαν περιοριστικά, ενώ ως κύρωση για την παράβαση των διατάξεων αυτών ορίστηκε η επιβολή προστίμου 150 ευρώ. Προβλέφθηκε επίσης η απαγόρευση παραμονής πολιτών σε παιδικές χαρές, χώρους εξωτερικής άθλησης, οργανωμένες μαρίνες, πάρκα και άλση. Ως νομική βάση χρησιμοποιήθηκε η ερμηνευτική διάταξη του άρθρου 5 παρ.β4 του Συντάγματος, η οποία αναφέρεται στην λήψη ατομικών διοικητικών μέτρων για την προστασία της δημόσιας υγείας. Η ισχύς της παραπάνω ΚΥΑ παρατάθηκε μέχρι και τις 27-04-2020 με μία νεότερη ΚΥΑ της 4^{ης} Απριλίου 2020,⁶⁴ ενώ με την ΚΥΑ της 25^{ης} Απριλίου 2020,⁶⁵ υπήρξε παράταση ισχύος έως και τις 04-05-2020.

Στη συνέχεια, με την Κοινή Υπουργική Απόφαση της 02-04-2020,⁶⁶ επιβλήθηκε ο κατ'οίκον προσωρινός περιορισμός, για 14 ημέρες από την άφιξή τους, προσώπων που εισέρχονται στη χώρα από οποιοδήποτε χώρα, από τις 2.4.2020 έως και τις 20.4.2020. Μάλιστα, κατά των προσώπων που παραβίαζαν τα τελευταία αυτά μέτρα, υπήρχε διοικητικό πρόστιμο 5.000 ευρώ, με αιτιολογημένη πράξη της αρμόδιας αρχής. Η ισχύς της παραπάνω απόφασης παρατάθηκε με την ΚΥΑ της 17-4-2020⁶⁷ έως και τις 15.5.2020, ενώ με την ΚΥΑ της 14-5-2020,⁶⁸ η χρονική διάρκεια παρατάθηκε εκ νέου έως και τις 31.5.2020.

⁶³ (Κοινή Υπουργική Απόφαση Δ1 α/Γ.Π οικ 20036/2020 - ΦΕΚ 986/Β/22-3-2020, 2020), Επιβολή του μέτρου του προσωρινού περιορισμού της κυκλοφορίας των πολιτών προς αντιμετώπιση του κινδύνου διασποράς του κορωνοϊού COVID-19.

⁶⁴ (Κοινή Υπουργική Απόφαση Δ1 α/Γ.Π.οικ.22824/2020 - ΦΕΚ 1168/Β/4-4-2020, 2020), Παράταση ισχύος της κοινής υπουργικής απόφασης υπ' αρ. Δ1α/Γ.Π.οικ.20036/22.03.2020 (Β' 986), όπως συμπληρώθηκε με την υπ' αρ. 20797/26.03.2020 κοινή υπουργική απόφαση (Β' 1040).

⁶⁵ (Κοινή Υπουργική Απόφαση Δ1α/Γ.Π.οικ.26794/2020 - ΦΕΚ 1585/Β/25-4-2020, 2020), Παράταση ισχύος του μέτρου του προσωρινού περιορισμού της κυκλοφορίας των πολιτών προς αντιμετώπιση του κινδύνου διασποράς του κορωνοϊού COVID-19.

⁶⁶ (Κοινή Υπουργική Απόφαση Δ1α/Γ.Π.οικ. 22261/2020 - ΦΕΚ 1127/Β/2-4-2020, 2020), Επιβολή του μέτρου του κατ' οίκον προσωρινού περιορισμού προσώπων που εισέρχονται στη χώρα από την αλλοδαπή προς περιορισμό της διάδοσης του κορωνοϊού COVID-19.

⁶⁷ (Κοινή Υπουργική Απόφαση Δ1α/Γ.Π.οικ.25773/2020 - ΦΕΚ 1476/Β/17-4-2020, 2020), Παράταση ισχύος της κοινής απόφασης των Υπουργών Οικονομικών, Ανάπτυξης και Επενδύσεων, Προστασίας του Πολίτη, Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων, Υγείας, Εσωτερικών, Υποδομών και Μεταφορών, Ναυτιλίας και Νησιωτικής Πολιτικής με αριθμό.

⁶⁸ (Κοινή Υπουργική Απόφαση Δ1α/Γ.Π.οικ. 30343/2020 - ΦΕΚ 1850/Β/14-5-2020, 2020), Παράταση ισχύος της κοινής απόφασης των Υπουργών Οικονομικών, Ανάπτυξης και Επενδύσεων, Προστασίας του Πολίτη, Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων, Υγείας, Εσωτερικών, Υποδομών και Μεταφορών, Ναυτιλίας και Νησιωτικής Πολιτικής.

ΑΝΤΩΝΙΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ
Ο ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΘΕΜΕΛΙΩΔΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΛΟΓΩ ΤΗΣ ΠΑΝΔΗΜΙΑΣ

Τέλος, με την ΚΥΑ της 9^{ης} Απριλίου 2020⁶⁹ προβλέφθηκε η επιβολή προστίμου 300€ σε περιπτώσεις μετακίνησης εκτός της περιφερειακής ενότητας του τόπου κατοικίας, ενώ εάν η μετακίνηση είχε επιχειρηθεί με όχημα, θα επιβαλλόταν το διοικητικό μέτρο της επιτόπου αφαίρεσης της άδειας κυκλοφορίας και των πινακίδων του οχήματος για 60 ημέρες.

Μεγάλης σημασίας εν προκειμένω είναι η ερμηνευτική δήλωση της 4^{ης} παραγράφου του άρθρου 5. Όπως προαναφέρθηκε, με την παράγραφο 4, απαγορεύονται κατ' αρχήν τα ατομικά διοικητικά μέτρα που περιορίζουν σε οποιονδήποτε Έλληνα την ελεύθερη κίνηση στη χώρα. Η ερμηνευτική δήλωση αντίθετα, αναφέρει ότι στην απαγόρευση αυτή δεν υπάγεται η λήψη μέτρων που λαμβάνονται για την προστασία της δημόσιας υγείας ή της υγείας των ασθενών. Συνεπώς και η περίπτωση της πανδημίας συνιστά μία τέτοια περίπτωση κατά την οποία θα μπορούσαν να ληφθούν ατομικά διοικητικά μέτρα. Η καθολική απαγόρευση της κυκλοφορίας όμως συνιστά ένα είδος ατομικών διοικητικών μέτρων; Η απάντηση σε αυτό το ερώτημα είναι μάλλον αρνητική, λόγω ακριβώς της γενικότητας της απαγόρευσης που αφορά όλον τον πληθυσμό της χώρας.

Θα μπορούσε να υποστηριχτεί ότι τα περιοριστικά στην ελευθερία της κίνησης μέτρα δεν έχουν χαρακτήρα «απαγόρευσης κυκλοφορίας», η οποία παραπέμπει σε στέρηση και όχι σε περιορισμό της ελευθερίας της κίνησης.⁷⁰ Κατά τον Βενιζέλο, ο περιορισμός της ελευθερίας της κίνησης δεν έχει τη μορφή ατομικού διοικητικού μέτρου, αλλά αντίθετα αποτελεί ένα μέτρο γενικής εφαρμογής σε όλη την επικράτεια. Όπως μάλιστα σημειώνει, το μέτρο κρίνεται απολύτως αναγκαίο, σύμφωνα πάντα με τα διεθνή και εθνικά επιδημιολογικά δεδομένα αλλά και με τις συστάσεις του Παγκοσμίου Οργανισμού Υγείας και των ειδικών πάνω σε αυτά τα θέματα. Υποστηρίζει ότι δεν θα μπορούσαν να ληφθούν πιο ήπια μέτρα, καθώς όπως έδειξε το παράδειγμα της Ιταλίας και της Ισπανίας, αυτό οδήγησε σε μία ανεξέλεγκτη κατάσταση, με μεγάλο αριθμό νεκρών καθημερινά. Κατά επέκταση, η Πράξη Νομοθετικού Περιεχομένου της 20-3-2020 και η Κοινή Υπουργική Απόφαση της 22-3-2020 είναι επαρκώς αιτιολογημένες. Αυτό όμως δεν σημαίνει ότι δεν θα πρέπει να υπάρχει μία συνεχής επανεξέταση των εν λόγω περιοριστικών μέτρων με βάση την εξέλιξη της πανδημίας, την αρχή της αναλογικότητας και το κράτος δικαίου.

⁶⁹ (Κοινή Υπουργική Απόφαση 24112/2020 - ΦΕΚ 1272/Β/9-4-2020, 2020), Τροποποίηση της κοινής απόφασης των Υπουργών Προστασίας του Πολίτη, Υγείας και Εσωτερικών υπ' αρ. Δ1α/Γ.Π.οικ.20036/22.3.2020 (Β'986) ως προς τον προσωρινό περιορισμό της κυκλοφορίας των πολιτών προς αντιμετώπιση του κινδύνου διασποράς του κορωνοϊού

⁷⁰ (Ματζούφας & Παυλόπουλος, Κορωνοϊός και ελευθερία της κίνησης: Διατηρώντας το Σύνταγμα «ζωντανό» εν μέσω πανδημίας, 2020)

ΑΝΤΩΝΙΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ
Ο ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΘΕΜΕΛΙΩΔΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΛΟΓΩ ΤΗΣ ΠΑΝΔΗΜΙΑΣ

Τα όποια μέτρα λαμβάνονται, θα πρέπει να αιτιολογούνται και επαρκώς. Τέλος, σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης, δεν θα ήταν δυνατό να περιοριστεί η ελευθερία της κίνησης, καθώς στο πλαίσιο των δοτών αρμοδιοτήτων της, δεν έχει τη δυνατότητα να επιβάλει τέτοιου είδους περιορισμούς, σε αντίθεση με τα κυρίαρχα εθνικά κράτη.⁷¹

Σε ενωσιακό επίπεδο, στις 14 Ιουνίου 2021, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο εξέδωσαν τον Κανονισμό 2021/953/ΕΕ για τη θέσπιση του Ψηφιακού Πιστοποιητικού COVID της Ευρωπαϊκής Ένωσης, προκειμένου να καθοριστεί ένα κοινό πλαίσιο για την έκδοση, την επαλήθευση και την αποδοχή πιστοποιητικών εμβολιασμού και ανάρρωσης που θα στόχευε στην διευκόλυνση της ελεύθερης κυκλοφορίας των ευρωπαίων πολιτών κατά τη διάρκεια της πανδημίας. Με τον τρόπο αυτό, η Ευρωπαϊκή Ένωση αντέδρασε στην πρόκληση της πανδημίας. Το παραπάνω νομοθέτημα συνοδεύεται από τον Κανονισμό 2021/954/ΕΕ, ο οποίος επεκτείνει το πλαίσιο του Ευρωπαϊκού Ψηφιακού Πιστοποιητικού COVID σε υπηκόους τρίτων χωρών, οι οποίοι βρίσκονται νόμιμα στην επικράτεια ενός κράτους μέλους. Τέλος, το Ψηφιακό Πιστοποιητικό εκδίδεται δωρεάν και μπορεί να χρησιμοποιηθεί τόσο σε ψηφιακή όσο και σε έντυπη μορφή.

Έως και τις 13 Οκτωβρίου 2021, τα κράτη μέλη είχαν εκδώσει περισσότερα από 591 εκατομμύρια Ευρωπαϊκά Ψηφιακά Πιστοποιητικά COVID εκ των οποίων 437 εκατομμύρια πιστοποιητικά εμβολιασμού, 144 εκατομμύρια πιστοποιητικά διαγνωστικού ελέγχου και 10 εκατομμύρια πιστοποιητικά ανάρρωσης. Εκτός όμως αυτού, τα κράτη μέλη και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή συντονίζουν τις προσπάθειές τους για την ανάκληση πιστοποιητικών, κυρίως σε περίπτωση έκδοσης κάποιου πιστοποιητικού με απάτη ή με λάθος τρόπο. Σύμφωνα με τον Κανονισμό της Ευρωπαϊκής Ένωσης για το Ψηφιακό Πιστοποιητικό COVID, είναι αρμοδιότητα των κρατών μελών να αποφασίσουν το χρονικό διάστημα αποδοχής της ισχύος των πιστοποιητικών εμβολιασμού, ενώ μόνο η αποδοχή των εμβολίων που έχουν εγκριθεί από την Ένωση είναι υποχρεωτική. Ακόμα, η Επιτροπή παρακολουθεί την εφαρμογή του κανονισμού για το Ψηφιακό Πιστοποιητικό COVID της Ένωσης από τα κράτη μέλη.⁷²

⁷¹ (Βενιζέλος, 2020)

⁷² (ΕΚΘΕΣΗ ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΠΡΟΣ ΤΟ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟ ΚΑΙ ΤΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ, 2021), Έκθεση της Επιτροπής προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο, σύμφωνα με το άρθρο 16 παράγραφος 1 του κανονισμού (ΕΕ) 2021/953 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου σχετικά με πλαίσιο για την έκδοση, την επαλήθευση και την αποδοχή διαλειτουργικών πιστοποιητικών εμβολιασμού κατά της COVID-19, διαγνωστικού της ελέγχου και ανάρρωσης από αυτή (Ψηφιακό Πιστοποιητικό COVID της ΕΕ) με σκοπό να διευκολυνθεί η ελεύθερη κυκλοφορία κατά τη διάρκεια της πανδημίας της COVID-19.

Επιπρόσθετα, στον Κανονισμό προβλέπεται ότι όταν τα κράτη μέλη αποδέχονται πιστοποιητικά εμβολιασμού, διαγνωστικού ελέγχου με αρνητικό αποτέλεσμα ή ανάρρωσης, δεν επιβάλλουν πρόσθετους περιορισμούς στην ελεύθερη κυκλοφορία, παρά μόνο αν αυτοί είναι αναγκαίοι και αναλογικοί για την προστασία της δημόσιας υγείας του εκάστοτε κράτους. Όταν όμως ένα κράτος μέλος απαιτεί από τους κατόχους των Ευρωπαϊκών Ψηφιακών Πιστοποιητικών COVID να υποβάλλονται, μετά την είσοδο στην επικράτεια, σε καραντίνα, σε αυτοαπομόνωση, διαγνωστικό ή σε οποιονδήποτε άλλο περιορισμό, το εκάστοτε κράτος μέλος είναι υποχρεωμένο να ενημερώνει την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, το Συμβούλιο και τα άλλα κράτη μέλη με τη μορφή προειδοποιητικών επιστολών. Μέχρι τις 13 Οκτωβρίου 2021, τέτοιες ενημερωτικές πληροφορίες είχαν υποβληθεί από την Δανία, την Ιρλανδία, την Μάλτα και την Σλοβακία.

Σημαντικό επίσης είναι ότι πιστοποιητικά εμβολιασμού θα πρέπει να εκδίδονται από το κράτος μέλος στο οποίο πραγματοποιείται ο εμβολιασμός. Η χρήση των πιστοποιητικών αφορά ταξίδια εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης κατά την πανδημία του COVID-19, τα τελευταία όμως μπορούν να χρησιμοποιηθούν και σε εθνικό επίπεδο για διαφορετικούς λόγους, όπως για παράδειγμα για την πρόσβαση σε δημόσια και ιδιωτικά ιδρύματα που απαιτούν την επίδειξη κάποιου είδους πιστοποιητικού. Τέλος, η χρονική διάρκεια του Κανονισμού λήγει στις 30-06-2022, ενώ πρέπει να επισημανθεί ότι ο τελευταίος αποτελεί ένα πολύτιμο εργαλείο για τη διευκόλυνση των ταξιδιών και για τη στήριξη του τουριστικού κλάδου της Ένωσης, ο οποίος έχει επηρεαστεί βαθύτητα από την αρχή της πανδημίας.⁷³

2.6 ΤΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΤΟΥ ΣΥΝΕΡΧΕΣΘΑΙ

Κατά τη διάρκεια της πανδημίας η απαγόρευση των δημοσίων συναθροίσεων αποτέλεσε μεγάλη πληγή για το αίσθημα της δημοκρατίας. Αυτό όμως δεν σημαίνει ότι κάθε μέτρο που λαμβάνεται είναι αντισυνταγματικό. Αντίθετα, η ενασχόληση με το Σύνταγμα χρειάζεται συστηματικότητα και δεν μπορεί να βασίζεται στο κοινό αίσθημα αγανάκτησης. Το εάν το μέτρο είναι αντισυνταγματικό είναι ζήτημα που χρήζει διερεύνησης και δεν μπορεί να βασίζεται σε βεβιασμένα συμπεράσματα που ενίοτε είναι απόρροια της κοινωνικής αγανάκτησης..

Στην παράγραφο 2 του άρθρου 11 ορίζεται ότι «οι δημόσιες συναθροίσεις μπορούν να απαγορευτούν με αιτιολογημένη απόφαση της αστυνομικής αρχής, γενικά εάν εξαιτίας τους επίκειται σοβαρός κίνδυνος για τη δημόσια ασφάλεια, σε

⁷³ (ΕΚΘΕΣΗ ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΠΡΟΣ ΤΟ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟ ΚΑΙ ΤΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ, 2021)

ορισμένη δε περιοχή, εάν απειλείται σοβαρή διατάραξη της κοινωνικοοικονομικής ζωής, όπως νόμος ορίζει». Γίνεται σαφές ότι υπάρχει πρόβλεψη για την απαγόρευση των συναθροίσεων. Το πρόβλημα όμως δεν εντοπίζεται εδώ. Το πρόβλημα είναι εάν η δημόσια υγεία αποτελεί εκείνο το λόγο που θα σταθεί ικανός να απαγορεύσει τις δημόσιες συναθροίσεις. Από τη γραμματική ερμηνεία του άρθρου προκύπτει ότι αυτές μπορούν να απαγορευτούν στο σύνολο της χώρας, μόνο για λόγους δημόσιας ασφάλειας.

Η εξέταση της συνταγματικότητας θα πρέπει να γίνεται με γνώμονα την αρχή της αναλογικότητας. Θα πρέπει κατά επέκταση να εξεταστεί εάν η απαγόρευση των συναθροίσεων αποτελεί περιορισμό που είναι αναγκαίος προκειμένου να αποφευχθεί η εξάπλωση της νόσου. Κατά την κοινή πείρα, ο συνωστισμός ενός μεγάλου αριθμού ατόμων είναι ικανός να προκαλέσει τη μετάδοση κάποιας νόσου. Επίσης θα πρέπει να εξεταστεί εάν ο εν λόγω περιορισμός είναι πρόσφορος να αποτρέψει την περαιτέρω εξάπλωση αλλά και εάν είναι κατάλληλος με τη στενή έννοια του όρου, που σημαίνει ότι απαιτείται συνάφεια μεταξύ του περιορισμού και του επιδιωκόμενου σκοπού. Εκτός αυτού, πρέπει η ωφέλεια που προκύπτει από τον περιορισμό να είναι τέτοια που να ανταποκρίνεται στο αγαθό για χάρη του οποίου περιορίστηκε το δικαίωμα.

Στις 14-11-2020 εκδόθηκε η Απόφαση του Αρχηγού της Αστυνομίας,⁷⁴ η οποία επέβαλε την απαγόρευση των συναθροίσεων από τις 15-11-2020 έως τις 18-11-2020. Σημειωτέον ότι στις 17-11 ήταν η επέτειος του Πολυτεχνείου, οπότε η εν λόγω απόφαση δέχθηκε έντονη κριτική, κυρίως για τον προληπτικό χαρακτήρα της, αλλά και με βάση την αρχή της αναλογικότητας. Ως δικαιολογητική βάση της εν λόγω απόφασης χρησιμοποιήθηκε η ερμηνευτική δήλωση του άρθρου 5 παρ. 4, το άρθρο 11 του Συντάγματος καθώς και το άρθρο 68 παρ. 2 της Πράξης Νομοθετικού Περιεχομένου της 20^{ης} Μαρτίου 2020.⁷⁵

Όπως αναφέρει ο Σωτηρέλης, η επίκληση του άρθρου 11 του Συντάγματος δεν δικαιολογείται καθώς δεν συντρέχει κάποια προϋπόθεση αναφορικά με τον χώρο διεξαγωγής της συνάθροισης, το όργανο που αποφασίζει την απαγόρευση (δηλαδή που έχει την τοπική αρμοδιότητα και όχι ο Αρχηγός της Αστυνομίας) αλλά και τους ειδικότερους λόγους («δημόσια ασφάλεια» και «σοβαρή διατάραξη της κοινωνικοοικονομικής ζωής»), που επιτρέπουν την απαγόρευση της συνάθροισης. Επιπλέον, δεν θα πρέπει να συγχέεται η έννοια της «δημόσιας υγείας» με αυτήν της

⁷⁴ (Απόφαση Αριθμ. 1029/8/18 - ΦΕΚ 5046/Β/14-11-2020, 2020), Δημόσιες υπαίθριες συναθροίσεις.

⁷⁵ (Πράξη Νομοθετικού Περιεχομένου της 20-3-2020 - ΦΕΚ 68/Α/20-3-2020, 2020)

«δημόσιας ασφάλειας», καθώς το Σύνταγμα από μόνο του αναφέρει την δημόσια υγεία σαν ειδικό περιορισμό στην άσκηση ορισμένων δικαιωμάτων (πχ. στην ερμηνευτική δήλωση του άρθρου 5 παρ.4 και στο άρθρο 22 παρ. 4), με αποτέλεσμα να πρέπει να αποφεύγεται οποιαδήποτε διασταλτική ερμηνεία της δημόσιας υγείας σαν ειδικό περιορισμό και για υπόλοιπα δικαιώματα. Επιπλέον, η συγκεκριμένη απόφαση συγκρούεται με την αρχή της αναλογικότητας που επιβάλλει την χρησιμοποίηση του προσφορότερου κάθε φορά μέσου για την πραγμάτωση του επιδιωκόμενου σκοπού. Έτσι, θα έπρεπε να έχει γίνει προσπάθεια εξεύρεσης πρόσφορων τρόπων άσκησης του δικαιώματος του συνέρχεσθαι, έστω μερικώς ή συμβολικώς, έτσι ώστε να υπάρξει μία στάθμιση με το δικαίωμα στη ζωή και στην υγεία.⁷⁶

Έπειτα, στις 25-01-2021 εκδόθηκε η Απόφαση του Αρχηγού της Ελληνικής Αστυνομίας,⁷⁷ η οποία επέβαλε την απαγόρευση όλων των δημόσιων υπαίθριων συναθροίσεων στο σύνολο της επικράτειας άνω των 100 ατόμων, από τις 26-01-2021 μέχρι την 01-02-2021. Νομική βάση της απόφασης αυτής αποτέλεσε το άρθρο 68 παρ. 2 της Πράξεως Νομοθετικού Περιεχομένου της 20^{ης} Μαρτίου 2020, κατά το οποίο απαιτείται μόνο η γνωμοδότηση της Εθνικής Επιτροπής Προστασίας της Δημόσιας Υγείας.

Ως προς την συγκεκριμένη απόφαση, τίθεται ζήτημα συνταγματικότητας καθώς η νομοθετική εξουσιοδότηση εφαρμόστηκε ένα χρόνο αργότερα κατά παράβαση των άρθρων 43 παρ. 2 και 44 παρ. 1 του Συντάγματος, παρά την μετέπειτα κύρωσή της με τυπικό νόμο. Η «κατάσταση ανάγκης» που δικαιολογούσε την εξαιρετική νομοθέτηση μέσω Πράξεων Νομοθετικού Περιεχομένου μπορεί να μην υπάρχει ακόμη καθώς η πανδημία δεν έχει τελειώσει, οι ουσιαστικές της προϋποθέσεις όμως έχουν εκλείψει. Πιο συγκεκριμένα, η νομοθετική εξουσιοδότηση που δίνει στην αστυνομική αρχή εξουσία προσβολής του πυρήνα του δικαιώματος του συνέρχεσθαι περιορίζεται στο μικρό χρονικό πλαίσιο της Πράξης Νομοθετικού Περιεχομένου, υπό τις αντίστοιχες συνταγματικές εγγυήσεις του άρθρου 44. Ωστόσο, η νομοθετική εξουσιοδότηση που ήταν συνδεδεμένη αιτιωδώς με τις εξαιρετικές αυτές περιστάσεις είναι πλέον ανεπίκαιρη, καθώς περιορίζεται σε σχέση με την εκάστοτε Πράξη Νομοθετικού Περιεχομένου, καθιστώντας προβληματική την εφαρμογή της ένα χρόνο μετά. Εκτός όμως αυτού, ζήτημα υπάρχει και με βάση το κριτήριο της αναλογικότητας, καθώς αφενός οι λόγοι δημόσιας υγείας ως δικαιολογητική βάση της

⁷⁶ (Σωτηρέλης, Από την τοπική απαγόρευση στη γενική αναστολή των δημόσιων υπαίθριων συναθροίσεων: Συνταγματικά προβλήματα και (αχρείαστες) πολιτικές εντάσεις, 2020)

⁷⁷ (Απόφαση 1029/8/18-κδ - ΦΕΚ 242/Β/25-1-2021, 2021), Δημόσιες Υπαίθριες Συναθροίσεις.

απαγόρευσης των συναθροίσεων δεν εμπίπτουν στην στενή ερμηνεία του όρου «κοινωνικο-οικονομική ζωή» του άρθρου 11 του Συντάγματος, σε συνδυασμό με τον προληπτικό χαρακτήρα της απαγόρευσης, την απουσία αιτιολόγησης και κάποιας δικαστικής εγγύησης.⁷⁸

2.7 Η ΑΠΑΓΟΡΕΥΣΗ ΤΩΝ ΙΕΡΟΠΡΑΞΙΩΝ

Ουσιαστικά το παρόν δικαίωμα ανεστάλη στο βαθμό που η άσκησή του εξαντλείται στη συμμετοχή στις ιεροπραξίες. Η δυνατότητα λατρείας προφανώς δεν περιορίστηκε, καθώς αυτό το δικαίωμα αφορά την ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης, η οποία είναι απαραβίαστη και προστατεύεται από το άρθρο 13 παρ. 1 του Συντάγματος και όχι από την παρ. 2 που αφορά τη θρησκευτική λατρεία, η οποία και μας απασχολεί. Ωστόσο, στην παράγραφο 2 αναφέρεται ότι η άσκηση της λατρείας δεν επιτρέπεται να προσβάλλει τη δημόσια τάξη ή τα χρηστά ήθη.

Εν προκειμένω ο περιορισμός που τέθηκε στην άσκησή της βασίστηκε στην απαγόρευση των συναθροίσεων. Συχνά, η ελευθερία της θρησκευτικής λατρείας μπορεί να λάβει τη μορφή της συνάθροισης προκειμένου να τελεσθεί κάποια ιεροπραξία. Παρ' όλα αυτά δεν πρέπει το άρθρο 13 παρ. 2 να συγχέεται με το άρθρο 11, όπου και θεσπίζεται σαν συνταγματικό δικαίωμα η ελευθερία του συνέρχεσθαι. Ενώ το άρθρο 11 προβλέπει ως φορείς του δικαιώματος της συνάθροισης αποκλειστικά τους Έλληνες πολίτες και όχι αλλοδαπούς, το άρθρο 13 παρ. 2 απευθύνεται σε όλους τους ανθρώπους λόγω της φύσης και του χαρακτήρα του δικαιώματος.

Άρα, τη στιγμή που οι μόνοι περιορισμοί αφορούν την προσβολή της δημοσίας τάξεως και των χρηστών ηθών, δεν διαφαίνεται κάπου η συνταγματικά αντικειμενική βάση του περιορισμού. Πέρα δηλαδή από το προφανές ότι λόγω του συνωστισμού που παρατηρείται στις εκκλησίες υπάρχει αυξημένος κίνδυνος μετάδοσης της νόσου, δεν παρέχεται κάποιο άλλο συνταγματικό έρεισμα στο οποίο να στηρίζεται ο περιορισμός.

Μάλιστα το άρθρο 13 παρ. 2 του Συντάγματος, δεν προβλέπει κάποια επιφύλαξη υπέρ του νόμου. Αυτό καθιστά το δικαίωμα ανεπιφύλακτο ως προς κάποια άλλη διάταξη που να περιορίζει το περιεχόμενό του. Σε περίπτωση σύγκρουσης όμως με κάποιο άλλο δικαίωμα, όπως αυτό της προστασίας της υγείας και κατά επέκταση της ζωής, οι μέθοδοι της πρακτικής εναρμόνισης και της

⁷⁸ (Τασόπουλος & Γεωργίου, Ο κορωνοϊός, η αστυνόμευση των διαδηλώσεων και οι δημοσιογράφοι, 2021)

ΑΝΤΩΝΙΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ
Ο ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΘΕΜΕΛΙΩΔΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΛΟΓΩ ΤΗΣ ΠΑΝΔΗΜΙΑΣ

στάθμισης μπορούν να εξασφαλίσουν ένα επαρκές επίπεδο προστασίας και απόλαυσης των συγκρουόμενων δικαιωμάτων. Υπό αυτό το πρίσμα και με βάση πάντα την αρχή της αναλογικότητας, ο περιορισμός δεν φαίνεται να έρχεται σε αντίθεση με το Σύνταγμα. Θέση που ενισχύεται επίσης και από το γεγονός ότι τη δεδομένη χρονική στιγμή δεν υπήρχαν άλλα μέτρα προστασίας και από το γεγονός ότι ο χαρακτήρας του μέτρου ήταν προσωρινός. Ωστόσο, αξίζει να σημειωθεί ότι δεν εξασφαλίστηκε ένα ελάχιστο πλαίσιο προστασίας και απόλαυσης αυτού, τη στιγμή που όλοι οι φορείς έμειναν παντελώς αποκλεισμένοι από την άσκησή του.

Με την Πράξη Νομοθετικού Περιεχομένου της 25^{ης} Φεβρουαρίου του 2020 περί «κατεπείγοντων μέτρων αποφυγής και περιορισμού της διάδοσης του κορωνοϊού»,⁷⁹ θεσμοθετήθηκε στην Ελλάδα η δυνατότητα επιβολής προσωρινής απαγόρευσης λειτουργίας χώρων θρησκευτικής λατρείας (άρθρο 1 παρ. 2) με εξουσιοδότηση έκδοσης σχετικής Κοινής Υπουργικής Απόφασης των Υπουργών Παιδείας και Θρησκευμάτων, και Υγείας.

Με την Κοινή Υπουργική Απόφαση της 16^{ης} Μαρτίου 2020,⁸⁰ προβλέφθηκε η προσωρινή απαγόρευση της τέλεσης κάθε είδους λειτουργιών και ιεροπραξιών σε όλους τους χώρους θρησκευτικής λατρείας από τις 16 έως τις 30 Μαρτίου 2020. Το μόνο που επιτρεπόταν ήταν η ατομική προσευχή εντός του ναού για σύντομο χρονικό διάστημα, με περιορισμό 1 άτομο ανά δέκα τετραγωνικά μέτρα.

Η λήξη του χρονικού διαστήματος της ανωτέρω ΚΥΑ παρατάθηκε συνολικά πέντε διαδοχικές φορές: έως τις 11.04.2020, έως τις 20.04.2020, έως τις 28.04.2020, έως τις 03.05.2020, και τέλος έως τις 16.05.2020, έχοντας συνολική διάρκεια 2 μηνών. Στις 12.05.2020 εκδόθηκε μία άλλη Κοινή Υπουργική Απόφαση σύμφωνα με την οποία επιτρεπόταν η τέλεση θρησκευτικών τελετών με τον περιορισμό 1 ατόμου ανά 10 τετραγωνικά μέτρα και με απόσταση 1,5 μέτρου μεταξύ ατόμων, έως 50 ατόμων για θρησκευτικούς χώρους άνω των 500 τετραγωνικών μέτρων και με την τήρηση όλων των σχετικών υγειονομικών πρωτοκόλλων. Ωστόσο, το Συμβούλιο της Επικρατείας δεν εξέτασε επί της ουσίας το θέμα της απαγόρευσης λειτουργίας και της επιβολής περιορισμών σε θρησκευτικούς χώρους λατρείας, απορρίπτοντας το αίτημα αναστολής, προκειμένου να προστατευτεί η δημόσια υγεία, καθώς δεν υπήρχε δυνατότητα άμεσης εφαρμογής εναλλακτικών μέτρων προς επίτευξη του επιθυμητού σκοπού. Αξιοσημείωτο επίσης είναι το γεγονός ότι στις 12-05-2020 υπήρχε επιδείνωση του επιδημιολογικού φορτίου (18 νέα κρούσματα και 2.744

⁷⁹ (Πράξη Νομοθετικού Περιεχομένου της 25-2-2020 - ΦΕΚ 42/Α/25-2-2020, 2020)

⁸⁰ (Κοινή Υπουργική Απόφαση 2867/Υ1 - ΦΕΚ 872/Β/16-3-2020 (Κωδικοποιημένη), 2020)

συνολικά) σε σχέση με αυτά στις 02-05-2020 (8 νέα κρούσματα και 2.620 συνολικά), δημιουργώντας μία αντίφαση στην δικαιολογητική βάση των περιορισμών, αφού όταν επιτράπησαν οι θρησκευτικές λειτουργίες στις 12-05-2020 η επιδημιολογική κατάσταση ήταν σε χειρότερο επίπεδο από όταν είχε αποφασιστεί η απαγόρευση λειτουργίας των θρησκευτικών χώρων.⁸¹

2.8 ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΩΝ ΠΡΟΣΩΠΙΚΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ

Την εποχή της πανδημίας, κρίνεται αναγκαίο να υπάρξει μία στάθμιση ανάμεσα στην προστασία της δημόσιας υγείας και στην προστασία των προσωπικών δεδομένων των ασθενών με κορωνοϊό. Είναι σύνηθες πλέον να υπάρχουν περιοριστικά μέτρα σε χώρους εργασίας, να πραγματοποιείται ιχνηλάτηση των επαφών ενός κρούσματος αλλά και να πραγματοποιείται σε καθημερινή βάση η θερμομέτρηση, ανάμεσα σε πολλά άλλα μέτρα.⁸²

Το δικαίωμα στην προστασία των προσωπικών δεδομένων δεν είναι απόλυτο δικαίωμα και σταθμίζεται σε σχέση με τα άλλα θεμελιώδη δικαιώματα και την κοινωνία με βάση την αρχή της αναλογικότητας. Κατά επέκταση, δεν αποτελεί εμπόδιο στην λήψη μέτρων για την αντιμετώπιση του Covid-19, καθώς μέσα από την ευρωπαϊκή και εθνική νομοθεσία τίθεται η νομική βάση και όλες οι αναγκαίες προϋποθέσεις για την επεξεργασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, με υγειονομικό και επιδημιολογικό περιεχόμενο, προκειμένου να προστατευτεί η δημόσια υγεία. Μάλιστα, και στον ιδιωτικό τομέα οι εργοδότες μπορούν να επεξεργάζονται προσωπικά δεδομένα των εργαζομένων τους για την προστασία της υγείας των τελευταίων, τηρούμενων βέβαια των διαδικασιών του άρθρου 5 και 6 του νόμου 679/2016. Έτσι, μπορούν να συλλεχθούν μόνο οι απαραίτητες πληροφορίες και δεν πρέπει να υπάρχει μία συστηματική και μακροχρόνια συλλογή των δεδομένων, ενώ η γνωστοποίηση των παραπάνω σε τρίτους, ακόμα και αν γίνεται όπως προβλέπεται από τον Κανονισμό, απαγορεύεται εάν μπορεί να δημιουργηθεί προκατάληψη και στιγματισμός των υποκειμένων των δεδομένων. Τέλος, τα δεδομένα αυτά υπόκεινται σε μία αυτοματοποιημένη επεξεργασία ή υπόκεινται σε κάποιο σύστημα αρχειοθέτησης.⁸³

⁸¹ (Κυριακίδης & Τσιναφορνιώτη, 2020)

⁸² (Κόκορας, 2020)

⁸³ (ΚΑΤΕΥΘΥΝΤΗΡΙΕΣ ΓΡΑΜΜΕΣ 1/2020, Επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα στο πλαίσιο της διαχείρισης του COVID-19, 2020)

ΑΝΤΩΝΙΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ
Ο ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΘΕΜΕΛΙΩΔΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΛΟΓΩ ΤΗΣ ΠΑΝΔΗΜΙΑΣ

Ωστόσο, όλα αυτά θα πρέπει να εξεταστούν μέσω του Γενικού Κανονισμού για Επεξεργασία Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα,⁸⁴ που αποτελεί το θεμέλιο ανάλυσης όλων των θεμάτων προσωπικών δεδομένων. Στην Ελλάδα, ο Κανονισμός κυρώθηκε με το νόμο 4624/2019.⁸⁵ Πιο συγκεκριμένα, στο άρθρο 4 και 9 του Κανονισμού γίνεται αναφορά στην έννοια των «γενικών» δεδομένων του ασθενούς, τα οποία αφορούν τις γενικές πληροφορίες του ατόμου, όπως τα προσωπικά του στοιχεία, τη διεύθυνσή του κτλ., αλλά και σε εκείνη των «ειδικών», που κατά κύριο λόγο αφορούν συγκεκριμένα ιατρικά δεδομένα. Μάλιστα, στο άρθρο 9 του Κανονισμού τίθενται οι νομικές βάσεις της επιτρεπτής επεξεργασίας των προσωπικών δεδομένων, όπου προβλέπεται μάλιστα η δυνατότητα επεξεργασίας λόγω διασυνωριακών απειλών της δημόσιας υγείας. Έμφαση δίνεται στην τήρηση των ουσιαστικών και διαδικαστικών προϋποθέσεων της επεξεργασίας, στην ανάλυση των αποτελεσμάτων, στην ενίσχυση της διαφάνειας στην επεξεργασία των δεδομένων ως προς τον σκοπό και ως προς την διαδικασία, αλλά και στον έλεγχο εναρμόνισης των εθνικών νομοθεσιών με την ευρωπαϊκή.

Σε εθνικό επίπεδο, η επεξεργασία των προσωπικών δεδομένων προβλέφθηκε κυρίως μέσω Πράξεων Νομοθετικού Περιεχομένου, όπως αυτής της 11-03-2020,⁸⁶ όπου αναφέρεται ότι ο Εθνικός Οργανισμός Δημόσιας Υγείας θα μπορεί να παρέχει προς την Γενική Γραμματεία Πολιτικής Προστασίας δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα των πολιτών με επιδημιολογικό περιεχόμενο χωρίς να προσδιορίζονται τα προσωπικά στοιχεία ταυτότητας των τελευταίων.

Με την Πράξη Νομοθετικού Περιεχομένου της 14.03.2020⁸⁷ γίνεται στη συνέχεια ρητή αναφορά στην κρυπτογράφηση και «ψευδωνυμοποίηση» των παραπάνω στοιχείων (άρθρο 5 παρ. 1), ενώ στη δεύτερη παράγραφο αναφέρονται οι προϋποθέσεις διαφύλαξης και προστασίας των συμφερόντων των υποκειμένων (πχ. πρόσβαση από εξουσιοδοτημένο προσωπικό, τήρηση κρυπτογράφησης και επικαιροποιημένων στοιχείων κτλ.).

⁸⁴ (Νόμος 679/2016/ΕΕ, ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΣ (ΕΕ) 2016/679 ΤΟΥ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ της 27ης Απριλίου 2016, 2016)

⁸⁵ (Νόμος 4624/2019 - ΦΕΚ 137/Α/29-8-2019, 2019), Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα, μέτρα εφαρμογής του Κανονισμού (ΕΕ) 2016/679 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 27ης Απριλίου 2016 για την προστασία των φυσικών προσώπων έναντι της επεξεργασίας δεδομένων

⁸⁶ (Πράξη Νομοθετικού Περιεχομένου της 11.03.2020 «Κατεπείγοντα μέτρα αντιμετώπισης των αρνητικών συνεπειών της εμφάνισης του κορωνοϊού COVID-19 και της ανάγκης περιορισμού της διάδοσής του.» , κωδικοποιημένος με τον 4889/2022, 2020)

⁸⁷ (Πράξη Νομοθετικού Περιεχομένου της 14.03.2020 Κατεπείγοντα μέτρα αντιμετώπισης της ανάγκης περιορισμού της διασποράς του κορωνοϊού COVID-19 , κωδικοποιημένος με τον 4764/2020, 2020)

ΑΝΤΩΝΙΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ
Ο ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΘΕΜΕΛΙΩΔΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΛΟΓΩ ΤΗΣ ΠΑΝΔΗΜΙΑΣ

Σύμφωνα με το άρθρο 2 του Γενικού Κανονισμού για την Προστασία των Δεδομένων, η επεξεργασία των δεδομένων εάν δεν είναι αυτοματοποιημένη, απαιτεί την ύπαρξη συστήματος αρχειοθέτησης που οργανώνει τα στοιχεία με βάση κάποια κριτήρια και όχι τυχαία (άρθρο 4). Έτσι, με την Πράξη Νομοθετικού Περιεχομένου της 30-3-2020⁸⁸ δημιουργήθηκε το «Εθνικό Μητρώο Ασθενών από τον κορωνοϊό COVID-19» και συστάθηκε με την Υπουργική Απόφαση 2649/2020.⁸⁹ Μάλιστα, η Ηλεκτρονική Διακυβέρνηση Κοινωνικής Ασφάλισης εκτελεί την επεξεργασία σεβόμενη τις διατάξεις για την προστασία των δεδομένων, ενώ υπεύθυνο είναι το Υπουργείο Υγείας.

Μέσω των τελευταίων νομοθετημάτων έγινε προσπάθεια να εναρμονιστεί η διαφύλαξη της δημόσιας υγείας με την προστασία των προσωπικών δεδομένων μέσω της πρόβλεψης των απαραίτητων διαδικασιών που πρέπει να τηρηθούν, των σκοπών λειτουργίας και βέβαια των μέτρων που θα ληφθούν έτσι ώστε να υπάρχει επαρκής προστασία των δεδομένων αυτών, σε σύγκλιση πάντα με το ευρωπαϊκό επίπεδο και τις αρχές που διέπουν τον Γενικό Κανονισμό για την Προστασία των Δεδομένων.⁹⁰

⁸⁸ (Πράξη Νομοθετικού Περιεχομένου της 30.03.2020 Μέτρα αντιμετώπισης της πανδημίας του κορωνοϊού COVID-19 και άλλες κατεπείγουσες διατάξεις. , κωδικοποιημένος με τον 4859/2021, 2020)

⁸⁹ (Υπουργική Απόφαση 2649/2020 - ΦΕΚ 1390/Β/14-4-2020, 2020), Σύσταση και βασικές παράμετροι λειτουργίας του Εθνικού Μητρώου Ασθενών από τον κορωνοϊό COVID-19, σύμφωνα με τα οριζόμενα στις διατάξεις των άρθρων 29 της από 30.3.2020 Πράξης Νομοθετικού Περιεχομένου (ΠΝΠ) «Μέτρα αντιμετώπισης της πανδημίας του

⁹⁰ (ΚΑΤΕΥΘΥΝΤΗΡΙΕΣ ΓΡΑΜΜΕΣ 1/2020, Επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα στο πλαίσιο της διαχείρισης του COVID-19, 2020)

3 Η ΘΕΤΙΚΗ ΥΠΟΧΡΕΩΣΗ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ ΣΤΗΝ ΠΡΟΚΛΗΣΗ ΤΗΣ ΠΑΝΔΗΜΙΑΣ ΚΑΙ Η ΠΡΟΣΩΠΙΚΗ ΑΥΤΟΝΟΜΙΑ

3.1 Η ΚΡΑΤΙΚΗ ΜΕΡΙΜΝΑ ΚΑΙ Η ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΑΝΑΛΟΓΙΚΟΤΗΤΑΣ

Κατά τη διάρκεια της πανδημίας της νόσου COVID-19 δημιουργήθηκαν αρκετά ζητήματα που αφορούν την κανονιστική ισχύ και την ανθεκτικότητα των διατάξεων του Συντάγματος. Η βασική προβληματική περιστρέφεται γύρω από τη σύγκρουση της θετικής υποχρέωσης του κράτους να μεριμνά και να λαμβάνει μέτρα για την υγεία των πολιτών (άρθρο 21 παρ. 3), με την προσωπική αυτονομία και αυτοδιάθεση του ατόμου, ως ειδικότερη έκφανση του δικαιώματος της προσωπικής ελευθερίας (άρθρο 5).

Καθήκον του κράτους, είναι να δρα παρεμβατικά και παροχικά σε ένα ευρύ φάσμα των κοινωνικών δομών, παρέχοντας προστασία απέναντι σε υπάρχοντες και πιθανούς κινδύνους που απειλούν την κοινωνική ευρυθμία. Κατά επέκταση, σε συνθήκες πανδημίας, το κράτος οφείλει να προστατεύει τη δημόσια υγεία, τόσο σε επίπεδο πρόληψης, όσο και σε επίπεδο αντιμετώπισης, διασφαλίζοντας ένα ικανοποιητικό επίπεδο συνθηκών διαβίωσης. Ο εμβολιασμός επομένως, αποτελεί ένα πολύτιμο όπλο του κράτους στη μάχη με την εμφάνιση μεταδοτικών ασθενειών. Από την άλλη πλευρά, σημαντικός αποδείχθηκε και ο ρόλος των τεχνοκρατών στην αντιμετώπιση του προβλήματος. Οι «ειδικοί», δηλαδή η επιστημονική κοινότητα, καθιστούν την δημόσια πολιτική ορθολογική, μέσα από τις συστάσεις τους στην πολιτική εξουσία, σχετικά με τη διαχείριση της πανδημίας, η τελευταία όμως είναι πολιτικά υπεύθυνη για τις αποφάσεις της. Αυτό εξάλλου επιτάσσει και το δημοκρατικό πολίτευμα αφού ο κυρίαρχος λαός νομιμοποίησε με την ψήφο του την Κυβέρνηση.⁹¹

Η αρχή της προφύλαξης με τη σειρά της, έγκειται στη λήψη προληπτικών και περιοριστικών μέτρων από πλευράς του κράτους προκειμένου να αποτραπούν μελλοντικοί κίνδυνοι. Το κράτος λοιπόν, μεριμνά για την υγεία των πολιτών έχοντας μία προστατευτική δράση, παρέχοντας υπηρεσίες που συμβάλλουν στην προαγωγή και αποκατάσταση της δημόσιας υγείας. Μάλιστα, με το νόμο 1937/1983

⁹¹ (Τασόπουλος, Αθηναίοι» και «Σπαρτιάτες»: Η ασπίδα των δικαιωμάτων τον καιρό της πανδημίας (Μέρος Β'), 2020)

δημιουργήθηκε το Εθνικό Σύστημα Υγείας,⁹² που παρέχει ελεύθερη πρόσβαση στους πολίτες σε υπηρεσίες υγείας.⁹³

Αναφορικά με την έννοια της δημόσιας υγείας, στο άρθρο 1 του νόμου 3370/2005⁹⁴ περιλαμβάνεται ο ορισμός της δημόσιας υγείας. Πιο συγκεκριμένα, αναφέρεται ότι: «Η δημόσια υγεία είναι επένδυση για τη διατήρηση και βελτίωση του ανθρώπινου κεφαλαίου της χώρας. Ως δημόσια υγεία ορίζεται το σύνολο των οργανωμένων δραστηριοτήτων της πολιτείας και της κοινωνίας, που είναι επιστημονικά τεκμηριωμένες και αποβλέπουν στην πρόληψη νοσημάτων, στην προστασία και την προαγωγή της υγείας του πληθυσμού, στην αύξηση του προσδόκιμου επιβίωσης και στη βελτίωση της ποιότητας ζωής. Η δημόσια υγεία έχει χαρακτήρα πολυτομεακό, απευθύνεται κυρίως σε πληθυσμούς και κοινότητες και, ως έννοια, είναι ευρύτερης υγιεινής και της πρόληψης ή της κοινωνικής ιατρικής ή της ιατρικής στη δημόσια υγεία. Η δημόσια υγεία περιλαμβάνει διατομεακές δραστηριότητες και ασκείται με διεπιστημονική μεθοδολογία και προσέγγιση. Η δημόσια υγεία είναι, πρωτίστως, άσκηση δημόσιας πολιτικής και γίνεται με την ευθύνη του κράτους». Επίσης στο άρθρο 2 του παραπάνω νόμου σημειώνεται ότι στην εν λόγω έννοια περιλαμβάνεται η βελτίωση της ποιότητας των υπηρεσιών και των συνθηκών διαβίωσης, η κοινωνικοοικονομική αξιολόγηση των υγειονομικών προγραμμάτων και παρεμβάσεων όπως και οι δράσεις που αφορούν την κοινωνική φροντίδα και τις συγκεκριμένες ανάγκες ευάλωτων και ευπαθών ομάδων του πληθυσμού.

Στο σημείο αυτό, αξίζει να γίνει αναφορά και στην υπόθεση «Le Mailloux κατά Γαλλίας» της 5 Νοεμβρίου 2020,⁹⁵ που αφορούσε την ιδιότητα του θύματος και τις προϋποθέσεις του παραδεκτού μίας ατομικής προσφυγής στο Δικαστήριο του Στρασβούργου. Πιο συγκεκριμένα, ο ενάγων επικαλέστηκε το άρθρο 2 (δικαίωμα στη ζωή), το άρθρο 3 (απαγόρευση απάνθρωπης μεταχείρισης), το άρθρο 8 (σεβασμός ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής) και το άρθρο 10(ελευθερία της έκφρασης) της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, προκειμένου να κατηγορήσει το γαλλικό κράτος πως δεν εκπλήρωσε την θετική υποχρέωσή του για προστασία της ζωής και της σωματικής ακεραιότητας των πολιτών του.

⁹² (Νόμος 1397/1983 - ΦΕΚ 143/Α/7-10-1983, 1983)

⁹³ (Καρακώστα, 2020)

⁹⁴ (Νόμος 3370/2005 - ΦΕΚ 176/Α/11-7-2005 (Κωδικοποιημένος), 2005), Οργάνωση και λειτουργία των υπηρεσιών δημόσιας υγείας και λοιπές διατάξεις.

⁹⁵ (Decision Le Mailoux v. France - complaint about handling of the Covid-19 health crisis; application inadmissible, 2020)

Το Δικαστήριο, αφού υπογράμμισε ότι τα κράτη έχουν πράγματι την παραπάνω θετική υποχρέωση, έκρινε ότι στην συγκεκριμένη υπόθεση δεν όφειλε να καθορίσει εάν το κράτος είχε αποτύχει στην εκπλήρωση των υποχρεώσεών του, με αποτέλεσμα η προσφυγή να είναι απαράδεκτη. Μάλιστα επεσήμανε ότι ενώ ο προσφεύγων ανέδειξε τα μέτρα που έλαβε το γαλλικό κράτος για την καταπολέμηση της πανδημίας σε συλλογικό επίπεδο, δεν κατάφερε να καταδείξει πως τα μέτρα αυτά επηρέασαν τον ίδιο προσωπικά στην ιδιωτική του ζωή. Κατά επέκταση, θεώρησε ότι ο προσφεύγων διαμαρτυρόταν αορίστως (*in abstracto*) και υπογράμμισε ότι ο τελευταίος θα μπορούσε να απευθυνθεί στα εθνικά δικαστήρια, ενώ δεν αναγνώρισε το δικαίωμα του ατόμου να καταγγέλλει διάταξη εθνικού δικαίου ή εγχώρια πρακτική επειδή και μόνο αυτή φαίνεται να αντιβαίνει στις διατάξεις της Σύμβασης (*actio popularis*). Για να μπορέσει μάλιστα κάποιος να ισχυριστεί ότι είναι θύμα παραβίασης της Σύμβασης κατά το άρθρο 34, που προβλέπει τις ατομικές προσφυγές, θα πρέπει να αποδειχτεί ότι το μέτρο που καταγγέλλει τον επηρέασε και εκείνο κατά τρόπο άμεσο, μέσω της παροχής πειστικών και ορθών αποδεικτικών στοιχείων. Ως εκ τούτου, το Δικαστήριο έκρινε ότι η συγκεκριμένη προσφυγή αποτελούσε «*actio popularis*» και έκρινε την εν λόγω προσφυγή ως απαράδεκτη.⁹⁶

Στη συνέχεια, είναι αυτονόητο ότι καίτοι όλες οι διατάξεις του Συντάγματος έχουν ίση τυπική ισχύ και δεν βρίσκονται σε ιεραρχική σχέση μεταξύ τους, απαιτείται να γίνει μία στάθμιση σε ορισμένες οριακές καταστάσεις που δημιουργήσε η υγειονομική κρίση. Γι' αυτόν ακριβώς το λόγο το Σύνταγμα έχει προβλέψει τη δυνατότητα περιορισμών των θεμελιωδών δικαιωμάτων, υπό την τήρηση βέβαια αυστηρών προϋποθέσεων που λειτουργούν ως αντίβαρα, έχοντας έναν εγγυητικό για τα δικαιώματα ρόλο. Οι περιορισμοί επομένως, έχουν και αυτοί με τη σειρά τους όρια και «περιορισμούς». Μάλιστα, μετά την συνταγματική αναθεώρηση του 2001, στο άρθρο 25 προβλέπεται ρητώς η αρχή του κοινωνικού κράτους δικαίου και η προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων.

Η αρχή της αναλογικότητας αποτελεί ένα όριο στον περιορισμό των δικαιωμάτων. Σύμφωνα με την εν λόγω αρχή, σε πρώτο επίπεδο πρέπει να εξετάζεται η προσφορότητα του εκάστοτε περιορισμού, δηλαδή εάν το μέσο είναι κατάλληλο προκειμένου να επιτευχθεί ο επιδιωκόμενος νόμιμος σκοπός. Στη συνέχεια, ακολουθεί η αναγκαιότητα επιβολής του μέτρου, αναζητώντας ενδεχομένως άλλα ηπιότερα μέτρα που θα μπορούσαν να εφαρμοστούν, ενώ στο τέλος εξετάζεται η αναλογικότητα του μέτρου με τη στενή της έννοια, η οποία

⁹⁶ (Θεματικό Δελτίο – Υγειονομική κρίση COVID-19, 2021)

ανακύπτει μέσα από τη στάθμιση του μέσου και του σκοπού και τη σχέση κόστους-οφέλους. Σε καμία περίπτωση όμως δεν μπορεί να παραβιαστεί ο πυρήνας του δικαιώματος.

Οι αρχές της επιφύλαξης του νόμου και της αναλογικότητας προβλέπονται στην πρώτη παράγραφο του άρθρου 25 του Συντάγματος, όπου ορίζεται ότι : «Οι κάθε είδους περιορισμοί που μπορούν κατά το Σύνταγμα να επιβληθούν στα δικαιώματα αυτά πρέπει να προβλέπονται είτε απευθείας από το Σύνταγμα είτε από το νόμο, εφόσον υπάρχει επιφύλαξη υπέρ αυτού και να σέβονται την αρχή της αναλογικότητας». Αυτό που προβληματίζει ιδιαίτερα είναι εάν η επιφύλαξη υπέρ του νόμου περιορίζεται αποκλειστικά σε τυπικούς νόμους, ή εάν αφορά και ουσιαστικούς νόμους. Αυτό βέβαια παρουσιάζει ενδιαφέρον καθώς στην ελληνική έννομη τάξη, κατά τη διάρκεια της πανδημίας επιβλήθηκαν περιορισμοί μέσω Πράξεων Νομοθετικού Περιεχομένου και Κοινών Υπουργικών Αποφάσεων στην άσκηση και απόλαυση ατομικών δικαιωμάτων και ελευθεριών. Η εξαιρετικότητα της κατάστασης όμως, λόγω του μέτρου της κοινωνικής αποστασιοποίησης αλλά και η ευελιξία που παρέχεται μέσα από το άρθρο 44 του Συντάγματος φάνηκαν να δικαιολογούν την παραπάνω πρακτική, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν πρέπει να υπάρχει και ο αναγκαίος έλεγχος.

Τέλος, η έννοια του δημοσίου συμφέροντος, που υπήρξε καταλυτική στην επιχειρηματολογία για την επιβολή περιοριστικών μέτρων, δεν αποτελεί έναν αυτοτελή περιορισμό που ενυπάρχει στο κείμενο του Συντάγματος. Αντίθετα, θα πρέπει να ερμηνεύεται ως μία κατευθυντήρια γραμμή στην επιβολή περιορισμών στα δικαιώματα, που συμβάλλει στην οριοθέτηση των τελευταίων. Εάν γινόταν δεκτό ότι αποτελεί έναν αυτοτελή περιορισμό, τότε η σύγκρουση ενός κοινωνικού δικαιώματος με ένα ατομικό, θα είχε σαν αποτέλεσμα τον αυτοδίκαιο εξοβελισμό του τελευταίου, πράγμα που θα σήμαινε ότι έτσι θα υπήρχε μία έμμεση ποιοτική διαβάθμιση των συνταγματικών διατάξεων.

3.2 ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΟΥ ΥΠΟΧΡΕΩΤΙΚΟΥ ΕΜΒΟΛΙΑΣΜΟΥ

Το κράτος είναι υποχρεωμένο κατά το άρθρο 21 παρ. 3 του Συντάγματος, το οποίο αναφέρεται στο κοινωνικό δικαίωμα στην υγεία, να μεριμνά και να λαμβάνει μέτρα για την προφύλαξη της υγείας των πολιτών. Αυτό όμως, όπως μαρτυρά και η υφιστάμενη κατάσταση, έρχεται πολλές φορές σε σύγκρουση με μία πλειάδα ατομικών δικαιωμάτων, τα οποία περιορίζονται προκειμένου να προστατευτεί η δημόσια υγεία και κατά επέκταση η ανθρώπινη ζωή. Η σύγκρουση της προσωπικής

αυτονομίας του προσώπου με το καθήκον του κράτους να λαμβάνει μέτρα αναδείχθηκε κυρίως με το ζήτημα του μέτρου του υποχρεωτικού εμβολιασμού, καθώς έτσι προσβάλλεται το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης του σώματος του ατόμου απέναντι σε οποιαδήποτε ιατρική πράξη, που προβλέπεται στο άρθρο 5 παρ. 5 του Συντάγματος. Η εμφάνιση νέων μεταλλάξεων ανέδειξε τη χρησιμότητα του εμβολιασμού και τα οφέλη που αυτός προσφέρει, ακόμα και αν αυτό σημαίνει ότι η μόλυνση του προσώπου θα δημιουργήσει αρκετά πιο ήπια συμπτώματα, παρέχοντας σε κάθε περίπτωση ένα αυξημένο επίπεδο προστασίας.

Κατ' αρχάς ο εμβολιασμός συνιστά ιατρική πράξη που σημαίνει ότι δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί χωρίς τη συναίνεση του ασθενούς. Πρόκειται για έκφανση του δικαιώματος της σωματικής και ψυχικής ακεραιότητας του ανθρώπου. Αυτό το ατομικό δικαίωμα μπορεί να καμφθεί όμως για χάρη της προστασίας της υγείας ή και της θεραπείας ενός άλλου ανθρώπου. Συνεπώς φαίνεται πως καταρχήν τουλάχιστον είναι συνταγματικά ανεκτός ο υποχρεωτικός εμβολιασμός. Ζήτημα έχει ανακύψει σχετικά με την ασφαλή χρήση των εμβολίων και το κατά πόσο αυτά βρίσκονται σε πειραματικό στάδιο. Όπως μάλιστα αναφέρει και ο Βλαχόπουλος: «η νομολογία του ΕΔΔΑ δέχεται ότι η εφαρμογή μίας θεραπείας που βρίσκεται σε πειραματικό στάδιο μπορεί να θεωρηθεί εξευτελιστική ή απάνθρωπη, εφόσον η ιατρική πράξη διενεργείται χωρίς τη συναίνεση του ασθενούς και πρόκειται για πειραματική μέθοδο υπό την έννοια της καινοτομίας και του κινδύνου».⁹⁷

Η συναίνεση για οποιαδήποτε ιατρική πράξη, κατόπιν ενημέρωσης, κατοχυρώνεται ως δικαίωμα από τον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης στο άρθρο 3 παρ.2,⁹⁸ από τη Σύμβαση του Οβιέδο στο άρθρο 5⁹⁹ και στο άρθρο 12 του Κώδικα Ιατρικής Δεοντολογίας.¹⁰⁰ Ζήτημα τίθεται για το εάν μπορεί να σχετικοποιηθεί στην περίπτωση του εμβολιασμού για τον κορωνοϊό, ειδικά εάν ο τελευταίος είναι υποχρεωτικός σε συνδυασμό με την επιβολή κυρώσεων σε περίπτωση άρνησης εμβολιασμού. Όπως προαναφέρθηκε, το παραπάνω δικαίωμα αποτελεί διάσταση της βιολογικής αυτονομίας του ατόμου, που σημαίνει ότι το ίδιο το άτομο έχει τον έλεγχο του σώματός του, απαγορεύοντας την μεταχείρισή του ως μέσο για την επίτευξη κάποιου σκοπού. Κατά συνέπεια, αποτελεί συστατικό

⁹⁷ (Βλαχόπουλος, Θεμελιώδη Δικαιώματα, Ατομικά, Κοινωνικά και Πολιτικά Δικαιώματα, 2017, σ. 519)

⁹⁸ (ΧΑΡΤΗΣ ΘΕΜΕΛΙΩΔΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ, 2000)

⁹⁹ (Νόμος 2619/1998 (ΦΕΚ Α'132), 1998), Κύρωση της Σύμβασης του Συμβουλίου της Ευρώπης για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της αξιοπρέπειας του ατόμου σε σχέση με τις εφαρμογές της βιολογίας και της ιατρικής: Σύμβαση για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα και τη Βιοϊατρική, Σύμβαση του Οβιέδο.

¹⁰⁰ (Νόμος 3418/2005 - ΦΕΚ 287/Α/28-11-2005, 2005), Κώδικας Ιατρικής Δεοντολογίας

στοιχείο της ανθρώπινης αξίας και έχει απόλυτο χαρακτήρα, με αποτέλεσμα σχετικοποίηση και περιορισμός του δικαιώματος στη συναίνεση να μην μπορεί να υπάρξει.¹⁰¹

Αξίζει να σημειωθεί ότι υποχρεωτικός εμβολιασμός, σαν φυσικός εξαναγκασμός θίγει τη σωματική ακεραιότητα και την αυτονομία του ατόμου. Ωστόσο με απόφαση του Συμβουλίου της Επικρατείας, υπήρξε σύνδεση του υποχρεωτικού εμβολιασμού με την πρόσβαση των παιδιών σε προσχολικές και σχολικές δομές, κρίνοντας ότι σε περίπτωση έλλειψης διακόπτεται η φιλοξενία παιδιών σε δημοτικούς και βρεφονηπιακούς σταθμούς.¹⁰² Στην συγκεκριμένη απόφαση, υποστηρίχθηκε ότι ο εμβολιασμός είναι συνταγματικά ανεκτός εάν αυτός προβλέπεται από νόμο, που λαμβάνει υπόψη τα επιστημονικά, ιατρικά και επιδημιολογικά δεδομένα και εάν παρέχεται η δυνατότητα εξαίρεσης από τον εμβολιασμό σε συγκεκριμένες ατομικές περιπτώσεις.

Έπειτα, τίθεται θέμα συμβατότητας της υποχρεωτικότητας του εμβολιασμού με το Σύνταγμα, τον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, την Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και την Σύμβαση του Οβιέδο(Νόμος 26/19/1998). Θα μπορούσε να υποστηριχτεί σε πρώτο επίπεδο, ότι το μέτρο αυτό έρχεται σε αντίθεση με το Σύνταγμα και συγκεκριμένα με το άρθρο 2 παρ. 1 (αξία του ανθρώπου), το άρθρο 5 παρ. 1 (ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας) και παρ. 3 (ατομικό δικαίωμα στην υγεία) και το άρθρο 7 παρ. 2 (σωματική ακεραιότητα). Στο άρθρο 5 παρ.1 ωστόσο τίθεται και μία γενική ρήτρα η οποία αναφέρεται στην μη προσβολή των δικαιωμάτων των άλλων, ενώ υπάρχει και στο ίδιο άρθρο υπάρχει και ερμηνευτική δήλωση που αναφέρεται στη λήψη μέτρων για λόγους δημόσιας υγείας. Γίνεται λοιπόν κατανοητό, ότι η προσωπική ελευθερία δεν είναι απόλυτη και μπορεί να περιοριστεί, ενώ ο εμβολιασμός δεν είναι απαραίτητο να είναι υποχρεωτικός από την αρχή, αλλά μπορεί να είναι και προαιρετικός, λαμβάνοντας υποχρεωτικό χαρακτήρα όταν χρειαστεί και κριθεί επιβεβλημένος για την αντιμετώπιση της πανδημίας.¹⁰³

Έπειτα, η αρχή της αναλογικότητας κατά το άρθρο 25 παρ. 1 του Συντάγματος μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να επισημανθούν οι προϋποθέσεις της υποχρεωτικότητας του μέτρου. Η προστασία της δημόσιας και ατομικής υγείας αποτελεί έναν νόμιμο σκοπό προς εξυπηρέτηση του δημοσίου συμφέροντος και το εν λόγω μέτρο είναι τόσο πρόσφορο για την αναχαίτιση της νόσου όσο και αναγκαίο,

¹⁰¹ (Βιδάλης, 2021)

¹⁰² (Περίληψη ΣτΕ Δ' Τμήμα 7μ 2387/2020, 2020)

¹⁰³ (Βλαχογιάννης, 2021)

ΑΝΤΩΝΙΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ
Ο ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΘΕΜΕΛΙΩΔΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΛΟΓΩ ΤΗΣ ΠΑΝΔΗΜΙΑΣ

αποτελώντας ένα από τα λίγα, αν όχι το μοναδικό, όπλο ενάντια στη μάχη του COVID-19. Εκτός αυτού, έχει προληπτικό χαρακτήρα, ενώ πριν την επιβολή του, θα μπορούσαν να πραγματοποιηθούν συστάσεις έτσι ώστε να πειστούν οι πολίτες να εμβολιαστούν από μόνοι τους. Αναφορικά με την αρχή της αναλογικότητας με τη στενή της έννοια, θα πρέπει να γίνει μία στάθμιση ανάμεσα στα οφέλη που θα προκύψουν και στους κινδύνους παρενεργειών που εγκυμονούνται, με βάση ορθά και επαρκώς αιτιολογημένα επιστημονικά δεδομένα, που θα βοηθήσουν το νομοθέτη να διαμορφώσει μία καλά εμπειριστατωμένη γνώμη. Ως αποτέλεσμα, η υποχρεωτικότητα του εμβολιασμού δύναται να επιβληθεί είτε καθολικά είτε σε συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες, ανάλογα με το επίπεδο κινδύνου. Μάλιστα, κατά το άρθρο 21 παρ.3 του Συντάγματος η Πολιτεία οφείλει να προβαίνει σε λήψη μέτρων για την υγεία των πολιτών, αναδεικνύοντας έτσι τον κοινωνικό χαρακτήρα του δικαιώματος στην υγεία. Επίσης, στο άρθρο 25 παρ.4 γίνεται λόγος για την υποχρέωση επίδειξης εθνικής και κοινωνικής αλληλεγγύης. Με βάση τα παραπάνω σε συνδυασμό με την έξαρση της πανδημίας όπως και με τις συστάσεις των επιστημόνων, ο υποχρεωτικός εμβολιασμός εμφανίζεται να μην στερείται συνταγματικότητας και αναλογικότητας.

Σε δεύτερο επίπεδο, ο υποχρεωτικός εμβολιασμός έρχεται σε αντίθεση με το άρθρο 5 της Σύμβασης του Οβιέδο.¹⁰⁴ Στο άρθρο 26 της Σύμβασης από την άλλη πλευρά, προβλέπονται οι γενικές ρήτρες παρέκκλισης από κάποια δικαιώματα, ανάμεσα στα οποία βρίσκεται η προστασία της δημόσιας υγείας, υπογραμμίζοντας κατά αυτόν τον τρόπο την μη παραβίαση της Σύμβασης. Αντίστοιχα, αντίθεση υπάρχει και με το άρθρο 8 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου,¹⁰⁵ που αναφέρεται στην προστασία του ιδιωτικού βίου και στην αυτονομία του ατόμου. Τυχόν επέμβαση στην ιδιωτική ζωή μπορεί να συμβεί σε περίπτωση έξαρσης της πανδημίας και εάν προηγουμένως έχουν παρθεί όλες οι αναγκαίες ιατρικές προφυλάξεις και εάν η χορήγηση του εμβολίου δεν συνεπάγεται με κίνδυνο για την υγεία του ατόμου. Σε τρίτο επίπεδο, το μέτρο έρχεται σε αντίθεση με το άρθρο 3 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης.¹⁰⁶ Στο άρθρο 52 όμως, το οποίο λειτουργεί ως γενική ρήτρα, προβλέπονται περιορισμοί του δικαιώματος για την προστασία της δημόσιας υγείας. Επομένως, η δυνατότητα κάμψης του δικαιώματος στην συναίνεση του ατόμου για την προστασία της

¹⁰⁴ (Νόμος 2619/1998 (ΦΕΚ Α'132), 1998)

¹⁰⁵ (Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, 1950)

¹⁰⁶ (ΧΑΡΤΗΣ ΘΕΜΕΛΙΩΔΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ, 2000)

δημόσιας υγείας επιβεβαιώνει την σύμπτωση των εννόμων τάξεων σε εθνικό, διεθνές και ευρωπαϊκό επίπεδο.¹⁰⁷

Ακολούθως, στην ελληνική έννομη τάξη, ο υποχρεωτικός εμβολιασμός προβλέφθηκε με το νόμο 4675/2020,¹⁰⁸ στο άρθρο 4 του οποίου αναφέρεται ότι: «Σε περιπτώσεις εμφάνισης κινδύνου διάδοσης μεταδοτικού νοσήματος, που ενδέχεται να έχει σοβαρές επιπτώσεις στη δημόσια υγεία, μπορεί να επιβάλλεται, με απόφαση του Υπουργού Υγείας, μετά από γνώμη της Εθνικής Επιτροπής Εμπειρογνωμόνων Δημόσιας Υγείας (ΕΕΔΥ), υποχρεωτικότητα του εμβολιασμού με σκοπό την αποτροπή της διάδοσης της νόσου. Με την ανωτέρω απόφαση ορίζονται η ομάδα του πληθυσμού ως προς την οποία καθίσταται υποχρεωτικός ο εμβολιασμός με καθορισμένο εμβόλιο, η τυχόν καθορισμένη περιοχή υπαγωγής στην υποχρεωτικότητα, το χρονικό διάστημα ισχύος της υποχρεωτικότητας του εμβολιασμού, το οποίο πρέπει πάντοτε να αποφασίζεται ως έκτακτο και προσωρινό μέτρο προστασίας της δημόσιας υγείας για συγκεκριμένη ομάδα του πληθυσμού, η ρύθμιση της διαδικασίας του εμβολιασμού και κάθε άλλη σχετική λεπτομέρεια».

Σε ευρωπαϊκό επίπεδο, σύμφωνα με τη «Στρατηγική για τα Εμβόλια», η ρύθμιση του ζητήματος της υποχρεωτικότητας του εμβολιασμού, όπως και γενικότερα κάθε ζητήματος σχετικά με τον εμβολιασμό, εναπόκειται στα κράτη μέλη βάσει της αρχής της επικουρικότητας. Κάθε κράτος μέλος είναι αρμόδιο για τη διαμόρφωση της εθνικής πολιτικής για την δημόσια υγεία, που καθορίζεται με βάση ορισμένα κριτήρια, όπως η ηλικία και οι πληθυσμιακές ομάδες που πρέπει να εμβολιαστούν, ο τύπος εμβολίων, το χρονοδιάγραμμα του εμβολιαστικού προγράμματος αλλά και τα εκάστοτε επιδημιολογικά δεδομένα. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή βοηθά κατά τρόπο συντονιστικό τα κράτη μέλη ως προς τις πολιτικές και τα ρυθμιστικά τους προγράμματα, ενισχύοντας παράλληλα δράσεις που στοχεύουν στην ενίσχυση της συνεργασίας, της έρευνας και της ενημέρωσης για τον εμβολιασμό. Εκτός αυτού, η Επιτροπή παρέχει πρόσβαση σε ασφαλή εμβόλια υψηλής ποιότητας για του ευρωπαίους πολίτες.¹⁰⁹

Ένα θέμα το οποίο απασχόλησε ιδιαίτερα ήταν το ότι με τη Διαταγή του Αρχηγού του Πυροσβεστικού Σώματος 24950 οικ.Φ.215.4/29-04-2021, η οποία κοινοποιήθηκε με το Έγγραφο του Αρχηγείου του Πυροσβεστικού Σώματος 28550

¹⁰⁷ (Βλαχογιάννης, 2021)

¹⁰⁸ (Νόμος 4675/2020 - ΦΕΚ 54/Α/11-3-2020 , 2020), Πρόληψη, προστασία και προαγωγή της υγείας ανάπτυξη των υπηρεσιών δημόσιας υγείας και άλλες διατάξεις.

¹⁰⁹ (ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗ ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΠΡΟΣ ΤΟ ΕΥΡΩΠΑΙΚΟ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟ, ΤΟ ΕΥΡΩΠΑΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ, ΤΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΥΡΩΠΑΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ ΕΠΕΝΔΥΣΕΩΝ, 2020)

ΑΝΤΩΝΙΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ
Ο ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΘΕΜΕΛΙΩΔΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΛΟΓΩ ΤΗΣ ΠΑΝΔΗΜΙΑΣ

Φ215.2/18-5-2021, επιβλήθηκε ο υποχρεωτικός εμβολιασμός κατά του COVID-19, ενώ σε περίπτωση άρνησης, προβλεπόταν η μετάθεση σε διαφορετική υπηρεσία του Σώματος. Η προβληματική περιστρέφεται γύρω από τη συμβατότητα της εν λόγω Διαταγής με τις αρχές της αναγκαιότητας και της νομιμότητας κατά το νόμο 4675/2020, καθώς δεν υπάρχει κάποια προηγούμενη υπουργική απόφαση που να όριζε τις πληθυσμιακές κατηγορίες που πρέπει να εμβολιαστούν. Εκτός αυτού, υπάρχει και έλλειψη της γνωμοδότησης της Εθνικής Επιτροπής Εμπειρογνομώνων Δημόσιας Υγείας (ΕΕΔΥ). Η Επιτροπή Αναστολών της Ολομέλειας του Συμβουλίου της Επικρατείας μάλιστα απέρριψε την αίτηση αναστολής εκτέλεσης της παραπάνω πράξης για τον υποχρεωτικό εμβολιασμό, που κατατέθηκε από ανθρώπους που υπηρετούν στις Ειδικές Μονάδες Αντιμετώπισης Καταστροφών (ΕΜΑΚ),¹¹⁰ κρίνοντας ότι η επιβολή του υποχρεωτικού εμβολιασμού δικαιολογείται λόγω επιτακτικών αναγκών προστασίας του δημοσίου συμφέροντος όπως και λόγω της ιδιαίτερης φύσης του επαγγέλματος, αφού η ομαδική εργασία επιφέρει τη σωματική επαφή και ως εκ τούτου δημιουργεί έναν αντικειμενικά πιθανό κίνδυνο για τη δημόσια υγεία. Αυτό που έχει σημασία όμως, είναι η όποια επιβολή της υποχρέωσης εμβολιασμού να γίνει κατόπιν προσεκτικής στάθμισης των συγκρουόμενων αγαθών και δικαιωμάτων, με βάση τις επιταγές της αρχής της αναλογικότητας.¹¹¹

Με την παραπάνω απόφαση φαίνεται ότι το Ανώτατο Δικαστήριο δεν αποφάσισε σχετικά με την νομιμότητα της πράξεως του Αρχηγού του Πυροσβεστικού Σώματος, αλλά αξιολόγησε ότι το δημόσιο συμφέρον, όπως αυτό συνδέεται με τη συνεχή λειτουργία της συγκεκριμένης υπηρεσίας βρίσκεται υπεράνω από το συμφέρον των ατόμων που δουλεύουν στην εν λόγω υπηρεσία, ειδικά από τη στιγμή που το συγκεκριμένο επάγγελμα διαδραματίζει έναν σημαντικό ρόλο για την κοινωνία. Υπήρξε λοιπόν κατά μία έννοια, μία «στάθμιση» συμφερόντων, όπου και επικράτησε το δημόσιο έναντι του ιδιωτικού.¹¹²

Εν συνεχεία, στο νόμο 4820/2021,¹¹³ αναφέρθηκαν συγκεκριμένες επαγγελματικές ομάδες που για επιτακτικούς λόγους προστασίας της δημόσιας υγείας πρέπει να εμβολιαστούν κατά του κορωνοϊού, με την έμφαση να δίνεται σε όλο το προσωπικό των ιδιωτικών, δημόσιων και δημοτικών μονάδων φροντίδας ηλικιωμένων και φροντίδας ατόμων με αναπηρία αλλά και στο σύνολο του

¹¹⁰ (Περίληψη της απόφασης ΣτΕ ΕΑ 133/2021 Ολ.: Εμβολιασμός των υπαλλήλων που υπηρετούν στις Ειδικές Μονάδες Αντιμετώπισης Καταστροφών (Ε.Μ.Α.Κ.), 2021)

¹¹¹ (Κουρούπης, 2021, σσ. 51-55)

¹¹² (Καρούζος, 2021)

¹¹³ (Νόμος 4820/2021 - ΦΕΚ 130/Α/23-7-2021, 2021), Οργανικός Νόμος του Ελεγκτικού Συνεδρίου και άλλες ρυθμίσεις.

ΑΝΤΩΝΙΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ
Ο ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΘΕΜΕΛΙΩΔΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΛΟΓΩ ΤΗΣ ΠΑΝΔΗΜΙΑΣ

προσωπικού σε ιδιωτικές, δημόσιες και δημοτικές δομές υγείας, όπως το Εθνικό Κέντρο Άμεσης Βοήθειας και ο Εθνικός Οργανισμός Δημόσιας Υγείας. Μάλιστα, στο εν λόγω άρθρο προβλέπονται και οι εξαιρέσεις από τον υποχρεωτικό εμβολιασμό, κυρίως λόγω αποδεδειγμένων ιατρικών λόγων αλλά και προηγούμενης νόσησης από τον ιό, ενώ ταυτόχρονα υπάρχει πρόβλεψη για ενδεχόμενη περεταίρω επέκταση και «προτεραιοποίηση» των κατηγοριών των προσώπων που θα πρέπει να εμβολιαστούν υποχρεωτικά. Έτσι, μέσα από τον παραπάνω νόμο φαίνεται να τηρούνται οι προϋποθέσεις του άρθρου 3 του Νόμου 4675/2020 και κατ' επέκταση η αρχή της νομιμότητας.

Επιπλέον, με τις αποφάσεις 250-252/2021 της Επιτροπής Αναστολών του Συμβουλίου της Επικρατείας απορρίφθηκαν οι αιτήσεις αναστολής του ιατρικού και νοσηλευτικού προσωπικού των δομών υγείας κατά του υποχρεωτικού εμβολιασμού, καθώς κρίθηκε ότι οι αιτήσεις ακύρωσης δεν ήταν προδήλως βάσιμες και ότι οι βλάβες που επικαλέστηκαν οι υγειονομικοί δεν δικαιολογούν την χορήγηση αναστολής. Και σε αυτήν την περίπτωση το Δικαστήριο προχώρησε σε μία στάθμιση καθώς ο εμβολιασμός των υγειονομικών συμβάλλει στην ομαλή λειτουργία των νοσοκομείων αλλά και στην προστασία των ασθενών, οι οποίοι αποτελούν μία ευπαθή ομάδα, αναδεικνύοντας τη σημασία του εμβολιασμού τους και κατά επέκταση την υπεροχή του τελευταίου σε σχέση με τη βλάβη που επικαλούνται οι υγειονομικοί. Εκτός αυτού όμως, το Συμβούλιο της Επικρατείας αναφέρθηκε και στην πάγια νομολογία του για την «ανεπανόρθωτη βλάβη» κατά την οποία εφόσον η εκάστοτε βλάβη είναι χρηματικής φύσεως δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ανεπανόρθωτη και άρα δεν μπορούν να εφαρμοστούν μέτρα προσωρινής δικαστικής προστασίας όπως για παράδειγμα στην συγκεκριμένη περίπτωση η αναστολή εκτέλεσης της προσβαλλόμενης διοικητικής πράξης. Η αναφορά στην «ανεπανόρθωτη βλάβη» η οποία συνδέεται με την απειλή αναστολής καθηκόντων, απώλειας αποδοχών, κοινωνικής ασφάλισης και εργασίας των αιτούντων απορρίφθηκε καθώς η βλάβη θα επερχόταν με την έκδοση των πράξεων περί αναστολής καθηκόντων και όχι με τις προσβαλλόμενες αλλά και εάν οι αιτήσεις ακύρωσης γινόντουσαν δεκτές, οι μη καταβληθείσες αποδοχές θα έπρεπε να καταβληθούν. Οι αιτήσεις απορρίφθηκαν ως προδήλως αβάσιμες λόγω αμφιβολιών ως προς το παραδεκτό των αιτήσεων ακυρώσεως σε σχέση με τον εκτελεστό ή μη χαρακτήρα των προσβαλλόμενων.¹¹⁴

Ένα άλλο ζήτημα που απασχόλησε την ελληνική κοινωνία, ήταν η επιβολή προστίμου, σαν έναν είδος διοικητικής κύρωσης, σε περίπτωση άρνησης

¹¹⁴ (Καρούζος, 2021)

εμβολιασμού, όπου αυτός καθίσταται υποχρεωτικός. Η πρόβλεψη της κύρωσης των 100 ευρώ έγινε μέσω μίας τροπολογίας που κατατέθηκε στη Βουλή σε σχέδιο νόμου του Υπουργείου Υγείας με τίτλο «Σύσταση και Οργάνωση νομικού προσώπου ιδιωτικού δικαίου επωνυμία “Εθνική Κεντρική Αρχή Προμηθειών Υγείας”, στρατηγική κεντρικών προμηθειών προϊόντων και υπηρεσιών υγείας».¹¹⁵ Ωστόσο, να σημειωθεί ότι στα μέσα του Απριλίου του 2022 υπήρξε αναστολή επιβολής του παραπάνω προστίμου.

Όπως σημειώνει και ο Τασόπουλος, ο υποχρεωτικός εμβολιασμός με την απειλή προστίμου δεν κρίνεται αντισυνταγματικός, καθώς το δημόσιο συμφέρον βρίσκεται πάνω από το ατομικό, ειδικά σε συνθήκες καθημερινής αύξησης των κρουσμάτων και πίεσης του Εθνικού Συστήματος Υγείας. Εξάλλου, από τη στιγμή που οι περισσότεροι άνθρωποι εντός νοσοκομείων είναι ανεμβολίαστοι, η διάκριση ανάμεσα σε εμβολιασμένους και ανεμβολίαστους είναι θεμιτή, χωρίς να παραβιάζεται η αρχή της ισότητας. Από την άλλη πλευρά όμως, από τη στιγμή που και οι εμβολιασμένοι μπορούν να μεταδώσουν τον ιό, η διάκριση αυτή θα πρέπει να προβληματίσει ιδιαίτερα. Επιπλέον, θα πρέπει να εφαρμοστεί ένας «ενδιάμεσος έλεγχος της αναλογικότητας», καθώς ορισμένα άτομα ενδέχεται να αναπτύξουν παρενέργειες από το εμβόλιο, χωρίς αυτό βέβαια να είναι καθορισμένο εκ των προτέρων. Αυτό σημαίνει ότι «η εν λόγω αρχή θα πρέπει να εφαρμοστεί με ενδιάμεση ένταση, ούτε χαμηλή, ούτε όμως και απαγορευτική». Θα πρέπει δηλαδή να εξεταστεί και σε κάθε περίπτωση ατομικά, καθώς κάποιος μπορεί να αποδείξει ότι δεν παίρνει φάρμακα σε όλη του τη ζωή και έτσι στη συγκεκριμένη περίπτωση να υπάρχει θέμα αντισυνταγματικότητας.

Εκτός όμως αυτού, θα πρέπει να προβλέπεται και μία διοικητική διαδικασία προβολής αντιρρήσεων για όσους δεν θέλουν να εμβολιαστούν. Κατά συνέπεια, η διάταξη του εν λόγω μέτρου παρουσιάζει ορισμένα προβλήματα επί της ουσίας, από τη στιγμή που δεν περιέχει εξαιρέσεις για υποκειμενικούς λόγους και τοπικά όρια και δεν έχει αναλογική σχέση ως προς τη συμμετοχή στα δημόσια βάρη, αφού στην πράξη, η κύρωση των 100 ευρώ εξαρτάται από την οικονομική κατάσταση του καθένα και επηρεάζει κυρίως τους οικονομικά ασθενέστερους. Τέλος, διαδικαστικά, τίθενται ορισμένα προβλήματα, καθώς δεν προβλέπεται συγκεκριμένος χρόνος εφαρμογής της διάταξης, η οποία έτσι είναι αορίστου διάρκειας, δεν θεσπίζεται

¹¹⁵ (Τροπολογία/ Προσθήκη στο σχέδιο νόμου του Υπουργείου Υγείας με τίτλο: Σύσταση και Οργάνωση νομικού προσώπου ιδιωτικού δικαίου επωνυμία “Εθνική Κεντρική Αρχή Προμηθειών Υγείας”, στρατηγική κεντρικών προμηθειών προϊόντων και υπηρεσιών υγείας, 2021)

κάποια διοικητική διαδικασία προβολής αντιρρήσεων και δεν παρουσιάζεται μία επαρκής αιτιολόγηση του δημοσίου συμφέροντος.¹¹⁶

Εφαρμόζοντας την αρχή της αναλογικότητας, αρχικά το μέτρο φαίνεται να είναι κατάλληλο, γιατί ο εμβολιασμός των πολιτών που είναι άνω των 60 θα μειώσει την πίεση και άρα τις νοσηλείες στα νοσοκομεία, καθώς σύμφωνα με τα ιατρικά δεδομένα, η συγκεκριμένη πληθυσμιακή ομάδα διατρέχει μεγαλύτερο κίνδυνο βαριάς νόσησης. Αναφορικά με την αναγκαιότητα του μέτρου, πριν την επιβολή του οφείλουν να αναζητούνται άλλα ηπιότερα και εξίσου αποτελεσματικά μέτρα, όπως η ενημέρωση για τον οικειοθελή εμβολιασμό, προτάσσοντας έτσι την πειθώ από τον εξαναγκασμό. Σχετικά με την αρχή της αναλογικότητας με τη στενή της έννοια, εξετάζεται η ισορροπία που προκύπτει ανάμεσα στην επέμβαση της προσωπικής αυτονομίας και στην αυτοδιάθεση του σώματος αφενός, και στην προστασία της δημόσιας υγείας αφετέρου. Μέσα στην παραπάνω σχέση, εξετάζονται τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματα από την επιβολή του μέτρου, το κόστος και το κέρδος από την εφαρμογή του και κατά επέκταση η πρακτική εναρμόνιση του μέσου με το σκοπό στην υφιστάμενη κατάσταση. Ο υποχρεωτικός εμβολιασμός σε καμία περίπτωση δεν θα μπορούσε να επιβληθεί σε κάποιον που έχει αυξημένες πιθανότητες να εμφανίσει παρενέργειες. Επιπλέον, όπως προαναφέρθηκε, η υποχρεωτικότητα του εμβολιασμού προσκρούει με την προσωπική αυτονομία του ατόμου, όμως όταν τα ιατρικά δεδομένα και η επιστημονική κοινότητα το κρίνουν αναγκαίο και απαραίτητο, σε ορισμένες περιπτώσεις, μπορεί να γίνει υποχρεωτικός για συγκεκριμένες πληθυσμιακές ομάδες και επαγγέλματα για την προστασία της δημόσιας υγείας. Η όποια επιβολή δεν θα πρέπει να είναι απόλυτη, τουναντίον η πρόβλεψη απαλλαγής από τον εμβολιασμό για ιατρικούς λόγους καθίσταται απαραίτητη, όπως σημειώθηκε και προηγουμένως. Ζήτημα εγείρει και η ηλικιακή διάκριση στην πληθυσμιακή ομάδα άνω των 60, η οποία σε κάθε περίπτωση βασίζεται σε επιστημονικά και ιατρικά δεδομένα που επιβεβαιώνουν την αυξημένη πιθανότητα βαριάς νόσησης των ανθρώπων αυτών σε σχέση με νεότερα άτομα.¹¹⁷

Πιο συγκεκριμένα, δημιουργείται μία ηλικιακή διάκριση χωρίς να είναι σίγουρο εάν η συγκεκριμένη πληθυσμιακή ομάδα μεταδίδει περισσότερο τον ιό από άλλες, σε αντίθεση με το γεγονός ότι η εν λόγω ομάδα είναι πιο ευάλωτη απέναντι στη νόσηση. Αυτό όμως, οδηγεί αναπόφευκτα στο συμπέρασμα ότι η αποσυμφόρηση των δομών υγείας και όχι η αναχαίτιση της μεταδοτικότητας της νόσου αποτελεί τον βασικό

¹¹⁶ (Τασόπουλος, Υποχρεωτικός εμβολιασμός και ενδιάμεσος έλεγχος της αναλογικότητας (Άποψη Ι), 2021)

¹¹⁷ (Παναγοπούλου, 2021)

σκοπό αντιμετώπισης της πανδημίας. Επίσης, αν η δικαιολογητική βάση του εμβολιασμού της συγκεκριμένης ηλικιακής ομάδας είναι η προστασία της ζωής των ίδιων, τότε η επιβολή του εμβολιασμού με κύρωση 100 ευρώ σε περίπτωση άρνησης καθίσταται προβληματική, καθώς έτσι το Κράτος επιβάλλει κατά μία έννοια την αυτοπροστασία των πολιτών. Αντίθετα, αυτό δεν ισχύει εάν ο λόγος επιβολής έγκειται στην προστασία του κοινωνικού συνόλου και της αντοχής του συστήματος υγειονομικής περίθαλψης, όπου η προσφορότητα του μέτρου θα κριθεί με βάση τα επιδημιολογικά δεδομένα.¹¹⁸

Μάλιστα, η διάταξη του άρθρου 5 παρ. 1 του Συντάγματος θέτει ως όριο στην ελευθερία ανάπτυξης της προσωπικότητας «τα δικαιώματα των άλλων», ανάμεσα στα οποία συγκαταλέγεται προφανώς και το ατομικό δικαίωμα στην υγεία. Η αυτοδιάθεση του προσώπου περιλαμβάνει την επιλογή του τελευταίου να δεχθεί επέμβαση στο σώμα του από οποιαδήποτε ιατρική πράξη, μπορεί να καμφθεί, εάν η πράξη αυτή, όπως ο υποχρεωτικός εμβολιασμός, είναι πρόσφορη για την προστασία της υγείας των υπολοίπων. Στη συγκεκριμένη περίπτωση, η προσφορότητα του εμβολιασμού έχει αποδειχθεί, αφού οι εμβολιασμένοι, ακόμα και σε περίπτωση νόσησης, εμφανίζουν ηπιότερα συμπτώματα και έχουν μειωμένο ποσοστό εισαγωγής σε Μονάδες Εντατικής Θεραπείας. Σε κάθε περίπτωση, έχει διαφορά να εμβολιαστούν κάποιες συγκεκριμένες επαγγελματικές ομάδες, που έρχονται σε επαφή με ευπαθή άτομα, όπως οι υγειονομικοί, από το να εμβολιαστεί καθολικά το σύνολο του πληθυσμού.

Εκτός αυτού, κατά το άρθρο 20 παρ.1 του Συντάγματος, το οποίο θεμελιώνει το ατομικό δικαίωμα παροχής έννομης προστασίας, όποιος εναντιώνεται στον υποχρεωτικό εμβολιασμό θα πρέπει να έχει τη δυνατότητα να απευθυνθεί στα εθνικά δικαστήρια. Αναφορικά με την επιβολή κυρώσεων, αυτές οφείλουν να επιβάλλονται με γνώμονα την αρχή της αναλογικότητας και της ανθρώπινης αξίας. Για παράδειγμα, αντί να απολυθεί ένας εργαζόμενος λόγω της άρνησής του να εμβολιαστεί, θα μπορούσε να μετακινηθεί σε άλλη θέση εργασίας. Γιατί η στέρηση του μέσου βιοπορισμού του εργαζομένου θα ερχόταν σε ευθεία αντίθεση με τις αρχές και τις οργανωτικές βάσεις του πολιτεύματός. Επομένως, το Σύνταγμα δεν απαγορεύει τον υποχρεωτικό εμβολιασμό, θέτει όμως μία σειρά από προϋποθέσεις για τη σύννομη επιβολή του, η οποία θα πρέπει να γίνει ύστερα από τη στάθμιση

¹¹⁸ (Κοντιάδης & Φωτιάδου, 2021)

μίας σειράς μεταβλητών, ενώ το κράτος από πλευράς του, θα πρέπει να δώσει ιδιαίτερη έμφαση στην ενημέρωση και πληροφόρηση των πολιτών.¹¹⁹

Όπως προαναφέρθηκε, όταν υπάρχει σύγκρουση δικαιωμάτων, η μέθοδος της στάθμισης αποτελεί τον τρόπο επίλυσης, προκειμένου να υπάρξει όσον το δυνατόν πιο ισόρροπη άσκηση και απόλαυση αυτών. Η προστασία της δημόσιας υγείας και της ανθρώπινης ζωής εμπίπτουν στην έννοια του δημοσίου συμφέροντος, ενώ παράλληλα αποτελούν θεμελιώδη έννομα αγαθά αξία προστασίας. Σε συνθήκες έξαρσης της υγειονομικής κρίσης, ο περιορισμός του δημοσίου συμφέροντος κρίνεται αρκετός, σε συνδυασμό πάντα με την εφαρμογή της αρχής της αναλογικότητας. Η αρχή αυτή, όπως αναλύθηκε, απαιτεί την εξάντληση αρχικώς ηπιότερων μέτρων που θα μπορούσαν να είχαν εφαρμοστεί αλλά και την απόδειξη ότι το συγκεκριμένο μέτρο είναι πιο πρόσφορο και αναγκαίο από τα άλλα. Επίσης, η ελληνική έννομη τάξη επιβάλλει συγκεκριμένα όρια και προϋποθέσεις για τη νομική θωράκιση των δικαιωμάτων, έτσι ώστε να μην υπάρξουν υπέρμετροι και αδικαιολόγητοι περιορισμοί. Με γνώμονα επομένως την αρχή της αναλογικότητας, πριν την επιβολή του υποχρεωτικού εμβολιασμού στην ηλικιακή ομάδα που βρίσκεται άνω των 60, θα μπορούσε να λάβει χώρα η υιοθέτηση μίας σειράς άλλων μέτρων. Για παράδειγμα, θα μπορούσε να έχει προηγηθεί η επέκταση του υποχρεωτικού εμβολιασμού σε άλλες ομάδες εργαζομένων στο δημόσιο τομέα, όπως σε αστυνομικούς, ιερείς δικαστές, εκπαιδευτικούς κτλ. ή και στον ιδιωτικό, όπως στην ιδιωτική εκπαίδευση, καθώς σε αυτές τις ομάδες υπάρχει μεγαλύτερος κίνδυνος για τη μετάδοση της νόσου σε ευπαθείς ομάδες. Εκτός αυτού, ένα «ειδικό lockdown» θα μπορούσε να είχε εφαρμοστεί για αυτούς που ανήκουν σε ευπαθείς κοινωνικές ομάδες, που θα περιόριζε την πρόσβαση σε πολυσύχναστους χώρους, ή ακόμα θα μπορούσαν να έχουν γίνει επιπρόσθετες προσλήψεις ιατρικού και νοσηλευτικού προσωπικού όπως και μία γενική επίταξη στον ιδιωτικό υγειονομικό τομέα.¹²⁰

3.3 Η ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΗ ΠΡΟΣΑΡΜΟΣΤΙΚΟΤΗΤΑ

Ο ρόλος του Συντάγματος στην πανδημία έγκειται στο να μπορεί να ανταποκρίνεται στις προκλήσεις που τίθενται μέσω της προσαρμογής του στις εκάστοτε συνθήκες, αλλά και στην διαφύλαξη της ανθεκτικότητας των θεμελιωδών δικαιωμάτων, συνεχίζοντας να επιτελεί τις βασικές του λειτουργίες. Με άλλα λόγια, πρέπει να είναι ικανό να αντιδρά σε περιόδους κρίσεων, να προσαρμόζεται σε αυτές αλλά και να εγγυάται την επαναφορά στην κανονικότητα, επιβεβαιώνοντας έτσι τον

¹¹⁹ (Βλαχόπουλος, Σύνταγμα, εμβολιασμός και Covid- 19, 2021)

¹²⁰ (Σωτηρέλης, Υπάρχουν εν τέλει συνταγματικά όρια; Σκέψεις, προβληματισμοί και επιφυλάξεις για τον υποχρεωτικό εμβολιασμό των άνω των εξήντα ετών, 2021)

διορθωτικό του χαρακτήρα. Στο πλαίσιο αυτό, η αρχή της αναλογικότητας αναδείχθηκε σε πολύτιμο εργαλείο ελέγχου των περιοριστικών μέτρων.¹²¹

Η αντίδραση του κράτους στην πρωτοφανή αυτή υγειονομική κρίση ήταν γρήγορη και αποτελεσματική, καθώς από πολύ νωρίς λήφθηκαν δραστικά μέτρα για την αναχαίτιση της νόσου, με βάση τις συστάσεις της επιστημονικής κοινότητας αλλά και την ραγδαία αύξηση των κρουσμάτων σε ολόκληρο τον κόσμο. Η αποτελεσματικότητα στη διαχείριση της κρίσης φάνηκε να συνδυάζεται ταυτοχρόνως με τον σεβασμό των συνταγματικών διατάξεων. Σε εθνικό επίπεδο, υπήρξε μία ικανοποιητική αξιοποίηση των νομοθετικών δυνατοτήτων του Συντάγματος και νομικών διατάξεων διεθνούς δικαίου, όπως η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου για την αντιμετώπιση συνθηκών «έκτακτης ανάγκης», χωρίς να υπάρχει κάποια πρόδηλη υπέρβαση του αναγκαίου μέτρου, αναφορικά με τον περιορισμό θεμελιωδών δικαιωμάτων και ελευθεριών. Εξάλλου, οι Πράξεις Νομοθετικού Περιεχομένου υπάρχουν για τον σκοπό αυτό παρέχοντας μία ευελιξία στη νομοθέτηση, όπως προβλέπεται και στο άρθρο 44 παρ. 1 του Συντάγματος, κυρίως κατά τον καιρό της πανδημίας όπου η σύγκληση του Κοινοβουλίου καθίσταται δύσκολη λόγω των υγειονομικών μέτρων. Από την άλλη πλευρά, η επιβολή αρκετών περιοριστικών μέτρων με Κοινές Υπουργικές Αποφάσεις προβλημάτισε ιδιαίτερα, καθώς τα όποια μέτρα θα μπορούσαν να επιβληθούν είτε με Πράξεις Νομοθετικού Περιεχομένου, οι οποίες κυρώνονται από τη Βουλή και ελέγχονται δικαστικά (παρεμπίπτων έλεγχος) για το περιεχόμενό τους, είτε με κανονιστικά Προεδρικά Διατάγματα, τα οποία ελέγχονται από το Συμβούλιο της Επικρατείας και έτσι παρέχεται ένα επιπλέον επίπεδο ελέγχου. Ωστόσο, αυτό δεν σημαίνει ότι η πρακτική αυτή δεν είναι συνταγματικώς ανεκτή, όπως αυτό προκύπτει από την στάθμιση ανάμεσα στους περιορισμούς πολλών ατομικών δικαιωμάτων αφενός και στην προστασία της υγείας και της ανθρώπινης ζωής αφετέρου.¹²²

Η επάρκεια και ανθεκτικότητα του Συντάγματος φαίνεται μέσα από τις διατάξεις που ρυθμίζουν εξαιρετικές και απρόβλεπτες καταστάσεις αλλά και από τη νομική θωράκιση των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Αξιοσημείωτη επίσης είναι η «συνταγματική επιφυλακτικότητα» απέναντι στην εφαρμογή της διάταξης που αφορά την κατάσταση πολιορκίας (άρθρο 48), από τη στιγμή που υπάρχει το άρθρο 44. Σε κάθε περίπτωση, απαραίτητη κρίνεται η δημιουργία αντιβάρων που θα διασφαλίζουν και θα εγγυώνται τη λειτουργία των δημοκρατικών θεσμών ακόμα και εν καιρώ πανδημίας όπου η αυτοπρόσωπη παρουσία δεν είναι αυτονόητη, καθιστώντας

¹²¹ (Φωτιάδου, 2020)

¹²² (Σωτηρέλης, Η Δημοκρατία απέναντι στην πανδημία, 2020)

επομένως πολύτιμη τη βοήθεια των νέων τεχνολογιών, ως προς την επικοινωνία των προσώπων. Τα αντίβαρα αυτά θα πρέπει να προάγουν τον φιλελεύθερο χαρακτήρα του πολιτεύματος και το κράτος δικαίου αλλά και να είναι συνυφασμένα με τον απόλυτο σεβασμό του συνόλου των δικαιωμάτων. Γίνεται λοιπόν κατανοητό, ότι η προστασία της ανθρώπινης ζωής και της δημόσιας υγείας έχει αναχθεί σε νομική βάση των όποιων περιορισμών λαμβάνονται, σε συνδυασμό με τη συνταγματική υποχρέωση της εθνικής και κοινωνικής από πλευράς των πολιτών. Έτσι, η ανάγκη προστασίας των παραπάνω έννομων αγαθών καθιστά αναλογικούς και θεμιτούς τους αυστηρούς περιορισμούς της ελευθερίας της κίνησης και όλων των συναφών δικαιωμάτων, οι οποίοι συμβαδίζουν πλήρως με τις συστάσεις του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας και των επιστημονικών και συμβουλευτικών οργάνων.¹²³

Εκτός αυτού, οι περιορισμοί που επιβλήθηκαν στην ελευθερία της κίνησης κρίνονται συνταγματικώς ανεκτοί, καθώς λήφθηκαν για να αντιμετωπιστεί μία επείγουσα κατάσταση, για την οποία δεν είναι σίγουρο ότι υπήρχε άλλη εναλλακτική επιλογή. Η χρονική διάρκεια των περιοριστικών μέτρων, η έντασή τους και το εύρος τους οφείλουν να εξαρτώνται βέβαια από την πορεία της πανδημίας και την αποτελεσματικότητά τους, ενώ η επαρκής αιτιολόγηση αυτών κρίνεται αναγκαία. Όπως προαναφέρθηκε, ο έλεγχος των περιορισμών πρέπει να γίνεται με βάση την αρχή της αναλογικότητας, εξετάζοντας συνάμα την προσφορότητα και την αναγκαιότητά τους ως προς τον επιδιωκόμενο σκοπό, ενώ σε καμία περίπτωση δεν μπορεί να αναιρεθεί ο πυρήνας του δικαιώματος. Εν προκειμένω, τα εν λόγω μέτρα δεν θίγουν τον τελευταίο, καθώς οι βασικοί συντελεστές του πεδίου προστασίας του, όπως ο τρόπος, ο χρόνος και ο τόπος της ελευθερίας κινήσεως δεν αναιρούνται ολοκληρωτικά. Αντίστοιχα, η υποχρέωση γνωστοποίησης της μετακίνησης με αποστολή μηνύματος ή με συμπλήρωση εντύπου δεν θα μπορούσε να ταυτιστεί με προηγούμενη άδεια διοικητικής αρχής. Σε κάθε περίπτωση, ο βαρυσήμαντος κανονιστικός ρόλος του Συντάγματος σε περίοδο υγειονομικής κρίσης είναι αλληλένδετος με την προσαρμογή του στην κοινωνική πραγματικότητα, έτσι ώστε να μπορεί να προσαρμοστεί και να ρυθμίσει με τρόπο κατάλληλο την κοινωνική και πολιτική ζωή της χώρας.¹²⁴

Όπως σημειώνει και ο Μποτόπουλος αναφορικά με την Πράξη Νομοθετικού Περιεχομένου της 25^{ης} Φεβρουαρίου του 2020 περί «κατεπειγόντων μέτρων αποφυγής και περιορισμού της διάδοσης του κορωνοϊού», η απειλή της υγείας των

¹²³(Βενιζέλος, 2020)

¹²⁴ (Ματζούφας & Παυλόπουλος, Κορωνοϊός και ελευθερία της κίνησης: Διατηρώντας το Σύνταγμα «ζωντανό» εν μέσω πανδημίας, 2020)

ΑΝΤΩΝΙΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ
Ο ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΘΕΜΕΛΙΩΔΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΛΟΓΩ ΤΗΣ ΠΑΝΔΗΜΙΑΣ

πολιτών αποτελεί έναν σπουδαίο και προφανή λόγο επίκλησης της «κατάστασης έκτακτης ανάγκης». Κατά επέκταση, η πανδημία του κορωνοϊού συνιστά μία σοβαρή και άμεση απειλή της δημόσιας υγείας που δικαιολογεί την έκδοση Πράξεων Νομοθετικού Περιεχομένου, υπογραμμίζοντας την σύμπτωση των περιοριστικών μέτρων με το Σύνταγμα κατά το άρθρο 44 τόσο ως προς τον τρόπο λήψης τους, όσο και ως προς την αναλογικότητά τους, η οποία θα πρέπει σε κάθε περίπτωση να ελέγχεται. Η προστασία της ζωής λοιπόν, ως θεμελιώδες συνταγματικό αγαθό και δικαίωμα, βρίσκεται πάνω από την προστασία της ελευθερίας υπό τις υπάρχουσες υγειονομικές συνθήκες.¹²⁵

Όπως γίνεται λοιπόν κατανοητό, η αρχή της προφύλαξης λειτούργησε ως η βάση πάνω στην οποία στηρίχθηκε η λήψη περιοριστικών μέτρων από πλευράς του κράτους προκειμένου να προστατευτεί το η ζωή και υγεία των πολιτών. Οι τελευταίοι κλήθηκαν να προσαρμοστούν στους περιορισμούς αυτούς, οι οποίοι πάντα βασίζονται σε συστάσεις της επιστημονικής κοινότητας και των «ειδικών». Από την άλλη πλευρά, η νομοθετική προσέγγιση της πανδημίας απέδωσε συνταγματικότητα σε κανόνες που θα θεσπίζονταν μόνο σε έκτακτες περιστάσεις. Οι όποιοι περιορισμοί επιβάλλονται, θεμελιώνονται στην αρχή της επιφύλαξης υπέρ του νόμου, ενώ υπάγονται και σε έλεγχο αναλογικότητας. Στην ελληνική έννομη τάξη αντιμετωπίστηκαν ως τέτοιοι που δικαιολογούνται σε συνθήκες μη κανονικότητας για την προστασία δικαιωμάτων όπως υγεία με γνώμονα το δημόσιο συμφέρον. Δημιουργείται όμως το ερώτημα μήπως τελικά χάνονται οι εγγυήσεις της επιφύλαξης του νόμου, αφού ο νομοθέτης δύναται να περιορίζει τα δικαιώματα λόγω ανάγκης δημοσίου συμφέροντος, κατά την δική του εκτίμηση, αγνοώντας παράλληλα και την αρχή της αναλογικότητας.¹²⁶

Τέλος, κατά τη διάρκεια της πανδημίας, θα μπορούσε να υποστηριχτεί ότι η σχέση του πολίτη με το κράτος πήρε τη μορφή αυτορρύθμισης. Και αυτό γιατί η έννοια της ατομικής ευθύνης απέκτησε μία νέα δυναμική, οδηγώντας τον πολίτη να αναλογιστεί από μόνος του την συνταγματική του υποχρέωση για επίδειξη εθνικής και κοινωνικής αλληλεγγύης. Κατά συνέπεια, οι αυστηροί περιορισμοί συνδυάστηκαν από μία σειρά ήπιων κυρώσεων, που δεν στόχευαν στην εμπέδωση της κρατικής κυριαρχίας μέσω της καταστολής, αλλά στην ενσυναίσθηση του πολίτη. Πολλές

¹²⁵ (Μποτόπουλος, 2020)

¹²⁶ (Καμτσίδου, 2020)

φορές μάλιστα, πριν την επιβολή κυρώσεων, γινόντουσαν συστάσεις και υποδείξεις, σηματοδοτώντας την επικράτηση του ήπιου δικαίου ή «softlaw».¹²⁷

Στο πλαίσιο αυτό, παρατηρείται ακόμα μία αλλαγή στην παραδοσιακή σχέση του πολίτη με τη Διοίκηση, καθώς η πανδημία ανέδειξε βασικά νέα χαρακτηριστικά της διοικητικής λειτουργίας. Αρχικά, ο περιοριστικός χαρακτήρας της Διοίκησης διευρύνθηκε, από τη στιγμή που μέσω Πράξεων Νομοθετικού Περιεχομένου και Κοινών Υπουργικών Αποφάσεων καθορίζονταν το ποιες δραστηριότητες είναι επιτρεπτές, ενώ γενικά, επιβάλλονταν περιορισμοί στην άσκηση δικαιωμάτων και ελευθεριών. Στη συνέχεια, ο παροχικός χαρακτήρας της Διοίκησης αναβαθμίστηκε, τόσο σε επίπεδο μέτρων στηρίξεως της οικονομίας κατά τη διάρκεια του «lockdown», όσο και σε επίπεδο νοσοκομειακής περίθαλψης και οργάνωσης, υπογραμμίζοντας τον θετικό ρόλο του κράτους στην προστασία της υγείας και της διαβίωσης των πολιτών και στην κοινωνική ευρυθμία. Τέλος, τρίτο γνώρισμα αποτελεί η ψηφιοποίηση της Διοίκησης, μέσω της διεκπεραίωσης πληθώρας υποθέσεων ηλεκτρονικώς, κυρίως λόγω του μέτρου της κοινωνικής αποστασιοποίησης, που είχε σαν αποτέλεσμα να περιοριστούν πολλά από τα συνήθη προβλήματα της γραφειοκρατίας. Αυτό όμως, με τη σειρά του απαιτεί έναν ενισχυμένο έλεγχο από τις Ανεξάρτητες Αρχές, ειδικά στον τομέα της προστασίας των προσωπικών δεδομένων.¹²⁸

¹²⁷ (Τασόπουλος, Αθηναίοι» και «Σπαρτιάτες»: Η ασπίδα των δικαιωμάτων τον καιρό της πανδημίας (Μέρος Β'), 2020)

¹²⁸ (Χρήστου, 2021)

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Μέσα από την παραπάνω ανάλυση έγινε μία προσπάθεια να προσδιοριστεί ο περιορισμός των θεμελιωδών δικαιωμάτων και ελευθεριών λόγω της πανδημίας. Η μελέτη ξεκινά από το δικαίωμα στην υγεία, η προστασία του οποίου αποτέλεσε τη νομική βάση των κρατικών πολιτικών για την αντιμετώπιση της πανδημίας, ενώ στη συνέχεια ακολουθεί η παράθεση των κυριότερων μέτρων και νόμων που θεσπίστηκαν στην ελληνική επικράτεια. Στο τέλος, μέσα από την εξέταση του μέτρου του υποχρεωτικού εμβολιασμού, παρουσιάζεται η σύγκρουση ανάμεσα στην προσωπική αυτονομία και στην προστασία της δημόσιας υγείας, αναδεικνύοντας την χρησιμότητα του Συντάγματος και την ανάγκη επιβολής αναλογικών περιορισμών. Να σημειωθεί επίσης ότι όταν γίνεται λόγος για στάθμιση εννόμων αγαθών ή και δικαιωμάτων σε συνθήκες πανδημίας, από τη μία πλευρά βρίσκεται η έννοια του δημοσίου συμφέροντος, όπως αυτό εξειδικεύεται από το κοινωνικό δικαίωμα στην υγεία και από το δικαίωμα στη ζωή, ενώ από την άλλη πλευρά βρίσκεται το ατομικό δικαίωμα στην υγεία αλλά και οι υποκειμενικές πεποιθήσεις του ατόμου.

Οι συνέπειες της πρωτοφανούς υγειονομικής κρίσης ήταν αισθητές σε διάφορους τομείς της κοινωνικής δραστηριότητας, από την οικονομία και την αναστολή λειτουργίας των επιχειρήσεων, μέχρι και την κοινωνική αποστασιοποίηση και τον περιορισμό των μετακινήσεων. Σε δύσκολες ιστορικά χρονικές περιόδους, όπως αυτή της πανδημίας του COVID-19, η πρόκληση που υφίσταται το Σύνταγμα δοκιμάζει τις αντοχές του και δημιουργεί πολλές οριακές καταστάσεις. Η λήψη δραστικών μέτρων από τα κράτη για την προστασία της δημόσιας υγείας και κατά επέκταση της ανθρώπινης ζωής επέφερε τον περιορισμό στην απόλαυση και άσκηση μίας σειράς δικαιωμάτων, ανάγοντας έτσι σε προτεραιότητα της Πολιτείας την αναχαίτιση της μετάδοσης της νόσου και την πρόληψη των πολιτών.

Η επέμβαση στην άσκηση των δικαιωμάτων είναι θεμιτή για την προάσπιση του δημοσίου συμφέροντος, με γνώμονα πάντα της αρχή της αναλογικότητας και φυσικά την αρχή της νομιμότητας. Οι όποιοι περιορισμοί λαμβάνονται θα πρέπει να τελούν υπό την εγγύηση του κράτους δικαίου, ενώ όπως αναφέρει και ο Κουρούπης: «το δίκαιο οφείλει να λειτουργεί ως θεματοφύλακας διαχρονικών αξιών και ιδανικών και ταυτόχρονα να ρυθμίζει δυναμικά τις τρέχουσες εξελίξεις».¹²⁹

¹²⁹ (Κουρούπης, 2021)

Πολλά από τα περιοριστικά μέτρα που λήφθηκαν αμφισβητήθηκαν και δέχθηκαν κριτική αναφορικά με την παραβίαση της αρχής της αναλογικότητας. Η πρακτική εφαρμογή της τελευταίας και η αξιοποίησή της ως κριτηρίου για τον έλεγχο των εκάστοτε περιοριστικών μέτρων καθίσταται απαραίτητη για την τοποθέτηση ορίων, όπως αυτά προκύπτουν μέσα από τη στάθμιση των εννόμων αγαθών. Με αυτόν τον τρόπο, δεν επιτυγχάνεται μόνο η σύμπτωση της κρατικής παρέμβασης με την αρχή του κράτους δικαίου, αλλά εδραιώνεται και η εμπιστοσύνη των πολιτών απέναντι στην πολιτική εξουσία και στις αποφάσεις που αυτή παίρνει, όντας «πολιτικά υπεύθυνη».

Στον ελλαδικό χώρο, η αρχή της αναλογικότητας επικαλύφθηκε από το παράδοξο να εφαρμόζονται στην αρχή της πανδημίας πολύ αυστηρά μέτρα που συνοδεύονται από έναν μικρό αριθμό θυμάτων, ενώ έπειτα να επιβάλλονται πιο ήπια μέτρα, παρά την ύπαρξη ενός μεγάλου αριθμού θανάτων από κορωνοϊό και νέων κρουσμάτων, δημιουργώντας αμφιβολίες για τον εάν ήταν πράγματι ορθολογική η διαχείριση του προβλήματος. Σε αυτήν την κατεύθυνση συνέβαλε και η επιβολή προστίμου σε περίπτωση μη εμβολιασμού στους άνω των 60, χωρίς να εξετασθεί η λήψη κάποιου άλλου ηπιότερου μέτρου, με την απουσία εισοδηματικών και οικονομικών κριτηρίων για την επιβολή της κύρωσης. Η λήψη από νωρίς αυστηρών μέτρων από τη μία πλευρά κρίθηκε αποτελεσματική για την αποφυγή ενός μεγάλου αριθμού νεκρών, όμως από την άλλη υπονόμωσε τον ρόλο και την αξία των δικαιωμάτων των πολιτών σε συνθήκες κρίσης. Όπως αποδείχθηκε, η εφαρμογή της αρχής της αναλογικότητας δεν αποτελεί μία εύκολη πρακτική, ειδικά όταν η πολιτική εξουσία έρχεται αντιμέτωπη με μία πολύπλευρη κρίση, σε οικονομικό, υγειονομικό και κοινωνικό επίπεδο. Η πανδημία του «COVID-19» αφήνει σίγουρα ορισμένες ανοικτές πληγές» σχετικά με την προστασία των δικαιωμάτων, καθιστώντας απαραίτητο τον προσανατολισμό της κοινωνίας στον μέλλον και στην ετοιμότητα που θα πρέπει να υπάρξει απέναντι σε αντίστοιχες καταστάσεις, δημιουργώντας έτσι την ανάγκη για μία καλύτερη συνεργασία των κρατών σε διεθνές επίπεδο.

Ιδιαίτερα σημαντικό κρίνεται επίσης και το σύστημα απονομής δικαιοσύνης το οποίο καλείται να προσαρμοστεί στις νέες συνθήκες, ειδικά από τη στιγμή που υπήρξε διακοπή της λειτουργίας των δικαστηρίων για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα, τόσο για την προστασία των πολιτών όσο και των δικαστικών λειτουργιών. Στο πλαίσιο αυτό, πολλές προσφυγές και αιτήσεις αναστολής που έγιναν ενάντια σε πράξεις περιορισμένης χρονικής ισχύος, οι οποίες εμφανίστηκαν κατά την διάρκεια της πανδημίας κυρίως μέσω νομοθετικών εξουσιοδοτήσεων, συζητούνται στα δικαστήρια μετά την λήξη των περιοριστικών μέτρων με ορισμένη ισχύ, με

ΑΝΤΩΝΙΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ
Ο ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΘΕΜΕΛΙΩΔΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΛΟΓΩ ΤΗΣ ΠΑΝΔΗΜΙΑΣ

αποτέλεσμα να μην δικάζονται ποτέ και έτσι να υπάρχει κατά κάποιον τρόπο «μία κατάργηση της δίκης», εγείροντας έτσι αρκετούς προβληματισμούς ως προς το δικαίωμα προσωρινής δικαστικής προστασίας, το οποίο κατά αυτόν τον τρόπο φαίνεται να υποβαθμίζεται σε μεγάλο βαθμό.

Επιπρόσθετα, απαραίτητος είναι και ο συντονισμός της προσπάθειας για την καταπολέμηση του COVID-19 σε ευρωπαϊκό επίπεδο, τόσο για την αναχαίτιση της νόσου και τη μείωση των κρουσμάτων, όσο και για την θωράκιση των δικαιωμάτων και ελευθεριών απέναντι στην κρατική παρεμβατικότητα. Ας σημειωθεί ότι πάντα ελλοχεύει ο κίνδυνος για μία «αυταρχική διολίσθηση» μέσω της επίκλησης της «κατάστασης ανάγκης» και της συνεχούς παράτασής της, όπως και μέσω του υπέρμετρου περιορισμού των πολιτών, και ειδικά συγκεκριμένων κοινωνικών ομάδων. Όπως αναφέρεται και στα «Συμπεράσματα σχετικά με τις προτεραιότητες της Ευρωπαϊκής Ένωσης στα φόρουμ του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών για τα ανθρώπινα δικαιώματα το 2022», οι συνέπειες της πανδημίας του κορωνοϊού θα πρέπει να αντιμετωπιστούν σε ενωσιακό επίπεδο μέσω της συνεργασίας των κρατών-μελών, ενώ παράλληλα υπογραμμίζεται η δέσμευση της Ένωσης στον σεβασμό των θεμελιωδών δικαιωμάτων, της δημοκρατίας και του κράτους δικαίου όπως και η στήριξη στο σύστημα του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών για την προάσπιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.¹³⁰

Το σίγουρο είναι ότι η πανδημία του COVID-19 ανέδειξε προβλήματα διαχείρισης και αντιμετώπισης εκτάκτων καταστάσεων, όπως αυτό φάνηκε μέσα από την «υπερφόρτωση» του συστήματος και των δομών υγείας, αλλά και την έλλειψη ετοιμότητας σε πολλές περιπτώσεις. Από την άλλη πλευρά όμως, η ιδιότητα του Συντάγματος να εναρμονίζεται με τις συνθήκες, δηλαδή η προσαρμογή του στη μεταβολή της συνήθους πορείας των πραγμάτων που φεύγει έξω από τα όρια της «κανονικότητας», ήταν κομβική για την προάσπιση των δικαιωμάτων και της διαχρονικής τους ανθεκτικότητας. Εν κατακλείδι, η εμπιστοσύνη στον εγγυητικό και διορθωτικό ρόλο του συνταγματικού κειμένου, να είναι ικανό και «ευλύγιστο» στην αντιμετώπιση απρόβλεπτων καταστάσεων, αποτελεί ίσως το σημαντικότερο στόχο και συνάμα διακύβευμα της σημερινής κοινωνίας.

¹³⁰ (Συμπεράσματα του Συμβουλίου σχετικά με τις προτεραιότητες της ΕΕ στα φόρουμ του ΟΗΕ για τα ανθρώπινα δικαιώματα το 2022, 2022)

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Case of A. and Others V. the United Kingdom. (2009, Φεβρουάριος 19). Ανάκτηση από Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22tabview%22:%5B%22document%22%5D%2C%22itemid%22:%5B%22001-91403%22%5D%7D>

Case of LAWLESS V. IRELAND (No.3). (1961, Ιούλιος 1). Ανάκτηση από Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-57518%22%5D%7D>

Decision Le Mailoux v. France - complaint about handling of the Covid-19 health crisis; application inadmissible. (2020, Δεκέμβριος 3). Ανάκτηση από European Court of Human Rights: <https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#%7B%22fulltext%22:%5B%22mailloux%22%5D%7D>

European Social Charter, Collected texts (7th edition). (2015, Ιανουάριος 1). Ανάκτηση από Council of Europe: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168048b059>

Respecting Democracy, Rule of Law and Human Rights in the Framework of the COVID-19 sanitary crisis. (2020, Απρίλιος 7). Ανάκτηση από Council of Europe: <https://rm.coe.int/sg-inf-2020-11-respecting-democracy-rule-of-law-and-human-rights-in-th/16809e1f40>

WHO Director-General's opening remarks at the media briefing on COVID-19 - 11 March 2020. (2020, Μάρτιος 11). Ανάκτηση από World Health Organization: <https://www.who.int/director-general/speeches/detail/who-director-general-s-opening-remarks-at-the-media-briefing-on-covid-19---11-march-2020>

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗ ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΠΡΟΣ ΤΟ ΕΥΡΩΠΑΙΚΟ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟ, ΤΟ ΕΥΡΩΠΑΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ, ΤΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΥΡΩΠΑΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ ΕΠΕΝΔΥΣΕΩΝ. (2020, Ιούνιος 17). Ανάκτηση από Ευρωπαϊκή Επιτροπή: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020DC0245&from=DE>

Απόφαση 1029/8/18-κδ - ΦΕΚ 242/Β/25-1-2021. (2021, Ιανουάριος 25). Ανάκτηση από e-νομοθεσία.gr: <https://www.e-nomothesia.gr/sunathroiseis-sugkentroseis/apophase-1029-8-18-kd-phek-242b-25-1-2021.html>

Απόφαση Αριθμ. 1029/8/18 - ΦΕΚ 5046/Β/14-11-2020. (2020, Νοέμβριος 14). Ανάκτηση από e-νομοθεσία.gr: <https://www.e-nomothesia.gr/sunathroiseis-sugkentroseis/apophase-arithm-1029-8-18-phek-5046b-14-11-2020.html>

Άρθρο 285 - Ποινικός Κώδικας (Νόμος 4619/2019) - Παραβίαση μέτρων για την πρόληψη ασθενειών. (2021, Νοέμβριος 12). Ανάκτηση από Lawspot: <https://www.lawspot.gr/nomikes-plirofories/nomothesia/n-4619-2019/arthro-285-poinikos-kodikas-nomos-4619-2019-paraviasi>

ΑΝΤΩΝΙΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ
Ο ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΘΕΜΕΛΙΩΔΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΛΟΓΩ ΤΗΣ ΠΑΝΔΗΜΙΑΣ

- Βενιζέλος, Ε. (2020, Απρίλιος 4). *Πανδημία, Θεμελιώδη Δικαιώματα και Δημοκρατία*. Ανάκτηση από Περιοδικό "Δικαιώματα του Ανθρώπου": <https://evenizelos.gr/mme/articlesinthepress/435-articles2020/6222-4-4-2020.html>
- Βιδάλης, Τ. (2021, Δεκέμβριος 3). *Η «ολισθηρή πλαγιά» και ο υποχρεωτικός εμβολιασμός*. Ανάκτηση από Constitutionalism.gr: <https://www.constitutionalism.gr/i-olisthiiri-plevra-kai-o-ipoxreotikos-emvoliasmos/>
- Βλαχογιάννης, Α. (2021, Ιούλιος 9). *Υποχρεωτικός εμβολιασμός και COVID-19: η προστασία της δημόσιας υγείας ως λόγος περιορισμού θεμελιωδών δικαιωμάτων εν μέσω πανδημίας*. Ανάκτηση από Constitutionalism.gr: <https://www.constitutionalism.gr/2021-1-vlahogiannis-ypohreotikos-emvoliasmos-covid19/>
- Βλαχόπουλος, Σ. (2017). *Θεμελιώδη Δικαιώματα, Ατομικά, Κοινωνικά και Πολιτικά Δικαιώματα*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.
- Βλαχόπουλος, Σ. (2020). *Συνταγματικός Μιθριδατισμός, Οι Ατομικές Ελευθερίες σε Εποχές Πανδημίας*. Αθήνα: Ευρασία.
- Βλαχόπουλος, Σ. (2021, Ιούλιος 9). *Σύνταγμα, εμβολιασμός και Covid-19*. Ανάκτηση από Constitutionalism.gr: <https://www.constitutionalism.gr/syntagma-emvoliasmos-covid-19/>
- Δάγτογλου, Π. (2012). *Συνταγματικό Δίκαιο - Ατομικά Δικαιώματα*. Αθήνα: Σάκκουλα.
- Εγκύκλιος του Εισαγγελέα του Αρείου Πάγου προς τους Εισαγγελείς Εφετών και Πρωτοδικών της χώρας, υπ' αριθμόν 7*. (2020, Μάρτιος 31). Ανάκτηση από Εισαγγελία Αρείου Πάγου: <https://eisap.gr/%ce%b5%ce%b3%ce%ba%cf%8d%ce%ba%ce%bb%ce%b9%ce%bf%cf%82-07-2020/>
- Εγκύκλιος του Εισαγγελέα του Αρείου Πάγου προς τους Εισαγγελείς Εφετών της Χώρας και Εισαγγελείς Πρωτοδικών της περιφέρειάς τους, υπ' αριθμόν 4*. (2020, Μαρτίου 12). Ανάκτηση από Εισαγγελία Αρείου Πάγου: <https://eisap.gr/%ce%b5%ce%b3%ce%ba%cf%8d%ce%ba%ce%bb%ce%b9%ce%bf%cf%82-04-2020/>
- ΕΚΘΕΣΗ ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΠΡΟΣ ΤΟ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟ ΚΑΙ ΤΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ**. (2021, Οκτώβριος 18). Ανάκτηση από Ευρωπαϊκή Επιτροπή: https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:01278625-3010-11ec-bd8e-01aa75ed71a1.0003.02/DOC_1&format=PDF
- Επιπρόσθετα επείγοντα μέτρα για την αντιμετώπιση της ανάγκης περιορισμού της διασποράς του κορωνοϊού*. (2020, Μάρτιος 16). Ανάκτηση από Υπουργείο Εσωτερικών: <https://www.ypes.gr/wp-content/uploads/2020/03/egk8000-16032020.pdf>

ΑΝΤΩΝΙΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ
Ο ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΘΕΜΕΛΙΩΔΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΛΟΓΩ ΤΗΣ ΠΑΝΔΗΜΙΑΣ

Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. (1950, Νοέμβριος 4).
Ανάκτηση από European Court of Human Rights:
https://www.echr.coe.int/documents/convention_ell.pdf

Θεματικό Δελτίο – Υγειονομική κρίση COVID-19. (2021, Οκτώβριος). Ανάκτηση από
European Court of Human Rights:
https://www.echr.coe.int/Documents/FS_Covid_ELL.pdf

Καμτσιδου, Ι. (2020, Αύγουστος 28). *Η πανδημία και η αναχώρηση του δικαίου II.*
Ανάκτηση από Constitutionalism.gr: https://www.constitutionalism.gr/2020-08-28_kamtsidou_pandimia-anahorisi-dikaiou/

Καρακώστα, Σ.-Μ. (2020). *ΠΡΟΣΩΠΙΚΗ ΑΥΤΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ ΥΠΟΧΡΕΩΤΙΚΟΣ ΕΜΒΟΛΙΑΣΜΟΣ ΣΤΟΝ ΚΑΙΡΟ ΤΟΥ COVID-19: ΝΟΜΙΚΑ ΚΑΙ ΒΙΟΗΘΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ.* Ανάκτηση από dimosiodikaio.gr:
http://www.dimosiodikaio.gr/dev/wp-content/uploads/dd/2020/1_2/dd_2020_1_2_karakosta.pdf

Καρούζος, Γ. (2021, Οκτώβριος 6). *Οι πρόσφατες αποφάσεις της επιτροπής αναστολών ΣΤΕ για την υποχρέωση εμβολιασμού: Οι λόγοι απόρριψης.*
Ανάκτηση από SyntagmaWatch.gr: <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/oi-prosfates-apofaseis-ths-epitrophs-anastolwn-ste-gia-thn-yproxrewsh-emboliasmou-oi-logoi-aporripsis/>

ΚΑΤΕΥΘΥΝΤΗΡΙΕΣ ΓΡΑΜΜΕΣ 1/2020, Επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα στο πλαίσιο της διαχείρισης του COVID-19. (2020, Μάρτιος 18).
Ανάκτηση από Αρχή Προστασίας Δεδομένων:
https://www.dpa.gr/sites/default/files/2020-12/Katefthintiries_grammes_1_2020.pdf

Κοινή Υπουργική Απόφαση 24112/2020 - ΦΕΚ 1272/Β/9-4-2020. (2020, Απρίλιος 9).
Ανάκτηση από e-νομοθεσία.gr: <https://www.e-nomothesia.gr/kat-ygeia/astheneies/koine-upourgike-apophase-24112-2020.html>

Κοινή Υπουργική Απόφαση 2867/Υ1 - ΦΕΚ 872/Β/16-3-2020 (Κωδικοποιημένη).
(2020, Μάρτιος 30). Ανάκτηση από e-νομοθεσία.gr: <https://www.e-nomothesia.gr/kat-ygeia/astheneies/koine-upourgike-apophase-2867u1.html>

Κοινή Υπουργική Απόφαση Δ1 α/Γ.Π οικ 20036/2020 - ΦΕΚ 986/Β/22-3-2020. (2020, Μάρτιος 22). Ανάκτηση από e-νομοθεσία.gr: <https://www.e-nomothesia.gr/kat-ygeia/astheneies/koine-upourgike-apophase-agp-oik-20036-2020.html>

Κοινή Υπουργική Απόφαση Δ1 α/Γ.Π.οικ. 69136/2021 - ΦΕΚ 5138/Β/5-11-2021.
(2021, Νοέμβριος 5). Ανάκτηση από e-νομοθεσία.gr: <https://www.e-nomothesia.gr/kat-ygeia/astheneies/koine-upourgike-apophase-agp-oik-69136-2021.html>

Κοινή Υπουργική Απόφαση Δ1 α/ΓΠ.οικ. 30603/2020 - ΦΕΚ 1861/Β/15-5-2020.
(2020, Μάιος 15). Ανάκτηση από e-νομοθεσία.gr: <https://www.e-nomothesia.gr/kat-ygeia/astheneies/koine-upourgike-apophase-agp-oik-30603-2020.html>

ΑΝΤΩΝΙΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ
Ο ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΘΕΜΕΛΙΩΔΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΛΟΓΩ ΤΗΣ ΠΑΝΔΗΜΙΑΣ

Κοινή Υπουργική Απόφαση Δ1 α/ΓΠ.οικ.22824/2020 - ΦΕΚ 1168/Β/4-4-2020. (2020, Απρίλιος 4). Ανάκτηση από e-νομοθεσία.gr: <https://www.e-nomothesia.gr/kat-ygeia/astheneies/koine-upourgike-apophase-agpoik-22824-2020.html>

Κοινή Υπουργική Απόφαση Δ1α/ΓΠ.οικ. 18149/2020 - ΦΕΚ 855/Β/13-3-2020. (2020, Μάρτιος 13). Ανάκτηση από e-νομοθεσία.gr: <https://www.e-nomothesia.gr/kat-ygeia/astheneies/koine-upourgike-apophase-d1agpoik-18149-2020.html>

Κοινή Υπουργική Απόφαση Δ1α/ΓΠ.οικ. 30612/2020 - ΦΕΚ 1869/Β/17-5-2020. (2020, Μάιος 17). Ανάκτηση από e-νομοθεσία.gr: <https://www.e-nomothesia.gr/kat-ygeia/astheneies/koine-upourgike-apophase-d1a-gp-oik-30612-2020.html>

Κοινή Υπουργική Απόφαση Δ1α/ΓΠ.οικ. 55570/2021 - ΦΕΚ 4207/Β/12-9-2021. (2021, Σεπτέμβριος 12). Ανάκτηση από e-νομοθεσία.gr: <https://www.e-nomothesia.gr/kat-demosia-dioikese/koine-upourgike-apophase-d1a-gp-oik-55570-2021.html>

Κοινή Υπουργική Απόφαση Δ1α/ΓΠ.οικ.25773/2020 - ΦΕΚ 1476/Β/17-4-2020. (2020, Απρίλιος 17). Ανάκτηση από e-νομοθεσία.gr: <https://www.e-nomothesia.gr/kat-ygeia/astheneies/koine-upourgike-apophase-d1a-gp-oik-25773-2020.html>

Κοινή Υπουργική Απόφαση Δ1α/ΓΠ.οικ.26794/2020 - ΦΕΚ 1585/Β/25-4-2020. (2020, Απρίλιος 25). Ανάκτηση από e-νομοθεσία.gr: <https://www.e-nomothesia.gr/kat-ygeia/astheneies/koine-upourgike-apophase-d1a-gp-oik-26794-2020.html>

Κοινή Υπουργική Απόφαση Δ1α/Γ.Π.οικ. 22437/2021 - ΦΕΚ 1440/Β/10-4-2021. (2021, Απρίλιος 10). Ανάκτηση από e-νομοθεσία.gr: <https://www.e-nomothesia.gr/kat-ekraideuse/deuterothmia-ekraideuse/koine-upourgike-apophase-dia-gp-oik-22437-2021.html>

Κοινή Υπουργική Απόφαση Δ1α/Γ.Π.οικ. 50176 - ΦΕΚ 3330/Β/8-8-2020. (2020, Αύγουστος 8). Ανάκτηση από e-νομοθεσία.gr: <https://www.e-nomothesia.gr/kat-ygeia/astheneies/koine-upourgike-apophase-diagp-oik-50176.html>

Κοινή Υπουργική Απόφαση Δ1α/Γ.Π.οικ. 69863 - ΦΕΚ 4829/Β/2-11-2020. (2020, Νοέμβριος 2). Ανάκτηση από e-νομοθεσία.gr: <https://www.e-nomothesia.gr/kat-ygeia/astheneies/koine-upourgike-apophase-dia-gp-oik-69863.html>

Κοινή Υπουργική Απόφαση Δ1α/ΓΠ.οικ. 22261/2020 - ΦΕΚ 1127/Β/2-4-2020. (2020, Απρίλιος 2). Ανάκτηση από e-νομοθεσία.gr: <https://www.e-nomothesia.gr/kat-ygeia/astheneies/koine-upourgike-apophase-diagpoik-22261-2020.html>

Κοινή Υπουργική Απόφαση Δ1α/ΓΠ.οικ. 30343/2020 - ΦΕΚ 1850/Β/14-5-2020. (2020, Μάιος 14). Ανάκτηση από e-νομοθεσία.gr: <https://www.e-nomothesia.gr/kat-ygeia/astheneies/koine-upourgike-apophase-dia-gp-oik-30343-2020.html>

ΑΝΤΩΝΙΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ
Ο ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΘΕΜΕΛΙΩΔΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΛΟΓΩ ΤΗΣ ΠΑΝΔΗΜΙΑΣ

Κοινή Υπουργική Απόφαση Δια/ΓΠ.οικ.15954/2020 - ΦΕΚ 726/Β/8-3-2020. (2020, Μάρτιος 8). Ανάκτηση από e-νομοθεσία.gr: <https://www.e-nomothesia.gr/kat-ygeia/astheneies/koine-upourgike-apophase-dia-gp-oik-15954-2020.html>

Κόκορας, Ε. (2020). *Τα προσωπικά δεδομένα υγείας σε περίοδο πανδημίας με αφορμή την ασθένεια COVID-19.* Ανάκτηση από Βιο-νομικά: <https://ejournals.lib.auth.gr/bionomika/article/view/7700/7471>

Κοντιάδης, Ξ., & Φωτιάδου, Α. (2021, Δεκέμβριος 1). *Υποχρεωτικότητα του εμβολίου και διοικητικά πρόστιμα με ηλικιακό κριτήριο (Άποψη II).* Ανάκτηση από SyntagmaWatch.gr: <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/yproxrewtikothta-tou-emvoliou-kai-dioikhtika-prostima-me-hlikiako-krithrio-apopsi-ii/>

Κουρούπης, Κ. (2021). *Δικαίωμα στην υγεία και COVID-19, Περιεχόμενο και Ερμηνεία υπό το φως της κυπριακής, ελληνικής, ευρωπαϊκής και διεθνούς νομοθεσίας και νομολογίας.* Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.

Κυριακίδης, Α., & Τσιναφορνιώτη, Ν. (2020, Δεκέμβριος 19). *Το ΣτΕ και οι Θρησκευτικοί Χώροι εν Καιρώ Πανδημίας.* Ανάκτηση από Constitutionalism: <https://www.constitutionalism.gr/2020-12-20-kyriakidis-tsinafornioti-thriskeutiki-latreia-pandimia/>

Ματζούφας, Π. (2020, Μάιος 7). *Κράτος Πρόληψης και Τεχνοκρατία την Εποχή της Πανδημίας.* Ανάκτηση από Constitutionalism: <https://www.constitutionalism.gr/2020-05-07-mantzoufas-kratos-prolipsis-tehnokratia/>

Ματζούφας, Π., & Παυλόπουλος, Α. (2020). *Κορωνοϊός και ελευθερία της κίνησης: Διατηρώντας το Σύνταγμα «ζωντανό» εν μέσω πανδημίας.* Ανάκτηση από Ηλεκτρονική Επετηρίδα Νομικής Σχολής ΑΠΘ: <https://ejournals.lib.auth.gr/projustitia/article/view/7676/7950>

ΜΠλημΚαρδ 10/2020: Παράβαση της από 25.02.2020 ΠΝΠ για την αποφυγή διάδοσης του κορωνοϊού. Συρροή με το άρθρο 285 ΠΚ & την από 20-3-2020 ΠΝΠ. (2020, Ιούλιος 17). Ανάκτηση από SakkoulasOnline: <https://www.sakkoulas-online.gr/news/mplimkard-10-2020-paravasi-tis-apo-25-02-2020-rnp-gia-tin-apofygi-diadosis-tou-koronoioiu-syrroi-me-to-arthro-285-pk-tin-apo-20-3-2020-rnp/>

Μποτόπουλος, Κ. Β. (2020, Μάρτιος 17). *Κορωνοϊός και Έκτακτη Ανάγκη.* Ανάκτηση από SyntagmaWatch: <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/koronoios-kai-ektakti-anagi/>

Μυλωνόπουλος, Χ. Χ. (2020). *Ποινικό Δίκαιο - Γενικό Μέρος.* Αθήνα: Σάκκουλα.

Νόμος 2619/1998 (ΦΕΚ Α'132). (1998, Ιούνιος 15). Ανάκτηση από http://fst.aua.gr/sites/fst.aua.gr/files/oviedo_convention_gr.pdf

Νόμος 1397/1983 - ΦΕΚ 143/Α/7-10-1983. (1983, Οκτώβριος 7). Ανάκτηση από e-νομοθεσία.gr: <https://www.e-nomothesia.gr/kat-ygeia/n-1397-1983.html>

ΑΝΤΩΝΙΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ
Ο ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΘΕΜΕΛΙΩΔΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΛΟΓΩ ΤΗΣ ΠΑΝΔΗΜΙΑΣ

Νόμος 3370/2005 - ΦΕΚ 176/A/11-7-2005 (Κωδικοποιημένος). (2005, Ιούλιος 11).
Ανάκτηση από e-νομοθεσία.gr: <https://www.e-nomothesia.gr/kat-ygeia/n-3370-2005.html>

Νόμος 3418/2005 - ΦΕΚ 287/A/28-11-2005. (2005, Νοέμβριος 28). Ανάκτηση από e-
νομοθεσία.gr: <https://www.e-nomothesia.gr/kat-ygeia/n-3418-2005.html>

Νόμος 4624/2019 - ΦΕΚ 137/A/29-8-2019. (2019, Αύγουστος 29). Ανάκτηση από e-
νομοθεσία.gr: <https://www.e-nomothesia.gr/kat-dedomena-prosopikou-kharaktera/nomos-4624-2019-phek-137a-29-8-2019.html>

Νόμος 4675/2020 - ΦΕΚ 54/A/11-3-2020 . (2020, Μάρτιος 11). Ανάκτηση από e-
νομοθεσία.gr: <https://www.e-nomothesia.gr/kat-ygeia/nomos-4675-2020-phek-54a-11-3-2020.html>

Νόμος 4682/2020 - ΦΕΚ 76/A/3-4-2020. (2020, Απρίλιος 3). Ανάκτηση από e-
νομοθεσία.gr: <https://www.e-nomothesia.gr/kat-ygeia/astheneies/nomos-4682-2020-phek-46a-3-4-2020.html>

Νόμος 4820/2021 - ΦΕΚ 130/A/23-7-2021 . (2021, Ιούλιος 23). Ανάκτηση από e-
νομοθεσία.gr: <https://www.e-nomothesia.gr/kat-dikasteria-dikaiousune/nomos-4820-2021-phek-130a-23-7-2021.html>

Νόμος 679/2016/ΕΕ, ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΣ (ΕΕ) 2016/679 ΤΟΥ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ
ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ της 27ης Απριλίου 2016. (2016,
Απρίλιος 27). Ανάκτηση από Επίσημη Εφημερίδα Ευρωπαϊκής Ένωσης:
<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016R0679&from=HR>

Οικουμενική Διακήρυξη για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα. (1948, Δεκέμβριος 10).
Ανάκτηση από [ohchr.org](https://www.ohchr.org):
https://www.ohchr.org/sites/default/files/UDHR/Documents/UDHR_Translations/grk.pdf

Παναγοπούλου, Φ. (2021, Δεκέμβριος 1). *Η υποχρεωτικότητα του εμβολιασμού στην ηλικιακή ομάδα άνω των εξήντα ετών (Αποψη Ι)*. Ανάκτηση από SyntagmaWatch.gr: <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/h-yproxrewtikothta-tou-emboliasmou-sthn-hlikiakh-omada-anw-twn-ekshnta-etwn-apopsi-i/>

Περίληψη ΣτΕ Δ' Τμήμα 7μ 2387/2020. (2020, Δεκέμβριος 8). Ανάκτηση από ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΠΙΚΡΑΤΕΙΑΣ ΚΑΙ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ:
http://www.adjustice.gr/webcenter/portal/ste/pageste/epikairotitia/apofaseis?contentID=DECISION-TEMPLATE1607022442158&_afrLoop=28598056752838730#!%40%40%3F_afrLoop%3D28598056752838730%26centerWidth%3D65%2525%26contentID%3DDECISION-TEMPLATE1607022442158%26I

Περίληψη της απόφασης ΣτΕ ΕΑ 133/2021 Ολ.: *Εμβολιασμός των υπαλλήλων που υπηρετούν στις Ειδικές Μονάδες Αντιμετώπισης Καταστροφών (Ε.Μ.Α.Κ.)*. (2021, Ιούνιος 30). Ανάκτηση από Συμβούλιο της Επικρατείας και Διοικητική

ΑΝΤΩΝΙΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ
Ο ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΘΕΜΕΛΙΩΔΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΛΟΓΩ ΤΗΣ ΠΑΝΔΗΜΙΑΣ

Δικαιοσύνη:

http://www.adjustice.gr/webcenter/portal/ste/pageste/epikairoτητα/apofaseis?contentID=DECISION-TEMPLATE1625033870448&_afrLoop=28427038227588898#!%40%40%3F_afrLoop%3D28427038227588898%26centerWidth%3D65%2525%26contentID%3DDECISION-TEMPLATE1625033870448%26I

Πράξη Νομοθετικού Περιεχομένου της 11.03.2020 «Κατεπείγοντα μέτρα αντιμετώπισης των αρνητικών συνεπειών της εμφάνισης του κορωνοϊού COVID-19 και της ανάγκης περιορισμού της διάδοσής του.» , κωδικοποιημένος με τον 4889/2022. (2020, Μάρτιος 11). Ανάκτηση από Taxheaven:

<https://www.taxheaven.gr/law/%CE%A0%CE%9D%CE%A011.03.2020/2020>

Πράξη Νομοθετικού Περιεχομένου της 14.03.2020 Κατεπείγοντα μέτρα αντιμετώπισης της ανάγκης περιορισμού της διασποράς του κορωνοϊού COVID-19 , κωδικοποιημένος με τον 4764/2020. (2020, Μάρτιος 14). Ανάκτηση από Taxheaven:

<https://www.taxheaven.gr/law/%CE%A0%CE%9D%CE%A014.03.2020/2020>

Πράξη Νομοθετικού Περιεχομένου της 20-3-2020 - ΦΕΚ 68/Α/20-3-2020. (2020, Μάρτιος 20). Ανάκτηση από e-νομοθεσία.gr: <https://www.e-nomothesia.gr/kat-ygeia/astheneies/praxe-nomothetikou-periekhomenou-tes-20-3-2020.html>

Πράξη Νομοθετικού Περιεχομένου της 25-2-2020 - ΦΕΚ 42/Α/25-2-2020. (2020, Φεβρουάριος 25). Ανάκτηση από e-νομοθεσία.gr: <https://www.e-nomothesia.gr/kat-ygeia/astheneies/praxe-nomothetikou-periekhomenou-tes-25-2-2020.html>

Πράξη Νομοθετικού Περιεχομένου της 30.03.2020 Μέτρα αντιμετώπισης της πανδημίας του κορωνοϊού COVID-19 και άλλες κατεπείγουσες διατάξεις. , κωδικοποιημένος με τον 4859/2021. (2020, Μάρτιος 30). Ανάκτηση από Taxheaven:

<https://www.taxheaven.gr/law/%CE%A0%CE%9D%CE%A030.03.2020/2020>

Σπυρόπουλος, Φ. (2020, Απρίλιος 12). *Η Διάδοση του Ιού COVID-19 υπό το Πρίσμα του Αρ.285 ΠΚ.* Ανάκτηση από Crime Times: <https://www.crimetimes.gr/h-%CE%B4%CE%B9%CE%AC%CE%B4%CE%BF%CF%83%CE%B7-%CF%84%CE%BF%CF%85-%CE%B9%CE%BF%CF%8D-covid-19-%CF%85%CF%80%CF%8C-%CF%84%CE%BF-%CF%80%CF%81%CE%AF%CF%83%CE%BC%CE%B1-%CF%84%CE%BF%CF%85-%CE%B1%CF%81-285/>

Σπυρόπουλος, Φ. Κ. (2006). *Εισαγωγή στο Συνταγματικό Δίκαιο.* Αθήνα-Κομοτηνή: Σάκκουλα.

Συμπεράσματα του Συμβουλίου σχετικά με τις προτεραιότητες της ΕΕ στα φόρουμ του ΟΗΕ για τα ανθρώπινα δικαιώματα το 2022. (2022, Ιανουάριος 24). Ανάκτηση

ΑΝΤΩΝΙΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ
Ο ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΘΕΜΕΛΙΩΔΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΛΟΓΩ ΤΗΣ ΠΑΝΔΗΜΙΑΣ

από Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης:
<https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-5277-2022-INIT/el/pdf>

Σωτηρέλης, Γ. (2020, Νοέμβριος 17). *Από την τοπική απαγόρευση στη γενική αναστολή των δημόσιων υπαίθριων συναθροίσεων: Συνταγματικά προβλήματα και (αχρείαστες) πολιτικές εντάσεις*. Ανάκτηση από Constitutionalism: <https://www.constitutionalism.gr/apo-tin-topiki-apagorefsi-stin-geniki-anastoli-ton-dimosion-ipethrion-simathriseon/>

Σωτηρέλης, Γ. (2020, Απρίλιος 11). *Η Δημοκρατία απέναντι στην πανδημία*. Ανάκτηση από Constitutionalism.gr: <https://www.constitutionalism.gr/2020-04-11-sotirelis-dimokratiapandimia/>

Σωτηρέλης, Γ. (2021, Δεκέμβριος 7). *Υπάρχουν εν τέλει συνταγματικά όρια; Σκέψεις, προβληματισμοί και επιφυλάξεις για τον υποχρεωτικό εμβολιασμό των άνω των εξήντα ετών*. Ανάκτηση από Constitutionalism.gr: <https://www.constitutionalism.gr/iparxoun-en-telei-sintagmatika-oria/>

Τασόπουλος, Γ. (2020, Μάιος 1). *«Αθηναίοι» και «Σπαρτιάτες»: Η ασπίδα των δικαιωμάτων τον καιρό της πανδημίας (Μέρος Β')*. Ανάκτηση από SyntagmaWatch.gr: <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/athinaioi-kai-spartiates-i-aspida-ton-dikaiomaton-ton-kairo-tis-pandimias-meros-b/>

Τασόπουλος, Γ. (2020, Μάρτιος 24). *Η ελευθερία κίνησης, η διασπορά του Κορωνοϊού και το Σύνταγμα*. Ανάκτηση από SyntagmaWatch.gr: <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/i-eleftheria-kinesis-i-diaspora-tou-koronoiou-kai-to-syntagma/>

Τασόπουλος, Γ. (2021, Δεκέμβριος 2). *Υποχρεωτικός εμβολιασμός και ενδιάμεσος έλεγχος της αναλογικότητας (Αποψη Ι)*. Ανάκτηση από SyntagmaWatch.gr: <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/yproxrewtikos-emvoliasmos-kai-endiamesos-elegchos-ths-analogikothtas-apopsi-i/>

Τασόπουλος, Γ., & Γεωργίου, Σ. (2021, Ιανουάριος 29). *Ο κορωνοϊός, η αστυνόμευση των διαδηλώσεων και οι δημοσιογράφοι*. Ανάκτηση από SyntagmaWatch.gr: <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/o-koronoios-h-astynomeusi-twn-diadhlowsewn-kai-oi-dhmosiografoi/>

Τροπολογία/ Προσθήκη στο σχέδιο νόμου του Υπουργείου Υγείας με τίτλο: Σύσταση και Οργάνωση νομικού προσώπου ιδιωτικού δικαίου επωνυμία “Εθνική Κεντρική Αρχή Προμηθειών Υγείας”, στρατηγική κεντρικών προμηθειών προϊόντων και υπηρεσιών υγείας. (2021, Νοέμβριος 30). Ανάκτηση από Ελληνικό Κοινοβούλιο: <https://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/bbb19498-1ec8-431f-82e6-023bb91713a9/11798907.pdf>

Τσάτσος, Α. (2020, Ιούλιος 1). Το άρθρο 15 της ΕΣΔΑ στην Σκιά του COVID-19: Κορωνοϊός και Παρέκκλιση σε Περίπτωση Έκτακτης Ανάγκης. *Papers SSRN*, σ. 20.

ΑΝΤΩΝΙΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ
Ο ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΘΕΜΕΛΙΩΔΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΛΟΓΩ ΤΗΣ ΠΑΝΔΗΜΙΑΣ

Τσιλιώτης, Χ. (2020, Απρίλιος 9). *Πανδημία και Περιοριστικά Μέτρα (Μέρος II): Οι αρχές της αναλογικότητας και της απαγόρευσης παραβίασης του πυρήνα του δικαιώματος*. Ανάκτηση από SyntagmaWatch: <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/pandimia-kai-perioristika-metra-meros-ii-oi-arxes-tis-analogikotitas-kai-tis-apagorefsis-paraviasis-tou-pirina-tou-dikaiomatos/>

Υπουργική Απόφαση 2649/2020 - ΦΕΚ 1390/Β/14-4-2020. (2020, Απρίλιος 14). Ανάκτηση από e-νομοθεσία.gr: <https://www.e-nomothesia.gr/kat-ygeia/astheneies/upourgike-arophase-2649-2020-rhek-1390b-14-4-2020.html>

Φωτιάδου, Α. (2020, Δεκέμβριος 2). *Η ανθεκτικότητα των δικαιωμάτων στην πανδημία*. Ανάκτηση από SyntagmaWatch.gr: <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/i-anthektikotita-ton-dikaiomaton-stin-pandimia/>

ΧΑΡΤΗΣ ΘΕΜΕΛΕΙΩΔΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ. (2000, Δεκέμβριος 18). Ανάκτηση από Επίσημη Εφημερίδα των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων: https://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_el.pdf

Χρήστου, Β. (2021, Απρίλιος 27). *Η σχέση πολίτη-Διοίκησης την εποχή της πανδημίας: το ζήτημα της προτεραιότητας των ελευθεριών του πνεύματος*. Ανάκτηση από Constitutionalism.gr: <https://www.constitutionalism.gr/%ce%b7-%cf%83%cf%87%ce%ad%cf%83%ce%b7-%cf%80%ce%bf%ce%bb%ce%af%cf%84%ce%b7-%ce%b4%ce%b9%ce%bf%ce%af%ce%ba%ce%b7%cf%83%ce%b7%cf%82-%cf%84%ce%b7%ce%bd-%ce%b5%cf%80%ce%bf%cf%87%ce%ae-%cf%84%ce%b7%cf%82/?hilite=%CE%A0%CE%91%CE>

Χρυσόγονος, Κ. Χ. (2003). *Συνταγματικό Δίκαιο*. Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλα.